

T.C

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KEHF SÛRESİ'NDEKİ KISSALAR BAĞLAMINDA İRŞAD

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ABDULSELAM ÇAĞLAYAN

DANIŞMAN

Doç. Dr. NAİM DÖNER

BİNGÖL- 2022

T.C

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KEHF SÛRESİ'NDEKİ KISSALAR BAĞLAMINDA İRŞAD

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ABDULSELAM ÇAĞLAYAN

DANIŞMAN

Doç. Dr. NAİM DÖNER

BİNGÖL- 2022

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM

Hazırlamış olduğum bu tezin kâğıt ve elektronik kopyalarının Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aşağıda belirttiğim şartlarda saklanmasına müsaade ettiğimi onaylıyorum.

- Tezimin üç yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Belirtilen sürenin nihayetinde uzatma için müracaatta bulunmadığım takdirde, tezim ancak Bingöl Üniversitesi yerleşkesinde erişime açılabilir.

Abdulselam ÇAĞLAYAN

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[*Abdulselam ÇAĞLAYAN*] tarafından hazırlanan [*Kehf Sûresi'ndeki Kıssalar Bağlamında İrşad*] başlıklı bu çalışma, *25/03/2022* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliği/oy çokluğuyla*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Temel İslâm Bilimleri Tefsir* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN	İmza: …………………..
Danışman	: Doç. Dr. Naim DÖNER	İmza: …………………..
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin ÇELİK	İmza: …………………..

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 2022 tarih ve .... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bizleri yaşatan, bizlere maddi ve manevi nimetler bahşeden Allah'a sonsuz hamd, onun gönderdiği hükümleri bizlere ulaştıran Hz. Muhammed (s.a.v)'e, aline ve ashabına ve tüm peygamberlere salat ve selam olsun.

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah tarafından Hz. Muhammed (s.a.v)'e nazil olmuş, insanoğlunun hayatına düzen veren ilkeleri barındıran muciz bir kelâmdır. Hayatın her alanını düzenleyen ne zaman ve nerede nasıl davranılması gerektiğini bizlere bildiren de yine o kelâmdır.

Kur'an her devirde Müslümanların başvurması gereken temel kaynaktır. Zira o, manevi hastalıklar için sorunlarını çözmek isteyen kimseler için bir şifa kaynağıdır. Aynı zamanda dünyanın boğuştuğu inanca ve ahlaka ilişkin sorunlarının çözüm kaynağı Kur'an'dır. Bunlardan bunalan bireylerin çözümü Kur'an'da aramaları gerekmektedir.

Allah insanoğlunu iyilik yapmaya ve kötülük yapmaya muktedir olarak yaratmış, iyiliği emreden ve kötülükten ise nehyeden insanlar olmayı bizlere emretmiştir. İyiliğin karşılığında cennet, kötülüğün karşılığında ise cehennem vardır. Bu şüphe dahi insanı dinden çıkarmaya yeter. İrşad faaliyetlerinin temel amacı da insanı iyi bir birey olarak yetiştirmektir.

İslâm, eğitim-öğretim faaliyetlerine önem veren en yüce bir dindir. Eğitim faaliyetleri denince de akla ilk olarak irşad gibi bir kavram gelmektedir. İslâm'ın çok kısa bir zaman zarfında dünyaya yayılmasında da rol-model şahsiyetlerin önemli bir yeri vardır. Sözgelimi Medine'ye öğretmen olarak atanan Mus'ab b. Umeyr aynı zamanda etkili bir mürşittir. Hayal dünyası geniş olan ve aklını inatla perdelememiş olan insan, bunun idrakine varacaktır. Sadece Mus'ab gibi gençler irşad faaliyetlerinde bulunmamıştır. Mus'ab'tan önce de bazı gençler insanlığın onuru için çaba harcamışlardır. Daha çok örnekler verilebilir fakat çalışmamızın uzun olması çok anlaşılmasını engelleyeceği için bizler konuyu sadece Kehf süresinde geçen hadiselerle sınırlı tutacağız. Sadece Allah'ın bildirdiği ilkeler uğruna mağaraya sığınan gençlerden, Zülkarneyn'den ve Hızır-Musa kıssasından bahsedeceğiz.

Bu çalışmada Kehf süresinde geçen üç kıssa bağlamında manevi irşad olgusu ve önemi değerlendirilmiştir. Kehf süresinde geçen kıssalar, eğitim-öğretim ilklerini ve

âlim müteallim ilişkisini barındırmaktadır. İlk bakışta surenin adı göz önünde bulundurulduğu zaman surenin sadece Ashâb-ı Kehf'ten bahsettiği sanılsa da sonuna kadar incelendiğinde ve süreye bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında surenin manevi irşat hayatının önemine ilişkin ışık tuttuğu görülecektir.

Bu çalışma; bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde tezin önemi, amacı, yöntemi ve kaynakları verilmiştir.

Birinci bölümde konuya ilişkin kavramsal alana dair bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde daha çok Ashâb-ı Kehf kıssası üzerinde durulmuş ve manevi irşadın önemi üzerinde durulmuş ve kıssalarından çıkarılabilecek eğitim-öğretim ilkelerine değinilmiştir. Ayrıca bu Zülkarneyn kıssasına ve bu kıssa ışığında irşadın ve insanlara yapılan manevi rehberliğin önemi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümün sonunda Hz. Musa ile Hz. Hızır (a.s) kıssaları tahlil edilerek bu kıssa ışığında irşadın önemi üzerinde durulmuş ve güncel bilgiler ışığında irşadın önemi vurgulanılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise manevi irşadın nasıl olması gerektiğine dair çözüm yolları verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Naim Döner hocama, teze katkısı olan Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN hocama, Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin Çelik hocama ve teknik yardım aldığım mesai arkadaşım Hikmet ÜNSAL hocama da teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden başarı Yüce Allah'tandır.

Abdulselam ÇAĞLAYAN

Bingöl- 2022

ÖZET

KEHF SÛRESİ’DEKİ KISSALAR BAĞLAMINDA İRŞAD

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı

Kur’an’da sunulan kıssaların birçok amacı ve etki boyutu vardır. Bu çalışmada kıssaların insan hayatına etkileri eğitim boyutu yönüyle ele alınmıştır. Bu etkinin eğitim sistemine vereceği katkı da değerlendirilmiştir. Çalışmada Kehf sûresindeki kıssalar çerçevesinde manevi irşad üzerinde durulmuştur. Kur’an’ın 18. Süresi olup 110 ayetten oluşan Kehf sûresinde üç kıssa anlatılmaktadır. Bunlardan birincisi Ashâb-ı Kehf, ikincisi Zülkarneyn, üçüncüsü ise Hz. Musa ile Hızır’ın yolculuğu ve aralarında geçen diyalogları anlatan kıssadır. Çalışmanın birinci bölümünde Ashâb-ı Kehf kıssası ele alınmış, Dakyanus’un zulmünden kaçıp mağaraya sığınan gençlerin inanç mücadelesi işlenmiş ve manevi irşad açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Zülkarneyn kıssası hakkında genel bilgiler sunularak Zülkarneyn’in kimliği ve görevi hakkındaki rivayetler irdelenmiş ve bu kıssadan eğitim açısından çıkarılabilecek sonuçlara ve manevi irşadın önemine yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Hz. Musa ile Hz. Hızır’ın yolculuğu, onların yolculuklarında karşılaştıkları vakalar ışığında günümüz eğitim modellerindeki problemler ve bunların çözümleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıssa, Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn, İrşad.

ABSTRACT

IRSHAD IN THE CONTEXT OF KISSAS IN KEHF SURAH

Master Thesis

Department of Basic Islamic Sciences Department of Tafsir

The stories presented in the Qur'an have many purposes and dimensions of influence. In this study, the effects of stories on human life are discussed in terms of education. The contribution of this effect to the education system was also evaluated. The study focuses on spiritual guidance within the framework of the anecdotes in the chapter of al-Kahf. The 18th Surah of the Qur'an has faded and is told in three stories in Surah Kahf, which consists of 110 verses. The first of these is Ashab-i Kehf, the second is Dhul-Qarnayn, and the third is Hz. It is a story that tells the journey of Moses and Hızır and the dialogues between them. In the first part of the study, the story of the Companions of the Kehf was discussed, the struggle of faith of the young people who escaped from the persecution of Dakyanus and took refuge in the cave was processed and evaluated in terms of spiritual guidance. In the second part of the study, general information about the story of Dhu'l-Qarnayn is presented, the rumors about the identity and duty of Dhu'l-Qarnayn are examined and the results that can be drawn from this story in terms of education and the importance of spiritual guidance are given. In the third part of the study, Hz. Moses and St. His journey, which is said to be Khidr, and the problems they encountered in today's education models and their solutions are emphasized in the light of the cases they have encountered in their journeys.

Keywords: Parable, Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn, Guidance.

KISALTMALAR

a.s: Aleyhi's-Selâm

Bkz.: Bakınız

Bs: Basım

C.: Cilt

cc.: Celle Celâluhu

Çev.: Çeviren

Dğr.: Diğerleri

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi.

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

Dr.: Doktor

Dü: Düzenleyen

H.: Hicri

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı

M.: Miladi

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

Öğr.: Öğretim

Thk.: Tahkik Eden

Ty.: Tarih Yok

S.: Sayı

S.A.V: Sallallahu Aleyhi ve Sellem

GİRİŞ

İnsanoğlu Allah tarafından özenle yaratılmış olan varlıktır. Meleklerin bile kıskandığı bu varlık tüm aleme halife olarak gönderilmiştir. Allah, insanın yeryüzüne gönderilişini "*Hani Rabbin meleklere; "ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti*[1] ayetiyle bildirmiştir. Allah tarafından yeryüzüne gönderilen bu varlık aslında boşa yaratılmamıştı. Ona dağların bile taşımaktan çekindiği bazı sorumluluklar yüklenmişti. Bu sorumlulukların hemen başında Allah'a ibadet etme gibi çok ağır bir vazife gelmektedir. Bu sorumlulukların başında her ne kadar ibadet olsa da sorumluluk sadece ibadet değildir. Bunlardan başlıcaları, iyiliği emredip kötülüğü sakındırmak, dünyanın düzenini en adaletli biçimde sağlamak, insanları Allah'ın dinine davet etmektir.

İrşad, önce peygamberlere ve daha sonra onların ümmetlerine emredilen en mühim vazifelerden biridir. İrşad daha çok dini bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. İrşadın gerekli olduğunu insanın kendi fıtratı belirler. İnsan Allah tarafından akıl ile donatılmakla birlikte fıtratı gereği günaha düşmeye ve hata etmeye meyilli olarak yaratılmış bir varlıktır. Her insan aynı anda günaha girmez veya gaflete düşmez. Dini bütün insanlara düşen en önemli vazifelerden biri olan irşad insanlığın mutluluğu için zaruri olan bir faaliyet ve bir olgudur.[2]

İrşad herhangi bir konuyu anlatma amacı taşıyan salt beyan etme biçimi değildir. İrşadın nasıl olması gerektiğine dair ilkeler Kur'an-ı Kerim'de "Rabbinin *yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir*"[3] şeklinde sıralanmıştır. Ayette açık bir şekilde irşadın nasıl yapılması gerektiği anlatılmıştır. İrşadın en güzel yolla yapılması psikolojik olarak da geçerlidir. İrşad ayette belirtilen şartlara uygun olarak gerçekleşen aşamalardan oluşur. Dikkat edilirse hikmet ve güzel söz önce telakki edilmiş tartışma yolu sona bırakılmıştır. Unutulmamalıdır ki erdemli bireyler aynı zamanda toplumun önderleridirler. Erdemli bireylerin oluşturduğu toplum da yaşanılması en güzel toplumdur. İnsan günaha meyyal olarak yaratılmışsa da günahı işlememe konusunda

---

[1] Bakara, 2/30.
[2] Bekir Topaloğlu, "İrşad", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2020), 22: 454-455.
[3] Nahl, 16/125.

da aynı şekilde kendisine irade verilmiştir. Bu yüzden irşadın toplumdaki rolü tartışılamaz derecede önemlidir.[4]

Emri bi'l-Ma'ruf Nehy-i ani'l-Münker ilkesi insanoğluna verilen irşad vazifesinin en büyük delilidir. Bu ilke sadece peygamberlere verilmiş olan bir görev değil tüm insanlığın sorumlu olduğu bir vazifedir. İnsanoğlunun yetki sınırları genişledikçe sorumluluk derecesi de o kadar artar.[5] Nitekim ayette; "*Ey Peygamber! Biz seni gerçeğin bir temsilcisi, bir müjdeci ve uyarıcı, herkesi Allah'ın izniyle O'na çağıran ve ışık saçan bir kandil konumunda gönderdik*"[6] buyrulmaktadır. Bu ayette açık bir şekilde irşad hiyerarşisinin başında Hz. Muhammed (s.a.v)'in bulunduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda mürşitte bulunması gereken özelliklerden de bahsedilmektedir. Ayette beş ilkeye vurgu yapılmaktadır:

Bunlardan birincisi ilahi gerçekliğin yanında toplumsal gerçekliliktir. İnsan sosyal bir varlık olarak dünyaya gönderilmiştir. Ferdi olarak mükemmel olması irşadı en güzel yaptığı anlamına gelmez. Toplumun gerçeklerinden soyutlanmış bir irşad hedefine tam olarak ulaşamamıştır.

İkinci ve üçüncü ilke ise özendirme ve uyarma üzerinedir.[7] İnsanın makamı-mevkii ne olursa olsun kendisine verilen vazifeyi icra ederken diline dikkat etmelidir. Kur'an-ı Kerim'de ayetlerin sıralanış biçimine dikkat edilirse havf ile reca arasında olduğu görülür. Yüce Allah insana önce yapılması gerekeni telkin eder, daha sonra sonucuna göre muamelede bulunur. İrşadda önemli olan ilkelerden biri de budur. Hz. Muhammed (s.a.v)'de ferdi ve ictimai konularda kolay yolu tercih etmiş asla ümmetin zorda kalmasını istememiştir.[8]

Dördüncü ilke ise mürşidin muhatapları için daima ümitvar olmasıdır. İnsan için en zor olan yöntemlerden biri budur. Çünkü insanın sabırsız olduğu aşikârdır. Bu yüzden beşinci ilkede de insanın sabırlı olması istenmektedir.[9]

---

[4] Topaloğlu, "İrşad", 22: 455.
[5] Topaloğlu, "İrşad", 22: 455.
[6] Ahzâb, 33/45-46.
[7] Topaloğlu, "İrşad", 22: 455.
[8] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî Buhârî, "Menâkıb", *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul, 1992), 27; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî Müslim, "Fezâil", *Sahîhu Müslim* (İstanbul, 1992), 77-78.
[9] Topaloğlu, "İrşad", 22: 455.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın konusu genelde irşad faaliyetleri, özelde ise Kehf süresi bağlamında İslâm'da irşâd faaliyetleridir. Araştırmanın sağlıklı olması açısından bu iki kavram birbirleriyle karşılaştırılmamış aksine birleştirilmiştir. Kur'an kıssalarının İslâm'daki eğitim faaliyetlerine olan katkısı da bu çalışmanın konuları arasındadır. Kehf süresinde geçen kıssalar da günümüz bireylerine ve gelecek nesillere eğitim konusunda baş kaynaklardan biri olacaktır. Araştırmadaki temel gaye sadece eğitim faaliyetleri değil aynı zamanda kıssaların yorumlanmasındaki farklılıklarının ortaya çıkarılmasıdır.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu çalışma günümüz eğitim ve irşad faaliyetlerine bir ön bilgi sunması açısından önemlidir. Pedagojik anlamda eğiticilere rehberlik etmesini umduğumuz bu çalışma aynı zamanda gelecek neslin eğitimcilerine de kaynaklık edecektir. Ayrıca kıssalardan faydalanıldığı için de Kur'an'ın içeriğine karşı bir merak duygusunu kazandıracağı da en büyük temennilerden biridir. Kur'an'ın sadece belli bir alan için okunmaması gerektiği ve hayatın her alanında rehber olabileceği çalışmada sunulmaya çalışılmıştır.

C. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın en büyük amacı mürşid-mürid ilişkilerinde Kur'an kıssalarının eğitime sunduğu katkıdır. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bireylerin hayatlarına dokunmak diğer bir amaçtır. Kur'an sadece belli konulardan bahsetmez. Kur'an kıssalarının amacı insana bilmediğini öğretmek ve toplumun kurallarına riayet etmesini sağlamaktır. Mürşid-irşad ilişkisine bakıldığında irşad yöntemleri ve günümüz irşad faaliyetlerinin önemi daha da artmaktadır. Sonuç olarak bu araştırmanın en büyük amacı Kur'an kıssalarından çıkarılacak eğitim metotları ve hayata yansımalarıdır.

D. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Araştırmamız tümevarım yöntemiyle yazılmıştır. Öncelikle kıssalar ve analizleri yapılmış ve her kıssanın sonunda eğitim faaliyetlerine olan katkıları sunulmuştur. Araştırmamız Yüksek Lisans Tezi olması hasebiyle fazla ayrıntıya girilmemiştir. Araştırmamızda genelde tefsir kaynakları kullanılmış fakat yeri

geldiğinde din eğitimi, hadis, kelâm ve felsefe kaynaklarına da bakılmıştır. Araştırmanın yazımında baş kaynak olarak Kur'an-ı Kerim mealleri kullanılmıştır. Tefsir kaynağı olarak Fahreddin Râzi'nin "*Mefâtihu'l-Ğayb*", "*Beydâvî Tefsiri*", Ârusî'nin "*Rûhu'l-Me'ânî*", Muhammed Esed'in "*Kur'an Mesaji*", İbn Kesir'in "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*" ve "*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*", İbn Kuteybe'nin "*Tefsiri Ğarîbi'l-Kur'an*", Kurtûbî'nin "*el- Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*", Seyyid Kutub'un "*Fî Zilali'l-Kur'ân*", Mâtürîdî'nin "*Te'vilâtü'l-Kur'an*", Mevdûdi'nin "*Tefhimu'l-Kur'an*", Nesefî'nin "*Tefsîru'n-Nesefî*", Suyuti'nin "*ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*", Bayraktar Bayraklı'nın "*Kur'an Tefsiri*" ve Ahmet Önkal'ın "*İslâm'a Davet Metodu*" eserleri kullanılmıştır. Bunlar dışında hadis ve kelâm kaynakları da kullanılmıştır. Aynı zamanda geçmişte günümüze yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri de incelenmiştir. Makaleler de kaynaklarımız arasında da bulunmaktadır. Ayrıca günümüze kadar yazılmış din eğitimi kaynakları da çalışmada kullanılmıştır. Kısacası eğitim ile genel kaynaklara bakılmıştır. TDV Ansiklopedisi de kavramların anlamları için baş kaynak olarak kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KEHF SÛRESİ

Kur'an muciz bir kitap olup sadece geçmişe ya da günümüze değil, tüm çağlara hitap etmektedir. Kur'an anlaşılmak ve amel edilmek üzere indirilmiş son ilahî kitaptır. Dolayısıyla onu anlamak ve hükümleriyle amel etmek etme için araştırmaya her zaman gereksinim vardır.

1. Kıssa

Kur'an'da sunulan kıssaların birtakım amaçları vardır. Bu amaçların en başında şüphesiz kıssalardan ders çıkarmak ve geleceğe aktarmaktır. Kıssaların sadece bir açıdan değerlendirilmesi doğru değildir. İnsanları irşat etmek üzere gönderilen Kur'an'ın anlattığı kıssaları inanç, ahlak, irşat, öğüt ve ibret almak gibi pek çok açından değerlendirmek mümkündür. Bazı kıssalar Hz. Muhammed'i doğrulamak ve getirdiği mesajın hak olduğunu ifade etmek amacıyla, bazıları ise insanlığı uyarmak ve irşat etmek amacıyla anlatılmıştır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim insanlığı hidayete erdirmek için de gönderilmiştir.[10]

Kur'an'ın, anlattığı kıssaları bütün toplum kesimlerinin davranışlarını düzletmek için[11] bir argüman olarak da kullandığı söylenebilir.[12] Kur'an'da kıssalar ilk dönemde daha çok Mekke müşriklerini ikna etmek için, Medine döneminde ise, Yahudi kabilelerinin Hz. Muhammed (s.a.v)'in nübüvvetini sorgulamalarına karşı bir cevap olarak zikredilmiş ve bir argüman olarak kıssalara baş vurulmuştur.

a. Tanımı

Kıssa sözlük anlamı olarak bir kişinin ardından gitmek, izini sürmek, bir kişiye ya da olguya ait olan bir meseleyi hikâye etmek anlamına gelir.[13] Terim anlamı ise

---

[10] İsrâ, 17/8-9; ayrıca bkz. Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (01 Haziran 2002): 32.

[11] M.Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (Konya: Kardelen, 2013), 100-150.

[12] Harun Bekiroğlu- Ahmet Taşdoğan, "İsrâiloğulları'nın Taşıdığı Yük Meselesi: Tâhâ Sûresi 20/87 Âyetiyle İlgili Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, 56 (2020): 724.

[13] Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râğıb İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an* (Kâhire: Matbaai Mustafa el-Bali, 1961), 671; İdris Şengül, "Kıssa", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2002), 25: 498.

geçmişte yaşanan bir olay ya da olguyu günümüze taşımak ve onu yarar doğrultusunda kullanmaktır.[14]

b. Amacı

Kıssalar yukarıda da bahsedildiği gibi bizlere salt tanımını öğretmek için sunulmamıştır. Asıl mesele tanım olsaydı o zaman ciltler dolusu makale ya da kitap yazılmasına gerek olmazdı. Tanımlar bizlere konu hakkında bilgi verse de konu hakkında derinle bilgi sahibi olmak için konun amacını öğrenmek gerekir. Amacını öğrenen insan o kıssadan hisse çıkaracak ve büyük olasılıkla hayatına aktaracaktır. Diğer insanlarla olan ilişkisini düzenleyecek ve hayatını daha da anlamlı hale getirecektir.

Kıssalar insanlığın doğuşuyla başlamıştır.[15] Kur'an başta Hz. Âdem kıssası olmak üzere anlatılan diğer bütün kıssalar, insanı irşat etmek, ahlaklı ve erdemli bir birey haline getirmek yaşadığı topluma, evrene ve Hak Teâlâ'ya karşı vazifelerini yerine getirmesini sağlamak için zikredilmiştir.

Dünyanın düzenine baktığımız zaman amaçsız olan hiçbir şey göremeyiz. Amaçsız olanı yaratmak Allah katında mümkün değildir. İnsanın yaratılış amacı Allah'a ibadet ve itaat etmektir, başka canlılar ise Allah'ın tabiatta yarattığı kanunlara boyun eğmektir. Ayetler ve hadisler, insanın yaratılış amacı hakkında bizlere açıklayıcı bilgiler vermektedir. Çünkü *biz* bu muhteşem *gökleri, yeri ve ikisinin arasında kalanları*; hak, hukuk ve adalet gözetmeden, gelişi güzel bir şekilde, boş yere yani *batıl olarak yaratmadık. Bu iddia aslında iddia edenlerin kendi kuruntularıdır*![16] Nitekim başka bir ayette اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًىۜ "*İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?*"[17] Buna göre Allah insanı sorumluluk sahibi bir varlık olarak yaratmış, evrende hiçbir şeyi yersiz ve amaçsız yaratmadığı gibi kurulan düzende de her varlığa bir görev alanı vermiştir.

[14] İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*, 610. Şengül, "Kıssa", 25: 498.
[15] Recep Akakuş, *Din Eğitim Açısından Kehf Suresi* (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 2012), 9.
[16] Sâd, 38/27; ayrıca yorumu için bkz. Mahmut Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali* (Konya: Armağan Kitaplar, 2017), 477-478.
[17] Kıyamet, 75/36.

Kıssaların amacına gelince; Kur'an bir hidayet kaynağı olarak insanlığa gönderilmiş mükemmel sistemli mucize bir beyandır.[18] Tabi ki inanıp inanmamak insanın kendi elinde olan bir husustur.[19] Allah'ın insana irade vermesi de işte bu yüzdendir. Hidayeti istemek de delalette yol almakta kişinin kendi iradesine bağlıdır.[20]

Kur'an kıssalarının amacı, sadece tarihi bilgi vermek değildir.[21] Kur'an kıssaları inanan insanların imanlarını artırır ve onları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırır.[22]Kur'an'ın neredeyse yarısı kıssalar üzerinden insanlığa ders verecek ayetlerle doludur. Yusuf süresini inceleyen bir şahıs o kıssadan edep ilkesini kendisine şiar edinir ve zinanın aslında toplumun bozulmasına sebep olan bir şey olduğunu kavrar. Yine Yusuf (a.s)'ın da Allah'tan başkasından istediğinin yapılmadığını kavrar ve hayatta iken yalnızca Allah'a tevekkül ettiği neticesine ulaşır. Yunus (a.s)'ın kıssanı örnek alan insan umutsuzluğun insana vermiş olduğu acı pişmanlığı kavrar. İbrahim (a.s)'ın tevhid mücadelesi insana başka bir mücadele azmi, verir. Çalışmamıza konu olan Ashâb-ı Kehf gelecek nesillere imanın vazgeçilmez olduğunu kavratır.

Kur'an'ın bir bölümünü oluşturan kıssaların amaçları şu şekilde özetlenebilir:

- Tevhid ilkesini hâkim kılmak,
- Hz. Muhammed (s.a.v)'in risaletini ispatlamak,[23]
- Yüce Allah'ın inanan insanlara eninde sonunda mükâfatlarını vereceğini ve inanmayanlara da azap edeceğini ispatlamak,[24]
- Allah'ın insanlara vereceği ödüllerden insanları haberdar etmek,
- En önemlisi de insan ile sürekli uğraşan şeytanın yolundan insanları korumaktır.[25]

---

[18] Tahsin Görgün, "Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri", *V. Kur'an Haftası Kur'ân Sempozyumu* IV/4 (1998): 29-31.
[19] Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 36.
[20] Ali Tantavi, *Ana Hatlarıyla İslam Dini (İslam Akaidi)* (İstanbul: Nida, 2017), 187-189.
[21] Muhammed Seyyid Hasan, *Revaiu'l-İcaz fi'l-Kıssasi'l-Kur'ani* (İskenderiyye: el-Mektebetü'l-Camiu'l-Hadis, t.s), 61.
[22] Mehmet Şirin Yıldırım, *Müslüman Gençlere Bir Rol-Model: Ashâb-ı Kehf* (Muş Alparslan Üniversitesi, 2019), 19.
[23] Yusuf, 12/23.
[24] Şuara, 42/13
[25] Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 37.

2. İrşad الإرشاد

Sözlükte "doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek" anlamındaki rüşd kökünden masdar olan irşâd "doğru yolu göstermek" anlamına gelir. Burada doğru yolu gösterme maddî mânada olması mümkün görülmekle birlikte daha çok aklî-mânevî alanda rehberlik etme anlamı ön plana çıkmaktadır. Binaenaleyh din terminolojisinde hidayet ile eş anlamlı olarak kullanılan irşad, kula nispet edilirken hidayeti gerçekleştirme işi genellikle Allah'a nispet edilmektedir. "Allah'ın, kulunun fiilini kendi rızâsına uygun şekilde yaratması" diye tanımlanabilen tevfîk ile irşad arasında anlam yakınlığı bulunmaktadır. Fakat irşad hem mümin hem de kâfire yönelik olduğu halde tevfîk sadece müminler için söz konusudur. İrşad kavramıyla anlam yakınlığı bulunan kelimelerden biri de da'vettir. "İnsanları İslâm dinini benimsemeye ve Müslümanları dinî görevlerini yerine getirmeye çağırma" anlamındaki davet daha çok bu iki anlamın birincisinde, irşad ise ikincisinde yaygınlık kazanmıştır.[26]

İrşad kelimesi Kur'an'da direkt olarak geçmese de rüşd köküne bağlı olarak On dokuz yerde geçmektedir.[27]

3. Mürşid-Mürid İlişkisi

Mürşid ve mürid tarihi asırlara kadar uzanan iki kavramdır. İnsanlığın var olduğu günden beri gündemde olan bu iki kurum güncelliğini kaybetmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Mürşidlik ve ona bağlı olan müridlik gelecekte de insanlığın en önemli iki kavramları arasında olacaktır. Meslek gruplarının ortaya çıkmasını sağlayan kurumlar eğitim kurumlarıdır. Eğitim kurumlarının en önemli iki faktörü de öğretmen ve öğrencidir. Birey gelecekte ne olursa olsun mutlaka bir eğitmenin dizi dibinde yetişmiştir. İslâm dini de öğretmen öğrenci ilişkisine önem vermiş ve hatta öğretmenin değerinin bilinmesi için telkinlerde bulunulmuştur. Hz. Muhammed (a.s) Medine'ye hicret ettiğinde ilk olarak mescidi inşa ettirmiş ve yanına da İslâm'ın ilk medresesi ve hatta yatılı okulu olan Suffe'yi inşa ettirmiştir.[28]

---

[26] Seyyid Şerif Cürcânî, "tevfik", *Kitâbü't-Taʿrîfât* (İstanbul, 1327) ayrıca bkz. Topaloğlu, "İrşad", 22: 455.

[27] M. Fuâd Abdülbâkī, "f-k-r", *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm* (Kâhire, 1968).

[28] Mustafa Baktır, "Suffe", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2009), 37: 469-470.

a. Peygamber Dönemi İrşad Hizmetleri

Kur'an'da Hz. Muhammed (a.s)'den öncesi peygamberlerin kıssaları mevcuttur. Dolayısıyla dine davet ve irşad hükümlerinin İslâm dininden önce de olduğu aşikardır. Tebliğ ve irşad hizmetleri Hz. Adem'den beri var olan faaliyetlerdir.[29] Nübüvvetten önce oluşan bu kurum nübüvvetten sonra da hizmetlerine hız kesmeden devam etmiştir. Nübüvvetten önceki irşad yöntemleri ile nübüvvetten sonraki irşad yöntemleri farklı olsa da gaye değişmemiştir. İslâm'dan önceki irşad faaliyetleri İslâm ile müşerref olan Müslümanlara örnek olmuştur. İslâm'ın teşekkülünden sonra ortaya konan çalışmalar ise günümüze ve geleceğe ışık tutmuştur.[30]

Hz. Muhammed (a.s) sadece bir peygamber değil aynı zamanda bir eğitimci, siyasetçi ve iyi bir aile babasıydı. Kur'an'ın kendine emrettiği şekilde insanları güzel söz ve hikmet ile hak dine davet etti. Hikmeti kendisine öğreten bizzat Yüce Allah'tır. Hikmetin verilmesinin asıl amacı insanları hidayete davet etmek ve kötülüklerden sakındırmaktı. Hz. Muhammed toplumun ıslahı için çalışmalar yapmış ve bu uğurda çoğu defa insanlardan bazıları tarafından türlü çirkinliklere maruz kalmıştır. O bun haksız çirkinliklerden bıkmamış aksine ümmetin iyi bir seviyeye ulaşması için gayret sarf etmiştir. Hz. Muhammed (a.s)'ın İslâm'ın ilk mürşidi olmuştur denilebilir mi? Bunun cevabını vermek bizleri için manevi bir yüktür. O ümmetin yetim ve bilhassa yoksul gençlerini eğitmiş ve gelecek neslin mürşitlerine örneklik teşkil etmiştir. Önceki sayfalarda geçtiği üzere mescitleri inşa ederken yanlarına eğitim kurumlarını da eklemiştir.[31]

İslâm Dininin teşekkülünden önce Mekke toplumunda okuma-yazma bilenlerin sayısı pek azdı. Yazılı bir eser ortaya koyulmak yerine şiir gibi sözlü sanatlarla uğraşılırdı. Şiirin önemi o dönemde anlaşılmış olsa da yazılı olarak Kâbe duvarına asılmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Söz uçar yazı kalır tabiri o dönem

[29] Muhammed Ahmed el-Adevî, *Da`vetü'r-Rasûl ilallâhi Teala* (Mısır, 1935), 48; Ahmet Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu* (İstanbul: Hikmetevi, 2020), 52.
[30] Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 52-53.
[31] Ebu'l-A'lâ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhîd Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, 1. Bs (İstanbul: Pınar, 2019), I: 194-195.

için kullanılabilir. Yazıya geçmeyen, eğitime ve en önemlisi insana faydası olmayan sözler pek değerli değildir.[32]

Hz. Muhammed (a.s.)'ın nübüvvetinde irşad faaliyetlerine oldukça önem verilmiştir. Daha Mekke'de nübüvvetinin ilk yıllarında evlerde eğitim verilmeye başlanmıştır. Nübüvvetin üçüncü yılında nazil olan "*Ey örtüsüne bürünen Peygamber kalk ve uyar*"[33] ayetinden sonra Mekke'de eğitim faaliyetleri başlamıştır. İslâm dinini insanlığa tebliğ eden Muhammed de ilk öğretmen olmuştur.[34] Medine döneminin daha ilk yıllarında da Mescid-i Nebevi'nin hemen yanında bugünkü eğitim kurumlarına örnek olacak Suffe'yi inşa ettirmiştir. Orada yetişen sahabeler ileride her makama getirilmiş ve İslâm dinine hakkıyla hizmet etmişlerdir.[35]

Hz. Muhammed irşad faaliyetlerinin yürütülmesinde bizzat kilit rol oynamıştır. İslâm dinine muhalif olan kişilerle çarşı-pazar veya ev ev dolaşarak görüşmüş ve dini anlatmaya gayret etmiştir. Misal verecek olursak Ebu Cehil'in yanına belki de yüzlerce kez gitmiştir. İlerleyen zamanlarda ise faaliyetlerini sahabe sürdürmüştür.[36] Bu irşâd faaliyetlerinden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Görevleri sadece irşâd olan kimseler: bunlara örnek olarak Cafer b. Ebi Talib'i örnek verebiliriz. Cafer Habeşistan'a göç etmiş ve Necaşi'ye İslâm'ın ilkelerini anlatmıştır.
- Zekât ve cizye memurları: bunlara örnek olarak Ebu Musa el-Eş'ari'yi ve Muaz b. Cebel'i gösterebiliriz.
- Davetçiyi korumakla görevli olan kimseler: buna örnek olarak Hz. Ali'yi gösterebiliriz.
- Mektupla davet: Hz. Muhammed (a.s) dönemin krallıklarına bizzat kendi kaleminden irşâd mektupları yazmış ve onları İslâm dinine davet etmiştir.[37]

---

[32] Abdurrahman Güneş, "Dini Eğitim Kurumları", *Diyanet İlmî Dergi* 29/1 (1993): 71-85; M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 12. Bs (İstanbul: İFAV, 2020), 83.
[33] Müddesir, 74/1-2.
[34] M. Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet* (Ankara, 1966), 144.
[35] Baktır, "Suffe", 37: 469-470.
[36] Uludağ, *İslâm'da İrşâd*, 25.
[37] Uludağ, *İslâm'da İrşâd*, 26.

Peygamber döneminde eğitim kurumları denildiği zaman akla gelen başka kurum ise Mescid'tir. Medine döneminden itibaren Müslüman olanların sayıları giderek artmış ve buna bağlı olarak da eğitime olan ihtiyaç da artmıştır. Hz. Muhammed (a.s)'ında katkılarıyla Mescid-i Nebevi kurulmuştur.[38] Bizim geleneğimizde mescitler sadece ibadet etmek için inşa edilmemiştir. Bu mekânlar aynı zamanda en yüce eğitim kurumlarıdır.[39]

İslâm Dininin eğitime verdiği önemi Bedir Savaşı'ndan anlayabiliriz. Miladi 624 yılında yapılan savaş sonucunda Mekkeli müşriklerden birçok esir alınmıştır. Savaş esirleri her 10 Müslümana okuma-yazma öğretme karşılığında serbest kalıyordu. İslâm dini hem insana hem esire hem de okumaya önem vermiştir. Sözde gelişmiş toplumların savaş esirlerine yaptığı muameleyi yapmıyor onları hem iyiliğe sevk ediyor hem de onlara özgürlüklerini vadediyordu.[40]

İslâm Dini hiçbir zaman irşâd faaliyetlerini belli zümrelerle sınırlı tutmamıştır. İslâm'ın hiçbir alanında kast sistemi yoktur. Özellikle irşâd ve eğitim konusunda fırsat eşitliği sağlanmış ve herkese eğitim verilmiştir.[41]

b. İslâm'da İrşad Kurumları

İslâm dini irşâd ve eğitime önem veren en yüce şeriattır. Onun için birçok mekânda eğitim alınmasına olanak sağlanmıştır. Hz. Muhammed döneminden sonra da eğitim faaliyetlerine olan ilgi azalmamış aksine artarak devam etmiştir. Bu irşâd ve eğitim kurumları, Câmiler ve Mescitler, Mektep ya da Küttaplar, Ulema evleri ve Medreselerdir.[42] Bunlardan başka eğitim kurumları da vardır. Öne çıkanlar bunlar olduğu için bunların tanıtılmasının yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Küttaplar: Geçmişi İslâm öncesi döneme ait olan bir eğitim kurumudur. Mekke'deki çok az okuma-yazma bilenlerin yetiştiği eğitim kurumları da diyebiliriz. O dönemde bireyler evlerinin bir odasını okuma yazma faaliyetleri için kullanıyorlardı. Aslında günümüz eğitim modeline örnek teşkil etmesi açısından

---

[38] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul: Beyan, 1969), II: 74.
[39] Müslim, "Mesâcid", 1; Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 84.
[40] Güneş, "Dini Eğitim Kurumları", 71.
[41] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 83; Güneş, "Dini Eğitim Kurumları", 72.
[42] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 87.

önemlidir.[43] Eğitim sadece okulda belli gruplara verilen bir hak değildir. O dönemde bu eğitim kurumlarında Kur'an öğretilmiyordu. Sadece okuma-yazma faaliyetleri vardı. İslâm Dininin teşekkülünden sonra da devam eden bir sistemdir. Dâru'l-Erkâm aslında bu tür bir eğitim faaliyetine sahiplik eden bir ev sayılabilir. Çünkü İslâm'ın ilk Müslümanları bu evden hükümleri almışlardır. Bu gelenek günümüzde fazla hatırlanmaz.[44] Küttapların Osmanlı Devleti'ndeki karşılığı Sıbyan Mektepleri'dir. Bu eğitim kurumlarında 4-7 yaş arası çocuklar eğitim görürlerdi.[45]

Kur'an Öğretilen Mektepler: Bu sistem İslâm'ın ilk devirlerinde pek fazla rağbet görmemiştir. Abbasiler dönemine geldiğinde bu eğitim kurumları yaygınlaşmıştır. Bu sistemde eğitim vermek için herhangi bir mekân aranmazdı. Bazen bir hurma ağacının altında bazen de yaylada bir mekânda olabilirdi. Genelde bu tür kurumlar için cami veya mescitler kullanılmazdı. Çocukların mescit adabına uymaları zor olduğu için böyle bir yönteme başvurulmuştur.[46]

Saraylarda Eğitim: Emeviler dönemi eğitim faaliyetlerinin zirvede olduğu bir dönemdir. O dönemde bilindiği üzere Arapça'nın yanında Yunanca, Farsça ve Rumca dilleri ön plandaydı. Emeviler Yunan filozoflarına karşılık olarak bu tür faaliyetlere önem vermişlerdir. Bu kurumlar genelde sarayda yer alan kimselerin eğitim gördüğü kurumlardı. Osmanlı'da bu gelenek devam edilmiş günümüzde özel eğitim kurumları olarak karşılık bulmuştur. Bu kurumlarda görev yapan öğretmenler "müeddip" deniyordu. Müeddip genelde sarayda yetişen kimseleri gelişim dönemlerine göre ayırmış ve ona göre eğitim vermiştir.[47]

Ulema Evleri: Mescitlerin faaliyetleri öncesi önemli bir yere sahip olan eğitim kurumlarıydı. Başta bahsettiğimiz Dâru'l-Erkâm da bu türden eğitim kurumlarına örnek olarak verilebilir. Tarihimizin önemli şahsiyetleri evlerini ilim için kullanmışlardır. Bunlar arasında İbn Sîna ve Gazzâli gibi kimseler de vardır. Nitekim İbn Sîna "Şifa" adlı eserini kendi evinde tahkik etmiş ve gelecek nesillere önemli bir

---

[43] Mehmet Dağ - Hıfzurrahman Rasim Öymen, *İslam Eğitim Tarihi* (Ankara: MEB, 1974), 65.
[44] Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (İstanbul: Damla, 1976), 37.
[45] Güneş, "Dini Eğitim Kurumları", 73.
[46] Güneş, "Dini Eğitim Kurumları", 73.
[47] Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 38.

eser bırakmıştır. Aynı şekilde Gazzâli de faaliyetlerini bazen evinden sürdürmüş ve eserlerinin bir kısmını burada tahkik etmiştir.[48]

Badiye (Çöl): İslâm toplumlarında dilin korunması önemliydi. Çöller temiz havasıyla meşhur olan eğitim yerleriydi. O dönemde Arapçayı en saf kullanan kesim bedevilerdi. Bu yöntem daha sonra da kullanılmış fakat zamanla önemini az da olsa yitirmiştir.[49]

Mescid: Mescitler eğitim kurumlarının en nadide olanlarından biridir. Medine'de ilk inşa edilen Mescid-i Nebevi de bu dönemde en önemli eğitim kurumlarındandı. Mescitlerde halkalar oluşur ve o halka büyürdü. Zamanla büyüyen bu halkalar artık mescidin dışına taşmış ve medreseli mescitler inşa edilmeye başlanmıştır. Osmanlıdan önce Selçuklularda Nizâmü'l-Mülk tarafından Nizamiye medreseleri inşa ettirilmiştir. Bu medreseler zamanla büyümüş ve günümüzdeki üniversitelere kapı aralamıştır.[50]

c. İslâm Eğitiminde İrşadın Yeri ve Önemi

İslâm Allah'ın gönderdiği en yüce dindir. Bu dinin ilk öğretmeni ve terbiye kurallarının kurucusu Yüce Allah'tır. Rabbimiz derken aslında onun terbiye ediciliğini kalben kabul ediyoruz.[51] Allah'ın ilk öğrencisi de Hz. Âdem (a.s)'dir. Nitekim ona isimleri öğreten Allah Teala'dır.[52]

İrşâd faaliyeti yapan birey ister istemez insanların bam teline dokunmak zorundadır. İnsanın özgür iradesinin de sınırlandırılması oldukça zordur. Fakat Müslüman olduktan sonra bireye bazı sorumluluklar yüklenir. Bu sorumlulukların başında "Emr-i bi'l-Ma'ruf Nehy-i ani'l-Münker" gelmektedir. Müslüman bu görevini yerine getirmediği zaman toplumda oluşacak kargaşa ortamından sorumludur.[53]

Hz. Muhammed (a.s) öğretmenlere ve özelde mürşide çok değer vermiş "*Âlimler, Peygamberlerin varisleridir*"[54] demiştir. Günümüzde âlimlerin yerini çoğunlukla öğretmenler ve din adamları almıştır. Bu nedenle samimi bir şekilde irşatta

48 Dağ - Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, 86.
49 Dağ - Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, 98; Güneş, "Dini Eğitim Kurumları", 76.
50 Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh, 1983), 31.
51 Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 99.
52 Bakara, 2/31.
53 Uludağ, *İslâm'da İrşâd*, 34.
54 Buhârî, "İlim", 10.

bulunan mürşid her devirde olduğu gibi günümüzde de ifa ettiği görev hasebiyle İslam toplumunda büyük bir kıymete haizdir.

Toplum fertlerinin doğru yolu öğrenmeleri, iyilikte bulunup kötülükten kaçınmaları için yol gösterenlere ve rehberlere ihtiyaçları vardır. Allah Teâlâ, insanoğluna akıl ve irade gibi nimetleri vermiştir. Fakat bu nimetlere karşın insanların nefis ve şeytan gibi iki amansız düşmanın telkinlerine esir düştüğü ve kötülüklerle mücadele yetersiz kalabildiği görülmektedir. Bu da insanların manen irşada ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu irşadın gerçekleşmesi için Allah Teâlâ peygamberler göndermiştir. Peygamberlerden sonra onların yolunda yürüyen ve bu konuda gerekli bilgilerle donanmış ilmiyle amel eden varisleri bu görevi yerine getirmektedir. Binaenaleyh hakikat arayışı peşinde olan herkesin irşada ve mürşide ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu anlamda vahye muhatap olan peygamberler de irşada ihtiyaç duymuşlarıdır. Nitekim Hz. Âdem (a.s) bile bir mürşide muhtaç olmuş ve Allah (cc) onu irşad etmiştir. Hz. İsa (a.s) insanları irşad etmek için çeşitli beldelere elçiler göndermiş, Hz. Muhammed (a.s) da insanlara Kur'an ve dini bilgileri öğretmeleri amacıyla çeşitli kabilelere irşatta bulunan Kur'an muallimleri göndermiştir. Hz. Musa (a.s) da Allah katından bilgi aldığı ifade edilen zatın kendisini irşat etmesini istemiştir. Dolayısıyla insanoğlu fıtraten bazı şeyleri tek başına yapabilir fakat öğrenme eylemi için mürşide ihtiyaç duyar. Öğrenme ömür boyu süren bir faaliyet olduğu için insanoğlu âlim dahi olsa yine başkasının öğrencisidir. Çünkü insanoğlu her alanda mükemmel bilgiye sahip olmaz. Bugün matematik bilen biri belki diğer alanlarda eksik olacaktır. Bir bireyin din bilgisi çok mükemmel seviyede olabilir fakat fenni ilimlerde yetersiz olması mümkündür. Her branşın kendine özgü bir zorluğu vardır. İslâm dinine göre önemli olan ilimlerin olabildiğince öğrenilmesidir. Bir insan her şeyi öğrenemeyebilir fakat her şeyle ilgili bilgi sahibi olması mümkündür. Günümüzde her ne kadar ihtisaslaşma söz konusu olsa da ilimleri tamamen birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu yüzden alanı ne olursa olsun öğretmenlerin branşına bakılmaksızın hepsine ihtiyacımız olduğu kesindir. İlimde son hadde ulaşmak mümkün değildir ama sürekli talep eden olmak da önemlidir.[55]

[55] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 106.

Hz. Muhammed (a.s) Kur'an'ı tebyin edip açıklamasaydı acaba bizler ayetleri nasıl yorumlardık? Bu sorunun cevabı eğitimciye olan ihtiyaçla doğru orantılıdır.

Görüldüğü üzere İslâm dininde öğretmenin yeri tartışılamaz. İnsan sürekli gelişen ve değişen bir varlıktır. Ne kadar yükselirse yükselsin ne kadar zenginleşirse zenginleşsin mutlaka bir eğiticiye ya da danışmana ihtiyacı vardır.

4. Kur'an Kıssaları bağlamında irşadın önemi

Şüphesiz fayda-zarar örüntüsü bizlerin kıssaları tetkik etme amaçlarımız arasında yer almamaktadır. Tefsir ilmi de kıssaların yarar ya da zararından ziyade onların sebepleri üzerinde durmuştur. Allah'ın bizlere bildirdiği bu ve geçmiş milletlilerin başından geçen geçen olayları elbette bizlere yararlı olduğu için bildirmiştir. Ancak bir şeyin faydasını tam olarak bilirsek onun peşinden koşar ve hayatımıza uygularız. İnsan yapısı gereği kötü olan fiillerden kaçınıp faydalı olan fiillere yönelir.

Kıssaların en önde gelen faydalarından biri kişiyi hidayete yönlendirmesi, doğru yolu göstererek manevî yönden irşat etme ve ibret vesilesi olmasıdır. Bir musibet bin nasihatten daha evla olabilir. Kıssaların geneline baktığımız zaman geçmiş kavimlerin ya Allah'a ya da gönderdiği peygambere inanmamaktan dolayı yaşadıkları olaylar ibret alınması için anlatılır Günümüz insanına düşen, yukarıda bahsedilen kıssadan hisseyi almaya çalışmalarıdır. Birey bu kıssalardan ders aldıkça iman ve inancı güç kazanır. Kur'an kıssaları ile hidayete erme arasında sımsıkı bir bağ kurulmuş, bu bağın zayıflamasından ötürü de insan hayatında manevî problemlerin ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Kur'an kıssalarında temel amaç, hidayet olmakla birlikte ortaya çıkan sonucun akılla birleştirilmesi de istenmektedir. Kur'an'da geçen aklı kullanmayı öğütleyen ayetler de bunun en güzel ispatıdır.[56]

Sonuç olarak Kur'an kıssalarında uyarıcı nitelikler bulunup temel amaç insanın hidayet yoluna ermesini sağlamak ve Müslüman bireyi manen irşat ederek hakikati bulmasına yardımcı olmaktır. Kıssa-fayda ilişkisinin göz ardı edilmesi bazen insana haz veren şeylerin de unutulması anlamına gelebilir. Bu nedenle kısaların

[56] Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (2014): 160.

anlatılmasında güdülen temel amaç insanın irşat edilerek dünya ve ahiret saadetinin sağlanmasıdır.

Binaenaleyh kıssalara sadece imtihan gözüyle bakmak insana mutluluk yerine ezilmişlik hissi vereceği söylenir. İnsanoğlu görevlerini yerine getirdiğinde eşref-i mahlûkat derecesine yükseldiği gibi kendisine tevdi edilen kulluk görevi yerine getirmediğinde takdirde esfel-i sâfilin derekesine kadar inebilir. Kur'an kıssalarının temel amacı insana görevlerini hatırlatmak ve Rabbine karşı olan sorumluluğunu yerine getirmesini sağlamaktır. Peygamberler Allah'tan gelen vahyi insanoğluna bildirmekle yetkili kılınmış tebliğ, ismet ve fetanet gibi çeşitli üstün özellikleri olan insanlardır. Kıssaları anlatılan Peygamberlerin hayat hikâyelerine bakıldığı zaman pek çoğunun dünyada büyük sıkıntılar çektiği, hatta kavimleri tarafından bir kısmının katledildiği görülmektedir. Peygamberlerin amaçları sadece dünyada müreffeh bir yaşam sürmek olmuş olsaydı Allah kendilerine onun da en iyisini verirdi. Onların temel amacı ümmetlerine Allah'ı anlatmak ve görevlerini hatırlatmak, maddî ve manevî olarak irşat edip yol göstermektir.

5. Kehf Sûresi'ne Genel Bir Bakış

Kehf suresi, içinde onlarca hikmeti barındıran ve gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşıyan hükümlerle doludur. Sözgelimi Musa-Hızır kıssasında sabrı ve olayların içyüzünün görüşülenden farklı olduğu gerçeğini insanlara çok güzel bir şekilde açıklar. Aynı şekilde mağaraya sığınan ideallerine bağlı olan gençlerin sonunda insanlığa nasıl örnek olduklarını bizlere öğretir. Zülkarneyn'in kıssasında maddi ve manevi konularda insanlara yardımı, irşad ve rehberlik konularında insanlara ışık tutmaktadır. Kehf Sûresi Mekke döneminin sonlarında Nahl süresinden hemen önce indirilmiş olan bir süredir. Kur'an'da on sekizinci süre olup Ğaşiye süresinden sonra indirilmiştir.

a. Sûre'nin Adı, Nüzulü ve Fazileti

Kehf süresi Mekke döneminde indirilmiş olup üç kıssadan oluşmaktadır.[57] Birinci kıssa Ashâb-ı Kehf kıssasıdır. Ashâb-ı Kehf akidelerini özgürce yaşayabilmek için uğraşan topluluktur.[58] İkinci kıssa Musa ile Hızır olduğu söylenen bilge kişinin

---

[57] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî Kurtubî, *el- Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut, 1416), XI: 52; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr* (Lübnan: Ensar, 2014), 661.
[58] Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 661.

kıssasıdır.[59] Üçüncü kıssa ise Zülkarneyn kıssasıdır.[60] Kehf Sûresi adını inançlarını özgürce sürdürebilmek için dönemin zalim yöneticilerinden kaçan ve mağaraya sığınan, orada münzevi bir hayat geçiren, mağarada uyuyan ve uzun bir süre sonra diriltilen birkaç gencin kıssalarının da bulunduğu 9-22 ayetlerden almıştır. Süre 110 ayettir.[61]

Nüzul sebebine gelince; Tefsir ve siyer kaynaklarında geçtiğine göre bazı Yahudilerin müşrikleri kışkırtmasıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yöneltilen sorular üzerine inmiştir.

İbn Abbas'a göre de Beni Nadir kabilesine mensup bazı kabile reisleri Mekke'deki Yahudilere Peygamber hakkında soru sorarlar. Peygamberliğin ispatı için şöyle bir yöntem uygularlar; "*Muhammed'e üç şeyden sorun, eğer bunlar hakkında size bilgi verirse o gönderilmiş bir peygamberdir, ona uyun, eğer bunu yapmazsa o sadece bir iddiacıdır. Ona 'ilk zamanlarda yaşayan o gençleri sorun, onlar kimlerdir, durumları nedir? O dolaşan adam (racül-ü tavvaf), yeryüzünün doğu ve batılarına ulaşan adamı, sorun onun haberi nedir? Ona bir de ruhtan sorun." O iki elçi Kureyş'e dönerek Yahudi rahiplerinin söylediklerini Kureyşlilere bildirdiler. Kureyşliler Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelerek Yahudi rahiplerinin emrettiği şeyleri ona sordular. Rasûlullah onlara "sorduğunuz şeyleri yarın size haber vereceğim" dedi. Ancak inşaallah diyerek istisnada bulunmadı. Rasûlullah on beş gün beklemesine rağmen Allah, ona vahiy göndermedi. Vahyin gelmemesi ve Mekke halkının onun hakkında söyledikleri Rasûlullah'a ağır geldi. Sonra Cibril Kehf Sûresi ile ona geldi. Bu sürede Kureyş ehline üzüldüğü için Rasûlullah'a bir hitap ve o gençlerle, racül-i tavvaf'ın durumu hakkında sorulan sorularla ilgili haberler vardı.*"[62]

Elmalılı yukarıda bahsedilen hadisin bir kısmına karşı çıkmıştır.[63] Elmalılı ayetin Hz. Muhammed'e on beş gün geç gelmesinin sebebinin inşallah dememesinin

---

[59] Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 661.
[60] Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 661.
[61] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 314.
[62] Celâleddîn es-Suyuti, *ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 2002), V: 357; Şule Habergetiren, *Kehf Sûresi'nin Eğitim Açısından Tahlili ve Değerlendirilmesi* (Harran Üniversitesi, 2005), 7.
[63] Süleyman Sertkaya, *Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresi'nin Tahlili* (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 2009), 12.

olmadığını savunur. Ona göre Hz. Muhammed hakkında böyle bir şey mümkün değildir. Olsa olsa Allah'ın bir hikmetidir ve onun hikmetinden de sual olunmaz.[64]

Muhammed b. İshâk'a (ö. 151/768) göre Kehf süresinin nüzul sebebi; Nadr b. Haris'in Hz. Muhammed'(s.a.v.)'in peygamberliğine gölge düşürmek için çevirdiği oyundan sonra[65] Yüce Allah bu süreyi indirmiştir.

Kur'an'ın diğer sürelerinde olduğu gibi Kehf süresinde de bazı faziletler aranır. Faziletlere dair bilgileri de genellikle hadislerden öğreniriz. Bu hadislerden bazıları şunlardır;

Ebu Derda (r.a.) Hz. Muhammed (s.a.v)'in *Kehf süresinin ilk on ayetini okuyan kişinin Deccalın şerrinden korunacağını* bildirmiştir.[66]

Kehf süresinin cuma günü okunması Hz. Muhammed (s.a.v)'ın sünnetlerinden biri olup bununla ilgili hadiste Kehf süresini okuyan kimsenin iki cuma arasında nurlanacağı müjdelenir.[67] Bu sünnet günümüzde de sürekli uygulanmaktadır.

Sonuç olarak sürelerin sadece fazilet için okunmamaları gerektiğini belirtmek isteriz. Sadece "şu süreyi okursan şu olur, bu süreyi okursan bu olur" şeklinde Kur'an-ı Kerim'i anlamadan okumaya yönelik yapılan telkinlerin Kur'an'ın insanları irşat etmeye ve manen aydınlatmaya yönelik temel gayesine uygun düşmemektedir. Elbette

---

[64] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Merve, 2001), V: 364-367.

[65] Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)* (İstanbul: Huzur, 2013), XV: 108. Nadr b. Haris Kureyş'in şeytanlarından birisi idi. Sürekli Hira mağarasına gider ve İran hikâyelerini öğrenirdi. Hz. Muhammed toplumla oturduğunda onlara geçmiş ümmetlerin kıssalarından bahsederdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) topluluğun yanından ayrıldı mı hemen onun yerini alır ve gelin sizlere ben daha güzel hikâyeler anlatacağım derdi. Güzel hikâyelerden kasıt ise İran hükümdarlarının hikâyeleridir.
Daha sonra Kureyşliler onu ve yanında bulunan Utbe b. Mu'ayt'ı Medine'de bulunan Yahudi âlimlerine gönderip Muhammed (a.s) hakkında onlardan bilgi aldılar. Yahudi âlimleri onlara O'nun peygamberliğinin doğru olup olmadığının anlaşılması için bazı taktikler verdiler. Bunlar;

1. Ashâb-ı Kehf kıssasıdır. Bu kıssasın sorulmasının sebebi kıssanın çok enteresan olmasındandır.
2. Doğu-batı ekseninde hareket eden ve her yere ulaşan seyyahın hikâyesi,
3. En son olarak ruh ve ruhun varlığı hakkında soru sorun.

Eğer o sizlere bunların cevabını verirse işte o peygamberdir. Aksi halde o sahtekârdır dediler. Nadr ve yanındakiler Mekke'ye dönünce orada bulunanlara Muhammed (a.s) ile aralarındaki ihtilafın kesin çözümünü bulduklarını söylerler. Rasûlullah (a.s)'a gelip Yahudi âlimlerinin verdiği taktiklerle o soruları sordular. Hz. Muhammed bu soruların cevabını size yarın vereceğim diyerek onları gönderdi. Râzî'ye göre Hz. Muhammed inşaallah demediği için vahiy biraz gecikti. Bunu fırsat bilen müşrikler alay etmeye başladılar. Hz. Muhammed (a.s)'ın üzüldüğünü gören Allah'ta Cebrail aracılığıyla Ashâb-ı Kehf ve o seyyahın haberini O'na bildirdi.

[66] Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî, *Müsned* (Mısır: Müessesetü Kurtuba, ts), VI: 446.

[67] Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillah, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), II: 399.

bazı sürelerin belirli zamanlarda ve günlerde okunmasının faziletli olduğuna dair hadis ve haberler mevcuttur. Ama bu, diğer süreleri göz ardı etmemize sebep olmamalıdır. Kur'an insanlığa inmiş en son ilahi mesajdır. İnsanoğlu manevi ve kalbi hastalıklar için şifasını da o kitaptan almalıdır. Ancak kitabın sadece bazı bölümlerinin okunması sıkıntılar doğurabilir. Her sürenin kendisine has bir fazileti bulunmak zorunda değildir. Kur'an salt okunmak için nazil olmuş bir kitap değildir. Kur'an bir bütün olarak okunmak ve amel edilmek üzere indirilmiştir. Bu nedenle bu bütünlüğün bozulmaması için de çaba sarf edilmelidir.

b. Genel Olarak Sürenin İçeriği

Genel olarak Kehf süresini üç ana bölüme ayırabiliriz. Birinci bölümde yani ilk ayetlerinde Ashâb-ı Kehf'ten bahseder. Onların çektiği sıkıntıları ve mağaraya sığınma sebeplerini açıklar. İlk dokuz ayetinde Allah'ı teşbih etmenin ne gibi hikmetlere vakıf olduğundan bahseder. Dokuzuncu ayetten başlayıp yirmi altıncı ayete kadar Ashâb-ı Kehf'ten bahseder.[68] Allah'a olan inançlarından ötürü dünyadan vazgeçen ve topluma örnek olması gereken gençlerden bahseder.[69]

Ashâb-ı Kehf o dönemin zalim yöneticileri tarafından dışlanan ve işkenceye maruz kalan bir grup gençtir. Her dönemde olamayacak işkenceler karşısında onlar bir mağaraya sığınmış ve kabul gören rivayete göre 300 yıl mağarada kalmışlardır. Allah'a oğul isnat eden Hristiyanların iddiaları da bu sürenin hemen başlarında çürütülür. Ayette *De ki, umulur ki Rabbim beni bundan daha yakın bir hidayete erdirir*[70] buyrulur. Öte yandan sürenin nazil olduğu dönemde Mekke müşrikleri de Mü'minlere işkence yapıyorlardı. Allah Teâlâ onları bu dünyanın geçiciliğine karşı uyarıyordu.[71]

Sürede geçen Ashâb-ı Kehf kıssası günümüz eğitici-eğitilen ilişkileri bakımından da değerlendirilebilir.[72]

---

[68] Habergetiren, *Kehf Sûresi'nin Eğitim Açısından Tahlili ve Değerlendirilmesi*, 7.
[69] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (İstanbul: İşaret, 2000), 486.
[70] Kehf, 18/24.
[71] Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an* (İstanbul: İnsan, 1997), III: 148-149.
[72] Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı, 2007), 427.

Sürenin 27. ayetinden 31. ayetine kadar peygamberlik vazifesinin getirdiği sorumluluklardan bahsedilir. Bu vazifenin hakkıyla yerine getirilmesinin elçiye dünya ve ahiret saadeti kazandıracağı müjdelenir.[73]

Daha sonraki ayetlerinde ise sırayla dünya malına tamah etmenin zararlarından, mümin kişinin vasıflarından, Zülkarneyn kıssasından ve Musa ile Hızır kıssasından söz edilir.[74] Çalışmamıza ön hazırlık olması açısından bu kadar bilginin yeterli olacağını düşündük. Diğer bölümlerde genellikle eğitim açısından değerlendireceğimiz için burada daha fazla ayrıntıya girmenin yersiz olacağı kanaatindeyiz.

c. Kehf Süresinin Temel Hedefleri

Kur'an-ı Kerim'in temel hedefi, insanın hem bu dünya ve hem de ahirette mutluluğunu sağlamaktır. Allah'ın hedefsiz bir şeyi yaratması asla düşünülemez. İnsanın dünyaya gelmesinde bile bir hedef varken Kur'an'ın herhangi bir hedef ve amaç olmaksızın gönderilmesi düşünülemez.

Kehf süresi genel olarak insana sabır eğitimi vermeyi hedefler. Bunun dışında sure, manevi irşat ve eğitim başta olmak üzere birçok hususta bizlere yol ve yöntem göstermektedir. Fıtrat üzere yaratılan insan yaradılışı gereği Allah'a yönelme eğilimindedir. Bazen dünyada yaşadığı sıkıntılar insanı bu hedefinden biraz da olsa saptırabilir. Fakat dönüşün Yüce Allah'a olduğunu idrak ettiği zaman kendine gelir ve yine Allah'a yönelir. Psikolojik olarak rahatlamak istediğinde yine Allah'a yönelir ve yegâne çarenin O'nun gönderdiği kitapta olduğunu idrak eder.[75]

Kehf süresi iki ayrı karakteristik özelliğe sahip olan toplumu gelecek nesillere örnek gösterir. Bir taraftan tüm benliği ile dünyaya bağlanmış olan bir topluluk, diğer taraftan dünya ile bağlarını tamamen koparmış başka bir topluluktan bahsedilir. Bu iki karakter günümüzde olduğu gibi gelecekte de var olacaktır. Kehf süresinde mağarada uzun bir zaman geçiren gençlerden bahsedilir. Öldükten sonra dirilme, değişim ve maddi imkânların izafiliği ve zamana göre görecelik sürede anlatılan konuların başında gelmektedir. Kehf süresinin bir başka amacı ise günümüzü ve tüm zamanları

---

[73] Habergetiren, *Kehf Sûresi'nin Eğitim Açısından Tahlili ve Değerlendirilmesi*, 9.
[74] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri* (Ankara: Akçağ, ts.), IV: 1930.
[75] Hasan Mahmud Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat* (İstanbul: Çamlıca, 2003), 147-153.

kapsayan eğitimci ve eğitilen başka bir deyişle öğretmen-öğrenci ilişkisinin nasıl olması gerektiğini öğretmesidir.[76]

Kehf süresinin temel hedeflerinden biri de insana imanın tadını ve lezzetini anlatmaktır. Zira insan imanın tadına vardığı zaman çevresinde olup biten her şeye ibret nazarıyla bakar. Bu durumu "*ve sarsılmaz bir cesaret ve kararlılıkla yüreklerini perçinlemiştik. Hani onlar zalim yöneticilerin karşısına haykırmışlardı: "Bizim kendisine boyun eğeceğimiz biricik Efendimiz, göklerin ve yerin gerçek sahibi, yöneticisi ve Rabbi olan Allah'tır. Bu yüzden biz ondan başka bir ilahın egemenliğini asla tanımayacak, zulüm sistemini ayakta tutmak için uydurduğunuz o sahte ilahlarınıza hiçbir zaman yalvarıp yakarmayacağız!" Aksi halde Rabbimizin asla razı olmayacağı saçma bir söz söylemiş oluruz*"[77] ayetin yorumunda daha iyi anlamış oluruz.

İmanın tadına varan bir nesil de tıpkı Ashâb-ı Kehf gibi; "*Ama bizim şu halkımız, O'ndan başka tanrılara kulluk ediyorlar; oysa bu konuda onların iddialarını güçlendirecek bir kanıtları da olması gerekmez miydi? Mademki hak ve hakikate aykırı olduğunu bile bile inkârda ısrar ediyorlar, o halde Allah adına böyle küstahça yalan uyduranlardan daha zalim kim olabilir?*"[78] diye haykıracaktır. Zalim yöneticilerin onları ölümle tehdit etmesine dahi aldırmayacak ve imanın sarsılmaz kalesine sığınacaklardı.[79] Ashâb-ı Kehf ile yaşadıkları toplumun iman açısından ne kadar zıt kutuplarda olduğu ayetlerde açık bir şekilde belirtiliyor. Yollar birleşmiyorsa işte o zaman ayrılık vakti gelmiştir. Zorlama ile işlerin yoluna girmeyeceği kesinleşmişti. O zaman yapacakları tek şey kalmıştı, o da o diyarı terk etmek ve imanlarını yaşayacakları başka köşelere çekilmek. Hicret her dönemde olduğu gibi o dönemde de olmuştur. Hicret salt gezmek ya da göç etmek değil imanı yaşamak için yeni imkânlar aramaktı.

Ashâb-ı Kehf her şeyi arkasında bırakıp bir mağaraya sığınmıştı. Mağaraya gitmelerinin en büyük nedeni imanlarını ve inançlarını rahatça yaşamaktır. Onlar bazı nesillerin yaptığı gibi yöneticilere dalkavukluk etmediler.[80] Gerçekleri yöneticilerin

---

[76] Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 427.
[77] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 315.
[78] Kehf, 18/14.
[79] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 315-316.
[80] Habergetiren, *Kehf Sûresi'nin Eğitim Açısından Tahlili ve Değerlendirilmesi*, 59.

yüzüne haykırdılar. Bu durumu ayet şu şekilde anlatır: "*Sonra içlerinden biri diğerlerine söyle dedi: Mademki kavminizden ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaştınız; o halde mağaraya sığının. Rabbiniz, rahmetiyle size genişlik versin ve isinizi rast getirip kolaylaştırsın*."[81] Ayet-i kerime bizlere rol model olmaya layık gençleri tanıtmakta, genç dimağların kolay bir şekilde kabul etmeyecekleri bir hayatı sırf Allah rızası için kabullendiklerini bildirmektedir.[82]

Kehf süresinin temel hedeflerinden bir diğeri de insanlığa ahiretin varlığını ve bu varlığın dünya saadetine etkisini sunmaktır.[83] İyilik ve kötülüğün gerçek karşılığını bulacağı yerin ahiret olduğunun farkında olan birey dünyasına ona göre yön verir.[84] Ahiret dünyada işlenen iyi ya da kötü amellerin karşılık bulacağı yegâne duraktır. Kehf süresi inanan gençlerin mükâfatının Allah tarafından verileceğini bizlere bildiren sürelerden biridir.

Kehf süresinde geçen haşr kavramı dünya hayatının tek başına bir değer ifade etmediğini insanlığa kanıtlar. Ashâb-ı Kehf 309 yıl mağarada kalmış ve yeniden uyandırılmıştır. Hıristiyan âlemi her ne kadar ahiretin varlığına inandıklarını söyleseler de Yunan felsefesinin etkisinde kaldığı için bazen akıllarına haşrın mümkün olmadığı gelebilir.[85] Ba's kavramı dirilişi ifade eder. Ashâb-ı Kehf de ba'sa, tekrar dirilişe inanmayan kimselere verilen canlı bir örnek teşkil eder. Ashâb-ı Kehf uykusundan uyandıktan sonra hemen kavmine dönmüş fakat o zulüm gördükleri kavmi yerinde bulamamıştır. Ellerinde yaşadıkları döneme ait paralarının olması halkın ölümden sonra dirilmenin hak olduğuna inandırılması için bir kanıt olmuştur.[86] Zira insanoğlunu ikna etmek bazen zor olabilir. Elde olan objektif nesneler inanmaları için onlara örnek olarak sunulabilir. Kalplerine iman nuru tamamen yerleşmemiş olan kişilerin durumları da işte böyledir. Kanıt ister dururlar. Kanıtlar kendilerine sunulduğu zaman itiraz edecekleri bir şey kalmaz ve işlerine geldiği sürece iman ederler. Mümin kişi ise kanıta gerek duymadan inanmaya devam eder.

---

[81] Kehf, 18/16.
[82] Seyyid Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'ân* (İstanbul: Emir, 1993), VII: 398.
[83] Hikmet Ünsal, *İmam Mâtürîdî'ye Göre İnsan Hürriyeti Bağlamında Kötülük Problemi* (Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi, 2018), 66.
[84] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 9: 128-130.
[85] Nûreddîn Ahmed b. Mahmud b. Ebû Bekr Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn (Mâtürîdîyye Akâidi)* (Ankara: TDV, 1979), 186.
[86] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 179.

İKİNCİ BÖLÜM

A. ASHAB-I KEHF KISSASI VE İRŞAD AÇISINDAN ÖNEMİ

Topluma örnek olarak gösterilebilecek bazı önemli şahsiyetler vardır. Peygamberler, onların ashabı ve onların yoluna hakkıyla uyan kimseler bu şahsiyetler arasında gösterilir. Kendisine iman edenleri irşat edip inşa ettiği gemi ile kurtuluşlarına vesile olan Hz. Nuh (a.s), Firavun'un sarayında yetişen ve İsmailoğlularını irşat eden Musa (a.s), Mısır toplumunu ve kardeşlerine yol gösteren Yusuf (a.s)'ı ve bütün insanlığa manen rehberlik eden son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) ve ashabı bu seçkin şahsiyetler söz ve fiilleriyle topluma örnek olarak zikredilebilir. Topluma örnekliğinin yanı sıra günümüz gençliğine en güzel rol model olacak şahsiyetler arasında Ashâb-ı Kehf dediğimiz gençler topluluğu gösterebilir. İnançlarında samimi olan bu gençler karşısındaki zalime ses çıkarmadan hayatlarının sonuna kadar mutlu yaşama fırsatları varken Allah yolunda hicret ettiler. Günümüz tabiriyle "etliye sütlüye karışmadan" hayatlarının sonuna kadar "sözde" mutlu olabilirlerdi. Onlar kendi inandıkları dava uğrunda, hak yolunda işkencelere maruz kaldılar. Kur'an'ın içinde kendilerine yer bulan ve zihin dünyamızı harekete geçiren örnek gençler oldular. Yaşları ne olursa olsun onlar bizim için yedi müthiş gençtir. Eğitim sadece teoride kaldığı zaman Ashâb-ı Kehf'i anlamak mümkün olmayacaktır. Örnek gösterilmeden, geçmişe başvurmadan körpe dimağların gelişmesine katkı sağlamak kolay olamaz. Bu çalışmanın da en önemli amaçlarından biri gençlerin zihin dünyalarında heyecanı uyandırmak ve onları topluma örnek olarak yetiştirmektir. Bilmeden, öğrenmeden giden hayatlarına biraz da olsa heyecan katmaktır.

Kur'an kıssaları insanlığa sunulmuş en nadide eserlerdir. Eser dememizin sebebi ise insanlığı irşat etmeye ve manevi yönden diriltmeye dönük üstlendikleri roldür. Dini eğitim sisteminde de verilen örneklerin başında gelir. Öğrencilere verilmek istenen mesajlar kıssalarla daha etkili olduğu bir gerçektir. Dini metinlerin başına gelen Kur'an'ın anlattığı kıssalar salt hayat hikâyelerini anlatmaktan ibaret değildir. Salt yaşam öyküleri insanı fazla etkilemeyebilir. Ancak Kur'an'da anlatılan kıssalar ise insan hayatını ve ruhunu etkileyen bir özelliğe sahiptiler. Kur'an etkili bir üslupla anlattığı ve mesaj dolu kıssalardan birisi de Ashab-ı Kehf olayıdır.

1. Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm

Ashâb-ı Kehf, sürede de geçtiği üzere imanları uğruna dönemin zalim yönetimine boyun eğmeyen gençler topluluğudur. Kur'an'da bu gençlerin hayatları hakkında bilgi yoktur. Ashab-ı Kehf'in tarihi sürecine daha çok Fars mitolojisinde ve İsrâiloğulları'nın anlatımlarında rastlanılmaktadır. Tarihi malumatlara daha sonra değineceğiz fakat burada kısa bir giriş yapmak yararlı olacaktır. Rivayete göre Fars topraklarında yaşayan Dakyanus adında bir çoban vardır. Bu çoban dini bütün zahit bir kimsedir. "*Ol kişi zamanında zühd-ü salah ile ârâste ve vera-ı takvâ ile piraste idi. Gündüz sahralarda koyun güdüp giceler tâ sabaha değin envâ ibâdet ile Hudâ-yı Müteâl hazretlerine ibâdetten hali değil idi*."[87]

Dakyanus bir gün koyunları otlatırken koyunlardan birinin bacağı bir yere sıkışır. Koyunun ayağını çıkarmaya çalışırken bir levha bulur. Bu levhayı Fars ellerinde bunca âlime gösterir fakat orada ne yazdığını bir türlü öğrenemez.[88] Daha sonra kendisine bu yazıyı çözebilecek bir kişi olduğunu söylerler. O kişiyi bulmak için uzun bir yol gider ve aradığı kişiyle karşılaşır.

Pir, ona levhayı vermesini telkin eder. Levhayı alan pir Dakyanus'a sonunda Tanrı'ya ihanet edeceğini ve cehenneme layık olacağını söyler. Başından aşağı kaynar sular dökülen Dakyanus ne diyeceğini bilemez. Pir ona diğer dünyada yani ahirette cehennemlik olduğunu fakat bu dünyada da aşırı derecede nimetlendirileceğini söyler. Ne garip bir haldir ki bu haberi duyan Dakyanus çok sevinir. Hazineyi Pir ile birlikte çıkarır ve Pir'i orada öldürür. Zengin olur ve Fars hükümdarının da övgüsünü kazanacak şekilde zengin olur. Hükümdarın üzüntülü olduğu bir günde onun yanına varır. Hükümdar Rum hükümdarının dört yıllık verginin peşin ödenmesi için haber gönderdiğini Dakyanus'a söyler. Dakyanus Rum hükümdarının ülkesine borcu ödemek için gider fakat askerleri parayla ikna ederek Rum hükümdarını öldürür. Bir zaman sonra Fars hükümdarına haber gönderir ve onun da canını alacağını söyler. Şeytanın saptırmasına yenik düşen zengin ve lütufkâr Dakyanus yeryüzünün tanrısı olduğuna herkesi inandırır. Bir gün kendisini rahatsız eden sinekle mücadelesini gören vezirlerinden Yemliha artık onun tanrı olmadığına kanaat getirir. Kendisiyle beraber

---

[87] Songül Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi* (Edebiyat, İstanbul, 1987), Millet Kütüphanesi, 47, 17-18.

[88] Songül Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi* (İstanbul: Büyüyen Ay, 2015), 13-32.

olan Yemlisyâ, Mesenlihâ, Adernûş, Amednûş, Sedernûş da aynı fikirde olan askerlerdir. Yapılan baskılara dayanamayan bu gençler Kur'an'ın ifadesiyle Ashâb-ı Kehf'tir.[89] Ayette ise bu fedakâr gençlerin durumu şöyle anlatılır;

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَباً ﴿٩﴾ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَداً ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَداًۙ ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَداً ﴿١٢﴾

"*Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve rakîmi mi şaşırtıcı buldun? O gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!" demişlerdi. Bunun üzerine biz de onları o mağarada yıllarca derin bir uykuya daldırdık. Sonra da iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesap edip değerlendireceğini ortaya koyalım diye onları uyandırdık.*"[90]

Yüce Allah ölümden sonra dirilişin nasıl olacağına dair bilgileri bu kıssa aracılığıyla bizlere sunmaktadır. 9-22 ayetler bunun mümkün olduğuna en güzel delillerden biridir. Kehf, büyük mağara, Ashâb-ı Kehf ise mağara arkadaşları anlamına gelmektedir. Ashâb-ı Kehf hakkında Kur'an ayrıntılı bilgi vermemiştir. Bazı rivayetlere göre Hz. İsa'dan sonra ona vahiy olunan bilgilere sadık bazı gençlerdir.[91]

Nesefî'ye göre Ashâb-ı Kehf mağarada uzun süre kalan gençlerdir. Kehf mağaranın adıdır.[92] Sığındıkları yer mağara olduğu için onlara Ashâb-ı Kehf yani mağara ashabı ismi verilmiştir.

Elmalılı'ya göre Kehf büyük mağara anlamına gelir; çünkü mağaranın küçüğüne "ğar" denilir. Rakîm ise kitabe diye de anılan üzerine yazılmış olan taş ya da demir parçasına denir.[93]

---

89 Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*, 2015, 13-33.
90 Kehf, 18/9-12.
91 Hayreddîn Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: DİB, 2018), III: 538-540.
92 Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2017), II: 287.
93 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 342.

Sâbûnî'ye göre Kehf, gençlerin sığındığı dağın içindeki büyük mağara, Ashâb-ı Kehf de mağaraya sığınanlar anlamında mağara ashabı demektir.[94] Rakîm ise yazılı olan levhanın ismidir.[95]

Görüldüğü üzere Ashâb-ı Kehf'in kim olduklarına dair pek görüş ayrılığı yoktur. Fakat Rakîm hakkında farklı görüşler vardır. Örneğin Zemahşerî ve Nesefî'ye göre Rakîm köpeğin ismi olabilir. Gençlerin köylerinin ismi olabilir. Ashâb-ı Kehf'in isimlerinin yazıldığı kitabe ya da gençlerin sığındığı dağın ismi olabilir diyerek fikir beyan etmiştir.[96]

Bayraklı Kehf'in mağara olduğunu Ashâb-ı Kehf'in ise bu mağarada kalan gençlerin olduğunu ifade etmiştir. Rakîm ise Mutaffifin süresinde geçen ayet baz alınarak yazılı levha anlamına gelmektedir.[97] Ka'b ve Süddî ise Rakîm'in Ashâb-ı Kehf'in geldiği memleket olarak değerlendirmişlerdir. Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid ise Rakîm'in Ashâb-ı Kehf'in isimlerinin yazıldığı levha olduklarını ifade etmişlerdir.[98]

Bir başka rivayete göre Ashâb-ı Rakîm başka kabileye mensup üç kişidir. Şiddetli yağan bir yağmur gününde bu gençler mağaraya sığınırlar. Mağaranın ağzı da yukarıdan gelen bir taş sebebiyle kapanır. Birden gençlerin akıllarına yapmış oldukları iyi işler gelir ve onları Allah'a niyaz ederler.

Birinci genç; günlerden bir gün bir işçim öğle vakti işe geldiği halde o gün o işçiye yevmiyesini tam olarak verdim. Diğer işçiler de buna kızıp işi para almadan terk ettiler. Ben bu duruma üzülüp bir buzağı aldım ve onu besledim. O buzağı zamanla doğurdu ve sürü çoğaldı. Sonra bir adam çıkageldi ve kendisinin hakkını alamadığı eski işçisi olduğunu söyledi. Ben de büyüttüğüm tüm sığırları o işçiye verdim. Bunu anlattığı zaman mağaradaki taş yerinden biraz da olsa oynar.[99]

İkinci genç anlatmaya koyulur. Ben malı mülkü çok olan bir zengindim. Bir yıl çok kıtlık oldu. Kadının biri kapıma geldi ve benden erzak istedi. Ben ise benimle beraber olması karşılığında o erzakı vereceğimi söyledim ama kadın kabul etmedi. Üç

---

[94] Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 663.
[95] Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 663.
[96] el-İmâm Ebî'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut, 1995), II: 714; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II: 287.
[97] Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 441.
[98] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 109.
[99] Sinan Yıldız, *Ashab-ı Kehf* (İstanbul: Mevsimler, 2020), 86-87.

gün sonra yeniden gelip para ve yiyecek istedi. Kendi kendime düşündüm. Sen o açlıkta Allah'tan korktun ve bana yanaşmadın. Ben bollukta nasıl olur da Allah'tan korkmam dedim. Ona istediklerini verdim ve o da gitti. Bunu söyleyip niyaz ettiği zaman kapı biraz daha aralanır.[100]

Üçüncü genç; benim koyun sürülerim ve ihtiyar anam babam vardı. Ben onların hizmetini görmeden koyunları otlatmazdım. Bir gün aşırı derecede yağmur yağdı ve akşam ana babama süt götürdüğümde onlara yatar vaziyette buldum. Rahatsız etmedim ve sabaha kadar başlarında bekledim. Sabah olduğunda onlara sütlerini içirdim. Ya Rabbi senin katında bu amelimi kabul et ve bu kayayı kaldır diyerek dua eder. Gencin bu duasından sonra mağaranın kapısındaki taş tamamen kalkar ve mağara açılır.[101]

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi tarihi bir olaya ilişkin farklı görüşlerin olması mümkündür. Şahısların kim veya nereli oldukları önemli değildir. Önemli olan kişilerin dünyaya ya da günümüz fertlerine verdikleri mesajdır. Nitekim gerek Ashâb-ı Kehf, Hz. İsa'nın havarileri ya da Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ashabı olsun yaşamlarından alınabilecek çok büyük dersler, ibretler ve öğütler vardır. Bu gençler arasında sadece zaman ve mekân farkı vardır. Ne zaman yaşadıkları tam olarak bilinmeyen o gençler dünya hayatının rahatlığını bırakıp ahiret için kendilerini feda ettiler. Sahabe de rahat hayatı bırakıp İslâm'a hizmet uğruna nice sıkıntılara göğüs gerdi. Mus'ab b. Umeyr (r.a), Muaz b. Cebel (r.a), Hz. Ali (r.a), Zeyd b. Harise (r.a), Bilal-i Habeşi (r.a) ve ismini sayamadığımız daha niceleri büyük inançları uğruna büyük yararlılıklar gösterip kendilerinden sonraki nesiller için örnek oldular. Allah'ın razı olacağı gençlerden ya da bireyler olmak daha zordur. Süreç, zaman ya da mekân ne olursa olsun önemli olan kişinin her koşulda haktan ve adaletten şaşmamasıdır.

a. Hadisenin Vuku Bulması

Kur'an-ı Kerim Ashâb-ı Kehf kıssasını mesaj verecek tarzda mücmel olarak anlatmaktadır. Onlara ilişkin bilgilere, tarihi kaynaklar ya da Fars kaynakları vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Yemliha (Ashâb-ı Kehf'e öncülük ettiği söylenen genç) Dakyanus'un tanrılık iddiasından ötürü rahatsızlık duyanların başında gelir. Bu rahatsızlığı bir bayram günü başlar. Dakyanus'un yemeklerine konan bir sinek

[100] Yıldız, *Ashab-ı Kehf*, 87.
[101] Yıldız, *Ashab-ı Kehf*, 88.

Dakyanus'u rahatsız eder ve sineğin def olunması için askerlerine emirler yağdırır. Bunu gören Yemliha tefekküre dalar ve kendi kendine şöyle der; madem Dakyanus tanrıdır o zaman neden bir sineğe dahi sözü geçmez. Zaten öncesinde de sinek kendisini rahatsız edince ağlayarak odasına kapanmıştı. Tanrı diyerek kendisini tanıtıyor ama tanrılar asla ibadet etmezler çünkü onların ibadete ihtiyacı yoktur.[102]

Geceleri gözüne uyku girmeyen Yemliha Hz. İbrahim'in yaptığı gibi yıldızlara ve gökyüzüne bakarak inancını sorgular. Kendisini kandırmaya çalışan şeytana yüz çeviriyor ve yoluna devam ediyordu. Günler sonra onun bu hali diğer komutanlar arasında dedikodu malzemesi haline geldi. Dakyanus'a gelip Yemliha'nın garip davranışlar içinde olduğunu söylediler. Dakyanus onu kaç kere huzuruna çağırdıysa da o sürekli zekâsıyla Dakyanus'u ikna etmeyi başardı. Dakyanus daha sonra onunla beraber yola çıkacak olan diğer vezirini onu takip etmesi için görevlendirdi.[103]

Yemliha'nın durumuna şahit olan arkadaşının da içi rahatlamıştı. Çünkü kendisi de aslında imparatorun tanrılığından şüphe ediyordu. Yemliha ve arkadaşı gece boyu düşündüler ve diğer dört arkadaşını da ikna etmeye karar verdiler. Diğer dört arkadaşı da Yemliha ve arkadaşıyla aynı fikri paylaşıyorlardı. Kendilerince bir plan yapıp hicret etmeye karar verdiler. Dakyanus'un kendisinden başkasına tapanları nasıl cezalandığını çok iyi biliyorlardı. Bir gün Dakyanus ava çıktığı zaman gençler de kendi aralarında ziyafet yapacaklarını söylerler ve hükümdardan müsaade isterler. Dakyanus onlara tam güvendiği için onlara müsaade eder. Fırsatını bulan gençler de dağa doğru yola çıkarlar. Yolda giderken bir çoban ile karşılaşan gençler baya korkmuşlardır. O çobanın La ilahe İllallah dediklerini duyan Ashâb-ı Kehf ona bu kelimenin manasını sorarlar. Çoban ise onlara Allah'tan başka ilah yoktur cevabını verir. Güvende olduklarını anlayan gençler çobandan yardım isterler.[104] Çoban yukarıda mir mağara olduğunu ve oraya kimsenin çıkamayacağını söyler. Çoban yörenin koyunlarını sahiplerine teslim eder ve o gençlerle birlikte mağaraya girer. Köpeği de çobanı takip eder. Her ne kadar onun vazgeçirmek isteseler de köpek yıllarca yanında olduğu sahibini bırakmak istemez. Kıtmir[105] o gençlerle birlikte

---

[102] Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*, 2015, 55-58.
[103] Yıldız, *Ashab-ı Kehf*, 30-32.
[104] Çoban yolların güvenliğini gayet iyi tahmin eden bir rehberdir. O yöredeki tüm ailenin koyunlarından mesul bir çobandır. Yıllarca dağlarda çobanlık yapan bu zat aynı zamanda çok iyi bir gözlemcidir.
[105] Köpeğin adı.

mağaraya girer. Etrafta yiyecek ve içecek bulamayan gençler Allah’a yalvarırlar ve mağaranın dışındaki ağaç meyve verir, kurumuş olan pınardan su akmaya başlar.[106]

Olayların bundan sonraki gidişatına tefsir ve tarih kaynakları özelinden gireceğimiz için bu kadar malumatın yeterli olacağı düşüncesindeyiz.

b. Kur’an’da Ashâb-ı Kehf

Ashâb-ı Kehf kıssasına Kur’an-ı Kerim’in 18. süresi olan Kehf süresinde rastlanmaktadır. Bu sürenin 9-22. ayetleri bu gençlerin durumlarından bahseder.

“Y*oksa sen,* ey insanoğlu sadece[107] *Ashâb-ı Kehf* (Mağara Arkadaşları) ve *Ashâb-ı Rakîm* (adlarına kitabe yazılan insanlar) adıyla tanınan genç dimağların yaşadığı yaşadıkları ilginç serüveni *çok şaşırtıcı işaretlerimizden olduğunu mu sanıyorsun*?”[108] Onlar elbette çok şaşılacak durumdaydılar. Fakat peygamberin mucizeleri yanında bu mucize biraz daha basit kalır. Ashâb-ı Kehf sadece hikâye olarak anlatılacak bir şey değildir. O Kur’an’ın en güzel kıssalarından bir tanesidir. Üstelik insanoğlu bu kıssanın sadece dış görünüşüne bakıp aldanıyor. Hâlbuki bu kıssa içinde birçok îmân esaslarını barındırıyor.

Mâtürîdî bu ayetin Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm’in bizim varlığımıza işaret eden deliller olduğunu bil ve kabul et. Ya da belirttiğimiz gibi sen şaşırtıcı mı zannettin? O böyledir; ya da Allah şöyle murad etmektedir: Ashâb-ı Kehf’in ve Rakîm’in bizim varlığımıza işaret eden kendisinden daha hayret vericisi bulunmayan delillerimizden sanma. Tam aksine sana daha hayret verici deliller gelmiştir. Daha doğrusunu Allah bilir diyerek yorumlamıştır.[109]

10. ayette Ashâb-ı Kehf’in kendilerine kan kusturan imparatorun tavırlarına karşı duruşları anlatılıyor.

إِذۡ أَوَى ٱلۡفِتۡيَةُ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةٗ وَهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ أَمۡرِنَا رَشَدٗا

“*Hani o yiğitler mağaraya sığınmış ve Ey Rabbimiz! diye yalvarmışlardı. Bize katından bir rahmet bahşet ve mücadelemizde başarıya ulaşmanın yollarını bize*

---

106 Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*, 2015, 55-81.
107 Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali*, 315.
108 Kehf, 18/9.
109 Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*, 9: 26.

göster.”[110] Bu ayet bizlere Ashâb-ı Kehf’in mücadele için sadece Allah’tan yardım istediklerini gösteriyor.

فَضَرَبۡنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمۡ فِي ٱلۡكَهۡفِ سِنِينَ عَدَدٗا

11. ayette “*Bunun üzerine, onları o mağarada, yıllarca sürecek bir uykuya daldırdık.*”[111]

ثُمَّ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِنَعۡلَمَ أَيُّ ٱلۡحِزۡبَيۡنِ أَحۡصَىٰ لِمَا لَبِثُوٓاْ أَمَدٗا

12. ayette “*sonra da iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesap edip değerlendireceğini ortaya koyalım diye onları uyandırdık*.”[112] Burada bahsedilen iki grup üzerine bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. İki grubun müşrikler ve Mü’minler olduğunu söyleyenler olduğu gibi, gençler ve dönemin hükümdarıdır diyenler de olmuştur.[113]

نَّحۡنُ نَقُصُّ عَلَيۡكَ نَبَأَهُم بِٱلۡحَقِّۚ إِنَّهُمۡ فِتۡيَةٌ ءَامَنُواْ بِرَبِّهِمۡ وَزِدۡنَٰهُمۡ هُدٗى وَرَبَطۡنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ إِذۡ قَامُواْ فَقَالُواْ رَبُّنَا رَبُّ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ لَن نَّدۡعُوَاْ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهٗاۖ لَّقَدۡ قُلۡنَآ إِذٗا شَطَطًا

13 ve 14. ayetlerde “*Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar Rab’lerine inanmış olan gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk.* Haksızlıkların karşısında *ayağa kalkıp şöyle derken onların yüreklerini güçlendirdik; O’ndan başkasına asla tanrı deyip yakarmayız. Yoksa kesinlikle yanlış bir şey dillendirmiş oluruz.*”[114]

Muhtemeldir ki bu söylemleri hükümdarlarının zoruna gitmiş olmalı. Günümüz insanının örnek alması gereken en büyük cesaret örneği kıssanın bu bölümlerinde daha da açığa çıkmaktadır. Bu sözlerinden sonra hükümdar onlara inançlarından vazgeçmeleri için belli bir mühlet verir.[115]

هَٰٓؤُلَآءِ قَوۡمُنَا ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةٗۖ لَّوۡلَا يَأۡتُونَ عَلَيۡهِم بِسُلۡطَٰنِۢ بَيِّنٖۖ فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا وَإِذِ ٱعۡتَزَلۡتُمُوهُمۡ
وَمَا يَعۡبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ فَأۡوُۥٓاْ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ يَنشُرۡ لَكُمۡ رَبُّكُم مِّن رَّحۡمَتِهِۦ وَيُهَيِّئۡ لَكُم مِّنۡ أَمۡرِكُم مِّرۡفَقٗا ۝ وَتَرَى ٱلشَّمۡسَ إِذَا

110 Kehf, 18/10.
111 Kehf, 18/11.
112 Kehf, 18/12.
113 Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*, 9: 32.
114 Kehf, 18/13,14.
115 Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali*, 315-316.

طَلَعَت تَّزَٰوَرُ عَن كَهۡفِهِمۡ ذَاتَ ٱلۡيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقۡرِضُهُمۡ ذَاتَ ٱلشِّمَالِ وَهُمۡ فِي فَجۡوَةٖ مِّنۡهُۚ ذَٰلِكَ مِنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِۗ مَن يَهۡدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلۡمُهۡتَدِۖ وَمَن يُضۡلِلۡ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ وَلِيّٗا مُّرۡشِدٗا

Sonraki ayette gençler "*Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka ilahlar edindiler. Onların ilah olduklarına dair deliller getirseler ya! Allah hakkında yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir?*"[116] Bu ayetten sonra Allah onların mağaraya sığınmalarını murad eder. "*Mademki siz onlardan ve Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın; işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın.*"[117] Mağaraya sığındıktan sonraki halleri hakkında Allah şu ayeti bizlere bildirdi. "Mağaraya sığındılar. Orada baksan *güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağına vurduğunu; batarken de onlara dokunmadan sol taraftan geçip gittiğini görürsün. İşte bu Allah'ın ayetlerindendir. Allah kime hidayet etmişse işte o doğru yolu bulmuştur; kimi de hidayetten mahrum etmişse artık onu doğruya yöneltecek bir rehber bulamazsın.*"[118]

وَتَحۡسَبُهُمۡ أَيۡقَاظٗا وَهُمۡ رُقُودٞۚ وَنُقَلِّبُهُمۡ ذَاتَ ٱلۡيَمِينِ وَذَاتَ ٱلشِّمَالِۖ وَكَلۡبُهُم بَٰسِطٞ ذِرَاعَيۡهِ بِٱلۡوَصِيدِۚ لَوِ ٱطَّلَعۡتَ عَلَيۡهِمۡ لَوَلَّيۡتَ مِنۡهُمۡ فِرَارٗا وَلَمُلِئۡتَ مِنۡهُمۡ رُعۡبٗا

Sonraki ayetlerde o gençlerin uykuda oldukları halde sağa sola döndüklerini ve köpeğin de bacağını uzattığı bildirilmiştir. "*Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa-sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve gördüklerin yüzünden içini bir korku kaplardı.*"[119] Bazı müfessirler bu ayetin yorumu için şöyle demişlerdir: Ashâb-ı Kehf'in uykuda iken saçları ve tırnakları o kadar uzamıştı ki görenlerin korkmaması elde değildi. Mâtürîdî İbn Kuteybe'nin böyle bir şeyin mümkün olmadığını belirttiğini söyler. Zira o gençler uyandırılınca bir gün ya da bir günden daha az bir zaman yattık demişlerdi.[120] Korkmalarının bir sebebi de onların bulunduğu mağaranın dehşeti olabilir. Zîra insanoğlu tenha olan yerden ürperir. Allah korumak istediği kullarını bir şekilde muhafaza eder ve oraya zarar vermek için yaklaşan kötü niyetli yaratıkları engeller. Buhârî ve Müslim'de geçen bir hadise göre

---

116 Kehf, 18/15.
117 Kehf, 18/16.
118 Kehf, 18/17.
119 Kehf, 18/18.
120 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân* (Beyrut, 1978), 364; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 45.

de bu korkunun din korkusu olduğu söylenir. Zîra Hz. Muhammed'in "*Bir aylık mesafeden düşmanın kalbine korku salmakla yardım edildim*"[121] buyurması dinin azametini ortaya koyar. Sözü edilen korku Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini ispat etmek için kullanılmıştır. Zira peygamberler başta olmak üzere Allah'ın sevgili kullarına lütufları vardır. Bu yüzden bahsedilen korku sadece Ashâb-ı Kehf'i dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı olmuştur.

وَكَذَٰلِكَ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِيَتَسَآءَلُواْ بَيۡنَهُمۡۚ قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ كَمۡ لَبِثۡتُمۡۖ قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٖۚ قَالُواْ رَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَا لَبِثۡتُمۡ فَٱبۡعَثُوٓاْ أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمۡ هَٰذِهِۦٓ إِلَى ٱلۡمَدِينَةِ فَلۡيَنظُرۡ أَيُّهَآ أَزۡكَىٰ طَعَامٗا فَلۡيَأۡتِكُم بِرِزۡقٖ مِّنۡهُ وَلۡيَتَلَطَّفۡ وَلَا يُشۡعِرَنَّ بِكُمۡ أَحَدًا إِنَّهُمۡ إِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ يَرۡجُمُوكُمۡ أَوۡ يُعِيدُوكُمۡ فِي مِلَّتِهِمۡ وَلَن تُفۡلِحُوٓاْ إِذًا أَبَدٗا

Sonraki ayetlerde mağaradan uyanışlarına ve aralarından birinin yiyecek alması için şehre inişine dair bilgiler bulunmaktadır. "*Biz onları nasıl uykuya daldırdıysak öylece de uyandırdık. Onlar uyandıktan sonra ne olup bittiğine dair kendi aralarında konuşmaya başladılar. İçlerinden biri: "Acaba burada ne kadar uyuyup kaldık" diye bir soru sordu. Diğerleri, "bir gün ya da bir günden daha az bir süre kalmış olmalıyız" diye cevap verdiler. En nihayetinde, "Ne kadar uyuyup kaldığımızı en iyi Rabbimiz bilir" dediler ve eklediler. (Artık bu bahsi kapatalım da açlığımızı gidermeye bakalım.) Şimdi içimizden birine şu parayı verip şehre gönderelim. Gidip pazarda yiyecek araştırsın, temiz ve helal olanından bizlere alıp getirsin. Fakat çok dikkatli ve tedbirli davransın; burada kaldığımızı kimse bilmesin. Çünkü halk bizi eline geçirirse ya linç eder ya da kendi dinlerine zorla döndürmeye çalışır. Onların dinine döndüğümüzde ise asla iflah olmayız*."[122] Burada uyandırmak fiilinden kasıt onların kulaklarını açtık demektir. Kulakları kapalı olan insan bir şey duymaz ve kendisine rahatsızlık vermeyen şeylerden ötürü de uyanma hissi oluşmaz. Bir de o yörenin insanları "uyutulmadan önce" ucuz olsun diye haram olan malı da satabiliyordu. Bu yüzden helâl olanının tercih edilmesi konusunda uyarılmıştı.[123]

وَكَذَٰلِكَ أَعۡثَرۡنَا عَلَيۡهِمۡ لِيَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ لَا رَيۡبَ فِيهَآ إِذۡ يَتَنَٰزَعُونَ بَيۡنَهُمۡ أَمۡرَهُمۡۖ فَقَالُواْ ٱبۡنُواْ عَلَيۡهِم بُنۡيَٰنٗاۖ رَّبُّهُمۡ أَعۡلَمُ بِهِمۡۚ قَالَ ٱلَّذِينَ غَلَبُواْ عَلَىٰٓ أَمۡرِهِمۡ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيۡهِم مَّسۡجِدٗا

---

[121] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî Buhârî, "Teyemmüm", *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul, 1992), 1; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî Müslim, "Mesâcid", *Sahîhu Müslim* (İstanbul, 1992), 3.
[122] Kehf, 18/19-20.
[123] Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 46-48.

Bir sonraki ayette ise gencin şehre inişinden ve bu inişten muradın ne olduğundan bahsedilir. "*Nihayet biz şehre alış-veriş için giden genç vasıtasıyla halkın onlardan haberdar olmasını sağladık. Buradaki amacımız, Allah'ın ölümden sonra dirilişle ilgili vaadinin hak olduğunu sağlamaktı. Kıyametin de hiç şüphesiz gelip çatacağını insanlara göstermekti. Hani onlar (olayın mucizevi tarafını ve asıl hikmetini bırakmışlar da) aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. (Bazıları), "Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların halini daha iyi bilir" dediler. Duruma hâkim olanlar ise, "Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız" dediler.*"[124] Bugün yerinin tam olarak tespit edilememesinin nedenlerinden biri de şüphesiz budur. Ülkemizde dahi birkaç yerde Ashâb-ı Kehf'in uyuduğu mağaraya dair söylentiler vardır. Daha önceki bölümler de bahsettiğimiz gibi bunun sebebi o gençlerin örnek davranışlarından dolayıdır.

سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٞ رَّابِعُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ وَيَقُولُونَ خَمۡسَةٞ سَادِسُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِۖ وَيَقُولُونَ سَبۡعَةٞ وَثَامِنُهُمۡ كَلۡبُهُمۡۚ قُل رَّبِّيٓ أَعۡلَمُ بِعِدَّتِهِم مَّا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا قَلِيلٞۗ فَلَا تُمَارِ فِيهِمۡ إِلَّا مِرَآءٗ ظَٰهِرٗا وَلَا تَسۡتَفۡتِ فِيهِم مِّنۡهُمۡ أَحَدٗا

Son ayette ise Hz. Muhammed (a.s)'e hitaben; *"(Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; "Beş kişidir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. "Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir" diyecekler. De ki: "Onların sayısını rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme*!"[125]

Görüldüğü üzere Kur'an'ın 14 ayeti bu gençlerin durumlarından bahseder. Kimseye nasip olmayacak bir durumdur elbette. Onları peygamberliğe delil olarak isteyen Yahudiler de Hz. Muhammed (a.s)'in peygamberliğini biliyorlardı. Sadece bilmek yetmezdi. Çünkü onlara göre peygamber ancak kendi soylarından çıkardı ve işlerine gelmediği zaman peygamberi öldürme yetkisine sahip olduklarını zannederlerdi. Mekke'nin putperestlerini göndermelerinin altındaki sebep de buydu. Kur'an'da Ashâb-ı Kehf ile alakalı özet bilgiler verilmiş ve gerisinin Allah'ın bilgisinde olduğu gerçeği kavratılmaya çalışılmıştır. Unutulmaması gereken nokta ise

[124] Kehf, 18/21.
[125] Kehf, 18/22.

ölümden sonra dirilişin hak olduğu gerçeğidir. Mağaraya sığınan ve üç yüz yıldan fazla uykuya daldırılan gençler de bunun en büyük delillerinden biridir.

c. Diğer Kaynaklarda Ashâb-ı Kehf

Tefsir ilim, Kur'an'da gizli kalmış ve mücmel olarak anlatılmış bilgileri açığa çıkaran bilim dalıdır. Kur'an'ın anlaşılması için bizlere rehberlik etmesi tefsir ilmine olan ihtiyacı artırmıştır. Diğer kaynaklarda olan fakat teyit edilmemiş olan bilgileri bizlere net ve kaynaklı olarak aktaran da bilim dalıdır. Günümüzde özellikle internet çağında tefsir ilminin değeri biraz daha anlaşılmıştır. Müfessirler, ayetlere ilişkin rivayet ve yorumları elde etmek için büyük bir mesai harcamış, onarlın bu emeği tefsirleri ve talebeleri aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Ashâb-ı Kehf ile alakalı olarak önceki bölümlerden de anlaşılacağı üzere diğer kaynaklarda çok fakat teyide muhtaç bilgiler vardır. Bu bilgilerin teyide muhtaç olmasının sebebi ise genelde menkıbe ve destanlardan alıntıların olmasıdır. Tefsir kaynaklarında bu bilgilerin hangilerinin doğru olabileceğine dair bilgiler bulabilmek mümkündür. Bu yüzden Ashâb-ı Kehf ile alakalı bilgilerin bir de tefsir kaynaklarında incelenmesi gerekmektedir.

Kur'an'daki bazı lafızlar filolojik olarak açıklanmış[126] fakat bazı rivayetler de Hristiyan ve Yahudi kaynaklardan alınmıştır.[127] Müfessirler Kehf kıssası hakkında bazen de dilsel tahlillere girmiş ve yorumlamayı okuyucuya bırakmıştır. Aşağıda da görüleceği gibi müfessirler Ashâb-ı Kehf kıssasında biraz da olsa birbirlerine karşı zıt yorumlarda bulunmuşlardır. Başta da ifade ettiğimiz üzere yorumlamayı okuyucunun kendisine de bırakmışlardır.[128]

İbn Kesir (ö. 774/1373) Ashab-ı Kehf'in Hz. İsa'dan öncemi yoksa daha sonra mı yaşadıklarına dair bilgileri değerlendirerek onların Hristiyanlıktan önce yaşadıklarına dair görüşü tercih eder.129 Sâbûnî'ye göre Ashâb-ı Kehf Hz. İsa (a.s)'dan sonra yaşadığı rivayet olunan kimselerdir. Ashâb-ı Kehf kıssası genel kanaate göre Tarsus dolaylarında gelişmiş bir hadisedir. Hz. İsa'dan sonra Rum diyarlarında putperestlik hâkim olmuştu. İmparator Dakyanus'da ülkeyi yöneten ve

---

[126] Halil Vırıt, *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf* (İstanbul: Buhara, 2018), 34.
[127] Hâlis Albayrak, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Şûle, 2009), 91-93.
[128] Vırıt, *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf*, 34.
[129] Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Tefsîr, İstanbul), 287.

kendisini tanrı olarak gören bir kimsedir. Rum diyarlarında Allah'a ibadet etmek büyük suç sayılmış ve Allah'a inananlar büyük işkencelere maruz kalmışlardır. Ashâb-ı Kehf ise işkencelerin korkularına aldırış etmeden "Bizim rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir; O'ndan başkasına asla tanrı deyip yakarmayız. Yoksa kesinlikle yanlış bir şey dillendirmiş oluruz"130 dediler. Baskılara dayanamayan o gençler hicret etmek zorunda kaldılar. Bir mağaraya sığınan gençler 309 yıl boyunca uyuyakaldılar. Uyandıklarında ise bir gün ya da daha kısa uyuduklarını zannettiler. Aralarında bir genci yiyecek almak için şehre gönderdiler ve dikkatli olmasını tembih ettiler. Genç fırına varıp bir ekmek istedi. Fırıncı sikkeyi görünce gence sikkenin kaynağını sordu. Genç uyudukları zamandan habersiz garip soru karşısında şaşırıp kaldı. Fırıncı yarısına talip olması şartıyla sikkeleri ondan istedi. Genç adam olanlardan habersiz sikkenin kendisine ait olduğunu ve sikkenin Dakyanus denen zalimin izniyle çıkarıldığını söyledi. Fırıncı bu genci alıp imparatora götürdü, fakat genç imparatoru görünce şaşırdı. Uyuduğu zaman Dakyanus vardı fakat karşısındaki Dakyanus yerine dindar bir imparatordu. Olanlardan habersiz olan genç başından geçenleri imparatora anlattı. Mağarada uyuduklarını ve yiyecek almak için şehre geldiğini söyledi. İmparatora Dakyanus'un durumunu sorunca onun çoktan öldüğünü söyledi. Mağaraya dönen genç olup biteni arkadaşlarına anlatınca onlar da şaşırdılar. Allah'a canlarını alması için yalvardılar. Burada ölümü temenni etmelerinin sebebi ise toplumda fitne çıkarmaktan korkmalarıdır.[131]

Muhammed Esed, müfessirlerin çoğuna göre hadisenin Roma döneminde gerçekleştiğini söyler. Menkıbeye göre Efesli birkaç Hıristiyan genç köpekleriyle bir mağaraya sığınırlar. Mağaraya sığınmalarındaki en büyük amaçları ise inançlarını özgürce yaşayabilmektir. Mağaraya giren gençlerin 25. ayet referans alınarak ve bazı hesaplamalara göre 300 yıla yakın uyuyakaldıkları düşünülmektedir. Ne kadar uyuduklarının farkında olmadan uyandıktan sonra aralarından birini yiyecek bulması için şehre gönderirler ve ne kadar uyuduklarını o zaman anlarlar. Esed bu konuda başka bir yorum da yapar. Ona göre bu kıssanın Yahudiler tarafından Hz. Muhammed (a.s)'e sorulması Ashâb-ı Kehf'in Hristiyanlıktan önce yaşadıklarına delildir. Kıssa ne

[130] Kehf, 18/14.
[131] Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 663-664.

zaman yaşanmıştır tam olarak bilemeyiz ama kıssanın bizlere vermek istediği mesaj ölümden sonra dirilişin hak olmasıdır.[132]

Râzî, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet eder. Onlar şehrin ileri gelenlerinden bir grup genç idi. Bu gençler sözleşip şehrin dışında buluştular ve korkmadan Allah'a olan inançlarını haykıracaklarını söylediler. Bunlar Allah'a inandıkları için imparator tarafından işkence emri verilmesine karşın karşılarına geçip; Bizim Rabbimiz yerlerin ve göklerin rabbidir. Bunun üzerine Allah onlara mağaraya yerleşmelerini emretti.[133]

Elmalılı'ya göre iman edenlerin yani Ashâb-ı Kehf'in sayısı veya isimleri önemli değildir. Ona göre Allah'a kulluk edenlerin genç olmaları yeterlidir. Bir kimsenin nereli veya hangi kabileye mensup olduğunun hiç önemi yoktur. Birkaç genç Allah'a inandıkları için şehrin putperest yöneticisi olan Dakyanus'un işkence hedefindedir. Bu gençlerin ana babaları hatta kabilelerinin çoğu da putperesttir. Muhammed b. İshak'a göre bu birkaç genç kralların yönetimlerini altüst etti. Daha önce halka istediğini söyleten Dakyanus artık istediğini alamamaya başlamıştı. Gençler hakkında her tarafta söylentiler çıkmış ve önüne gelen yaltakçılar da bu gençleri krala şikâyet etmişti. Gençlerin aileleri gelip kraldan özür dilemiş ve kendilerine gelecek olan zararların önüne geçmeye çalışmışlardı. Sonuçta Dakyanus bu gençleri uyarmaya karar verdi. Ninova kentine gidip gelinceye kadar onlara "sözde" akıllanmaları için mühlet verdi. Artık bir şeylerin mümkün olmadığını anlayan gençler bir dağın eteklerinde bir mağaraya sığındılar ve orada uyuyakaldılar.[134]

Ömer Nasuhi Bilmen'e göre Ashâb-ı Kehf Hz. İsa'dan sonra yaşamış olan ve hak din üzere ibadet etmeye çalışan gençler topluluğudur. Ashâb-ı Kehf'in nerede ve ne zaman yaşadığına dair net rivayetler yoktur. Ashâb-ı Kehf imparatorun yanında bulunan asil kimseler idi. İmparator Dakyanus halkı putperestliğe zorlayan zorba bir hükümdardı. Onların Efes ya da Tarsus dolaylarında yaşadıklarına dair rivayetler vardır. Gençlerin sığındıkları mağara şehre üç saat uzaklıktaydı. Dakyanus bu gençlerin hak dine inandıklarını öğrenince öfkelendi ve onların uyudukları mağaraya doğru yol aldı. Mağarada gençlerin uyuduklarını görünce de mağaranın kapısına duvar ördü. Dakyanus zamanında yaşayan iki asker daha vardı. Bunlar imanlarını gizlemiş

---

132 Esed, *Kur'an Mesajı*, 586-587.
133 er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 134-135.
134 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 347-349.

olan kimselerdi. Onlar da uyuyan gençlerin bu hallerini kurşundan yapılmış bir levhaya kazıdılar. İşte o levhaya da Rakîm adı verilir. Dakyanus öldükten sonra ise hak dine inanan bir imparator geldi. Yaklaşık 69 sene de o hükümdarlık yaptı. Halk bu sefer birkaç dine inanmaya başladı. Bazıları iman edip putperestlikten vazgeçse de bazıları da atalarının dinleri üzere yaşamaya devam ettiler. Ashâb-ı Kehf 309 yıl sonra uyandı ve Yemliha'yı yiyecek bulması için şehre gönderdiler. Halkın kendisini garip karşılaması üzerine hayrete düştü. Dakyanus ölmüş ve hak din galip olmuştu. İmparator kendisini mağaraya götürmesini talep etti. Halkın kendileri yüzünden ikiye bölünmesine razı olmadıkları için de Allah'tan canlarını almalarını talep ettiler. Yüce Allah da o gençlerin bu arzusu üzerine onların canlarını aldı.[135]

Anlaşılacağı üzere tefsir kaynakları arasında az da olsa bazı ihtilaflar vardır. Bu ihtilaflardan bazılarını şöyle sıralayabilir:

- Ashâb-ı Kehf'in yaşadığı zaman,
- Ashâb-ı Kehf'in memleketleri,
- Olayların oluş sırası ve sonuçları.

Elmalılı Hamdi'nin fikirlerinde belirttiği gibi onların sayıları ya da memleketleri bizleri fazla alakadar etmemelidir. Ashâb-ı Kehf bizler için bir ekol ve rol modeldir. Genç olmaları gelecek nesillere örnek olması açısından gayet önemlidir. Günümüz gençliğinin düşünmesi gereken en önemli konu da bizce budur. Onların yaşantısı ile kendi yaşantıları arasında bağ kurmalıdırlar. Ashâb-ı Kehf'in yaptığı şey aslında bir isyan değil doğru olana davettir. Boş sorgulama değildir. Günümüz gençliğinin birbirine karıştırdığı konu tam olarak budur. Doğru olan her zaman doğrudur ve değişmez. Önemli olan doğruyu en güzel biçimde açıklayabilmektir.

Bayraklı Ashâb-ı Kehf'in kıssasının aslında eğitim modeli olabileceğini savunur. Bayraklı'ya göre Ashâb-ı Kehf rüşd kavramını bilen gençlerden oluşmaktadır. Ona göre mağara bir okul Ashâb-ı Kehf de o okulun önemli temsilcileridir. İnsanların bir konuda anlaşmazlığa düştüklerinde çözümü arayacakları yegâne kurumlar mabet ve eğitim kurumlarıdır. Eğitimin amacına ulaşamadığı yerler ise çözümü askeri müdahalelerde bulmuşlardır. Toplumun gerçek manada düzelmesini

[135] Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri*, IV: 1930-1933; Yıldız, *Ashab-ı Kehf*, 78-80.

isteyen siyasi iktidarların önem vermesi gereken yegâne kurumlar eğitim kurumları olmalıdır. Aksi takdirde bireylerin mutluluğunun tam olarak sağlanması mümkün değildir. Ashâb-ı Kehf gelecek tüm toplumlara örnek olacak derecede sâlih kullardır.[136]

Tarih doğru anlatılınca toplumların hayatlarına olumlu yönde etki eden bir bilim dalıdır. Toplumları etkileyen olayların ortaya çıkması hep tarih biliminin sayesindedir. Sadece tefsir ilmi değil birçok İslâmî ilim tarihin metotlarından yararlanır. Bizler Hz. Muhammed (a.s)'in yaşadığı bazı sıkıntıları tarih ilminden öğreniriz. Kur'an bir tarih kitabı değildir ama aynı zamanda kıssalar da bizleri tarihe yönelten şeylerdir. Örnek verecek olursak yazının bulunmasını ya da kâğıdın icadı gibi şeyleri tarih sayesinde öğreniriz. Bilim dallarını birbirinden koparmak mümkün değildir. Çünkü bilim dalları birbirine sıkıca bağlıdırlar ve ayrılmaları imkânsızdır.

Ashâb-ı Kehf ile alakalı tarih kaynaklarında birçok bilgiye rastlanılmaktadır. Onların 309 yıl uyuması Allah'ın bir mucizesi olduğu anlaşılmaktadır. Uyuyup uyanma ölümden sonra dirilişi temsil ettiği için Allah'ın varlığını ispat eden önemli bir delildir. Onların uyuması salt biyolojik bir olay olarak algılanmamalıdır. Tarihin birçok devrinde 50-60 yıl uyuyup uyanan kimselerin efsaneleriyle karşılaşırız. Örneğin Hindistan'da riyazet için köpekleriyle beraber mağaraya saklanan 7 gençten bahsedilir.[137]

Sadece İslâm dünyası değil Hristiyan dünyası da Ashâb-ı Kehf ve onlara benzer kıssa veya menkıbelerle ilgilenmişlerdir. Hristiyanlıkta yedi uyurlar olarak geçen kıssa II Theodosius zamanında bir mağarada bulunan cesetlerin incelenmesiyle daha da heyecanla araştırılmaya başlar.[138] Efes'te yaşayan gençler ve bu gençlerin yaşadığı sır dolu olaylar anlatılır.[139]

Ashâb-ı Kehf ile alakalı bilgiler tarih kitaplarında olduğu gibi hadis kaynaklarında da mevcuttur. Fakat hadis kaynaklarında sadece Yahudilerin Peygamberimize kurdukları tuzak sorulardan bahsedilir. Kaç kişi oldukları ya da hangi bölgede bulundukları hakkında pek fazla bilgi bulunmaz. Bazı Hristiyan

---

136 Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 444-445.
137 İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1991), 3: 465-467.
138 Luis Massignon, *Opera Minora* (Fransa, 1963), 121.
139 Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", 3: 466.

kaynaklarında Ashâb-ı Kehf'in dokuz kişi olduğu ve bir de köpekleri olduğu söylenir. Ashâb-ı Kehf'in hangi dine mensup oldukları hakkında da bazı ihtilaflar vardır.[140] Kanaatimizce Ashâb-ı Kehf Hz. İsa'dan önce vuku bulmuş olan bir kıssadır. Çünkü bazı kaynaklarda rastladığımıza göre mağaradan çıktıklarında "La İlâhe İllallah İsa Ruhullah" yazısıyla karşılaşırlar ve şaşırırlar. Muhtemeldir ki olay İsa (a.s)'ın nübüvvetinden önce vuku bulmuştur.[141]

Anlaşıldığı üzere Ashâb-ı Kehf tarihler boyu birçok bilim adamının dikkatini celp etmiş bir topluluktur. Yahudi, Hristiyan ya da diğer din grupları bu gençler hakkında birçok şeyler söylemişlerdir. Nerede meftun oldukları hakkında birçok tezler üretmişlerdir. Kimine göre Asya'da kimine göre Avrupa'da meftun olmuşlar. Genel kanaat ise yine çoğu peygamberin geldiği Mezopotamya bölgesidir. Tarsus ve Elbistan'da iddia edilen bu yerler arasında yer almıştır. Bu kadar sahip çıkılması elbette şaşılacak şey değildir. Ashâb-ı Kehf gençliğin bugününe ve yarınına rehber olan gençlerden oluşmaktaydı. Üzerinde ittifak edilen en güzel yönleri de inançlarından ve Tevhîd'den vazgeçmemeleridir. Baştan da ifade ettiğimiz gibi onların yaptığı salt isyan değil dinlerine sahip çıkmaktır.

2. Ashâb-ı Kehf ile İlgili Diğer Bilgiler

Ashâb-ı Kehf ile alakalı bilgiler sadece Kur'an ya da tefsir kaynaklarıyla sınırlı değildir. Menkıbelerde, edebiyatta ve hatta hayatın neredeyse her alanında bu gençlerden bahsedilir. Yaşadıkları yer ile alakalı olsun, sayıları hakkındaki söylemler olsun ya da köpeğin ismi dahi sürekli taze bilgi olarak tartışma konusu olmuştur. Sebebini birkaç noktada açıklamaya çalıştık. En büyük sebebi de gelecek nesillere en güzel örneklerden biri olmasıdır.

Kur'an-ı Kerim Ashâb-ı Kehf ile alakalı daha da ayrıntılı bilgiye girmemiştir. Hadislerde de bu konu hakkında fazla bilgi yoktur. Genellikle Hristiyan ve Yahudi kaynaklarından alınan bilgiler üzerinden yorum yapılmaktadır.[142] Yaşadıkları yer hakkında ise birkaç rivayet vardır. Bu bilgileri aşağıda vereceğimiz için burada fazla ayrıntıya girmeyeceğiz.

---

140 Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", 3: 466-467.
141 Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*, 2015, 95-115.
142 Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", 3: 465.

a. Yaşadıkları Yer

Ashâb-ı Kehf birçok noktada sahip çıkılmış gençler topluluğudur. Çin'den Avrupa'ya kadar birçok yerde onlar adına bulunan bir mağara mutlaka vardır. Bunun nedeni ise yukarıda da bahsettiğimiz üzere o gençlerin örnek insanlar olmasıdır.[143] Mağaranın konumu ise Kur'an'da geçen ayete göre belirlenmiştir. Nitekim ayette güneş doğduğu zaman gençlerin sağlarına doğru yöneldiğinden bahsedilir.[144] Bahsedilen bu ayette güneşin o gençleri hiç rahatsız etmediğinden bahsedilir.

Râzî'ye göre bu durum iki şekilde yorumlanabilir. Yani mağaranın konumu hakkında iki yorum yapılmıştır. Birinci görüşe göre mağaranın kapısı sol tarafa bakıyordu. Mağaranın içine güneş ışınları direkt olarak girmediği için Ashâb-ı Kehf rahatsız olmuyordu. Ayrıca mağaranın geniş olması da havasızlıktan ölmelerine mâni oluyordu. Güneş ışınları vücuda etki ettiği zaman vücudun erken bozulmasına neden olabilir. Bu ceset örneği üzerinden açıklanabilir. Hayvan boğazlandığı zaman bile güneşe direkt olarak teması önlenir.[145]

Zeccâc'a göre böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Kastedilen mana şu olmalıdır. Güneş doğduğu zaman Allah o güneşin o gençlere vurmasını engellemiştir. Aynı şekilde batacağı zaman da direkt olarak onlara vurmasını da yine Allah engellemiştir. Bunun sebebi doğu ya da batı meselesi değil Allah'ın o gençlere bir lütfudur.[146]

Kurtubî, Râzî ve Tâberî tefsirlerinde İsrâîliyyata sıkça yer vermiştir. Zîra yaşadıkları yer veya sayıları hakkındaki bilgiler de bu bilgilerdendir. Müfessirler bu bilgileri açıklarken de en doğrusunu Allah'ın bileceğini söylemişlerdir.[147]

Esed'e göre mağaranın yönü kuzeye bakıyordu. Bu da Allah'ın sadık kullarına bir hediyesidir. Bu sayede sabah güneşi o gençleri hiçbir şekilde rahatsız etmiyordu.[148]

Mağaranın konumu hakkında edinilen bilgiler doğrultusunda birçok yer gösterilmiştir. Rivayete göre Ashâb-ı Kehf İran dolaylarında yaşayan gençlerdir.

---

[143] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 106.
[144] Kehf, 18/17.
[145] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 138.
[146] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 138.
[147] Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâîliyyat* (Ankara: DİB, 1979), 176; Ayrıntılı bilgi için bkz Vırıt, *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf*, 50.
[148] Esed, *Kur'an Mesajı*, 588.

İran'da o dönem etkili olan hükümdar da Dakyanus adında biriydi. Ashâb-ı Kehf ile alakalı menkıbelerin birçoğu israiliyat kaynaklı olduğuna göre yerin İran olması ihtimal dâhilindedir.[149]

Başka bir rivayete göre gençlerin yaşadığı yerler Rum diyarıdır. Çünkü menkıbelerde Dakyanus'un bir din adamından hazinenin yerini öğrendiği söylenir. O din adamı da Kayseriyye'de olduğuna göre Rum diyarından olmaları da ihtimal dâhilindedir.[150]

Ayrıca bir rivayete göre Ashâb-ı Kehf'in kaldığı mağara Tarsus'tadır. Tefsirlerde geçen bazı bilgilere göre mağaranın uzaklığı yaya olarak şehirden üç saat uzaklıkta Benclüs dağındadır. Bilgilere göre Tarsus'ta bulunan mağara da şehre üç saat uzaklıkta olup kapısı güneye bakmaktadır.[151]

Topluma yön veren insanların her taraftan çıkması muhtemeldir. Bir kişinin topluma örnek olması için illa ki seçilmiş bir yerden çıkması gerekmez. Bazen ismini hiç bilmediğimiz bir ülkeden ya da şehirden tüm dünyaya örnek olabilecek kimseler çıkabilir. Yüce Allah Kur'an'da yaşadıkları yer hakkında bilgi vermemiş ve Hz. Muhammed'i (a.s)'de bu konularda tartışmaya girmemesi için uyarmıştır. Dünyanın muhtelif yerlerinde zikredilmesinde de bir sakınca yoktur. Acaba yerleri tam olarak bilinseydi ne olurdu? Çıkabilecek problemleri toplumlar önleyebilir miydi? Gençler uyandıklarında neden hemen canlarının kabzedilmesini dilediler? İnsanların onlar yüzünden ihtilafa düşmesini istemedikleri için mi yoksa bundan sonraki hayatın kendilerine zor geleceklerini tahmin ettikleri için mi ölmeyi dilediler? Günümüzde olsa acaba nasıl sonuçları olurdu? Allah bir bilgiyi kullarından neden saklar? Tüm soruların cevabını vermek üzerimize bir vecibe midir bilmiyoruz ama açıklamaya gayret edeceğiz. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de insanoğlu topluma örnek olan kişilerin kabirlerini ziyaret etmişlerdir. O kabirde yatan kişinin kimliğini bilmezse dahi söylentilere bakarak orada yatan kişiye bağlılık duymuştur. Ashâb-ı Kehf'in yeri tam olarak bilinseydi gençlerin korktukları bizim başımıza gelecek yani toplum diriliş konusunda ihtilafa düşecekti. Ashâb-ı Kehf uyandıktan sonra ölmeyi diledi çünkü toplumun kendilerine bakışlarını kaldıramazlardı. Yerlerinin tam olarak bilinmesi

[149] Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*, 2015, 25-26.
[150] Aydın Yağcıoğlu, *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*, 2015, 26.
[151] Yıldız, *Ashab-ı Kehf*, 38.

belki de bizlere kârdan çok zarar olacaktı. Öyle ise bizler de müfessirlerin dediği gibi "her şeyi bilen Allah'tır" diyor ve her şeyi ona havale ediyoruz.

b. Mağarada Kaldıkları Süre

Ashâb-ı Kehf'in mağarada kalma süresi tartışılan konular arasında yerini almıştır. Ayette "*Onlar mağaralarında üç yüzyıl kaldılar, buna dokuz yıl da ilâve ettiler*"[152] denilir. Hemen ardından gelen ayette ise "*De ki: "Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na aittir. O öyle bir duyar, öyle bir görür ki! (O kadar olur!) Onların Allah'tan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez*"[153] buyrulur. Müfessirler bu ayetlerin birbirinin tamamlayıcısı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda iki görüşten bahsedilir. Birincisi 25. ayette geçen üç yüz dokuz yıl ifadesi başkalarına ait olan bir ifadedir. Zîra gençler uyandıkların da bile ne kadar kaldıklarını bilmiyorlardı.[154]

İkinci görüşe göre ise ay ve güneş takvimleri devreye girer. Nitekim Araplar bu süre zarfının 309 yıl olduğunu ifade etmişlerdir. Ay takvimine göre o kadar yıl uyuduklarını rivayet etmişlerdir. Ehl-i Kitap onların güneş takvimine göre 300 yıl kaldıklarını ifade etmişlerdir.[155] Yine de en iyisini Allah bilir.

Başka bir rivayete göre Yemliha şehre indikten sonra hükümdarın huzuruna çıkarılır. Parayı gösterip Dakyanus'un ismini söyleyince hükümdar onun 300 sene önce öldüğünü söyler. Yemliha buna inanmanın zor olduğunu söyler. Çünkü ona göre onlar bir gün ya da ondan daha kısa bir süre uyudular. Fakat yapılan duvarın yıkılması seneleri bulacağı için bu kadar uyutulmaları ihtimal dâhilindedir.[156]

c. Sayıları Hakkındaki Rivayetler

Ashâb-ı Kehf'in sayıları için 3, 5 ya da 7 ifadeleri kullanılmış hatta bazıları 9'a kadar çıkarmışlardır. Müfessirler sayıları hakkında kesin bilgi olmadığı için fazla tartışmaya girmemişlerdir. Allah bu sayılar hakkında bilgiyi çok az kimseye

---

[152] Kehf, 18/25.
[153] Kehf, 18/26.
[154] Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Tefsiri*, III: 548-549.
[155] Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Tefsiri*, III: 549-549.
[156] Yıldız, *Ashab-ı Kehf*, 45-48.

lütfetmiştir. Allah onların sayılarını daha iyi bilir. Eğer isimleri ve sayıları önemli olsaydı Allah mutlaka bize bildirirdi.[157]

Ayette "*Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; "Beş kişidir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. "Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir" diyecekler. De ki: "Onların sayısını rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!*"[158] buyrulmuştur.

Yüce Allah Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bu konuda tartışmaya girmesini istememiştir. Hz. Muhammed de bu konuda hiç kimseden bilgi almamış ve onlarla bu konuda tartışmaya girmemiştir.[159]

Hz. Ali'den nakledildiğine göre Ashâb-ı Kehf yedi kişiydi. Bunlar; Yemliha, Mekselîna, Mislina, Mernuş, Debernuş, Şazenuş ve yedincileri de çobandır. Köpeklerinin ismi ise Kıtmir'di.[160]

Ayette 3 ile 5 sayıları söylenirken karanlığa taş atma yani geçmiş hakkında bilgi sahibi olmadığın şey hakkında konuşma denilmektedir. Fakat 7'ye geldiğinde bir şey söylenmemesi 7 sayısının makbul olduğuna delalettir.[161]

Sayıları hakkında bilgileri genelde Yahudi ya da Hristiyanlar kullanırdı. Kur'an'a dayalı olmayan bu bilgilerin de kesinliği tartışma konusudur. Onlar kıssadan ders almak yerine sayılarıyla ilgileniyorlardı. Bunun üzerine Allah'ta ayette yorum yapılmamasını tavsiye etmektedir.[162]

Kıssanın gidişatına bakıldığı zaman olayın İsa (a.s)'dan önce olması ihtimal dahilindedir. Bu yüzden de onlar sayılarının 7 olduğunu söylerler.[163]

---

[157] Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 55.
[158] Kehf, 18/22.
[159] Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 55.
[160] Öztürk Abdulvehhab, *Beydavî Tefsiri* (İstanbul: Kahraman, 2011), 3: 296; Ayrıntılı Bilgi için bkz. Muhammed Emîn Necâtî, *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* (İstanbul: Kesit, 2017), 53.
[161] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 383.
[162] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 105; Ayrıntılı bilgi için bkz. Sertkaya, *Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresi'nin Tahlili*, 57.
[163] Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", 3: 466.

Yaşadıkları yer ve zaman ile alakalı tartışmalar olduğu gibi sayıları hakkında da tartışmalar olmuştur. Sayı veya diğer bilgiler önemli olan ayrıntılar değillerdir. Önemli olan kıssanın bizlere sunduğu mesajlardır. Bir kıssadan hisse çıkarmak için sayısının bilinmesine ihtiyaç yoktur. Önemli olan kıssanın bizlere ne anlatmak istediğidir. Sayılara takılmak yerine onların şahsiyetlerini rol model olarak almak daha mantıklı olacaktır. Sayılar önemli olsaydı Allah bizlere bildirirdi. Peygamberlerin sayısı bile tam verilmezken Ashâb-ı Kehf'in sayılarının verilmesi mümkün değildir. Günümüz gençlerine ve gelecek nesillere aktarılacak olan onların sayıları değil ahlâkî davranışlarıdır.

d. Bilimsel Yönüyle Ashâb-ı Kehf

Geçmişte olan olayların günümüz teknolojisi ile yapılması mümkün mü? Bu sorunun cevabını bilim insanları yıllarca araştırmış ve bizlere sunmaya çalışmışlardır. Kur'an salt bilim ya da tarih kitabı değildir. "*Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır*"[164] ayeti Kur'an'ın mü'minler için bir şifa kaynağı olduğunun bir delili olmakla beraber salt tıp kitabı olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bunun gibi birçok ayet vardır ama hiçbirinde Kur'an'ın salt pozitif bilimler için kullanılan bir kaynak olduğunu söyleyen bir ayet yoktur. Mü'min kendisini geliştirmeli fakat bunu yaparken de her şeyi Kur'an'a dayandırmamalıdır. Örnek verecek olursak Ashâb-ı Kehf kıssasında anlatılan gençlerin uyku hallerindeki davranışları salt bilimsel verilerle açıklamaya çalışmamalıdır.

Kur'an salt bilim kitabı olmamakla beraber onda geçen kıssalar bilime yol gösterici olmuştur. Örneğin Davud (a.s)'un ustalığı örnek alınarak bugünkü demir fabrikaları ve sanayiler üretilmiştir. Hz. İsa (a.s)'ın bilgisinden feyiz alınarak tıpta önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ashâb-ı Kehf'in uykudaki halleri anlatılırken güneşin onlara vurmamasının hikmeti anlatılmış ve bugünkü gıda maddelerinin korunmasındaki yöntemler geliştirilmiştir.[165]

Doğada bizim bilmediğimiz veya keşfedemediğimiz çok bilgi kaynağı vardır. Kur'an'ın ilminden yararlanıp bugünkü teknolojiyi de kullanarak bazı şeyleri yapabiliriz. Örneğin daha az gıdayla daha çok vakit geçirebiliriz. Bugünkü kalori

---

[164] İsrâ, 17/82.
[165] Buhârî, "Menâkıb", 25; Müslim, "Fezâil", 6-7.

sistemi dediğimiz şey aslında bunu ifade eder. Ashâb-ı Güzin yemeği az yer, az konuşur ve az uyurdu. Fakat hastalıklara çok nadiren duçar olurlardı. İnsanın gıdaya olan ihtiyacının o kadar da çok olmadığının göstergesi bu olabilir mi. Bunun çözümünü araştıran bilim insanları yine Kur'an'ı rehber edinmişlerdir.[166]

Ashâb-ı Kehf'in mağarada 309 yıl uyutulması bugünkü bilimde bazı gelişmelerin yaşanmasına ön ayak olmuştur. Örneğin güneş ışığına maruz bırakılmadan gıdanın daha uzun ömürlü saklanabileceği bu sayede ispatlanmıştır. Bu konuda ülkemizde de son yıllarda özellikle kimya ve fizik alanında çalışmalar yapılmıştır. Hibernasyon[167] fikri de günümüzde ortaya çıkan fikir akımlarından biridir. Bu yöntemle canlılar dondurulup saklanır ve zamanı gelince tekrar ısıtılarak canlanması sağlanır.[168]

Yukarıda geçtiği üzere Kur'an'daki kıssalardan faydalanarak bilimsel birtakım gelişmeler yaşanabilir. Kur'an'ın bilim kitabı olmadığını belirtmiştik. Bunun nedeni ise pozitif bilimlerin verilerinin geçici olmasıdır. Oysa Kur'an'ın bilgileri kesindir. Anlatılan kıssalar da bir abartı yoktur. Kur'an'a salt bilgi kitabı olarak bakılırsa pozitif bilimlerde yaşanan olumsuzluklar yüzünden ondan uzaklaşmak söz konusu olabilir. Pozitif bilimlerin deneme-yanılma yöntemini kullandığını biliyoruz. Oysa Kur'an'da deneme-yanılma yoktur. Bilgilerin kaynağı bizzat Allah'tır. Yine de Kur'an'a müracaat edilebilir mi? Bunun cevabı için "evet" denebilir. Ancak oluşan hataların Kur'an'ın mucizliğine halel getirmemesi şarttır. Bizler Kur'an bilim kitabıdır dersek o zaman Araplar hayır o bilim kitabı değil şiir kitabıdır derler. Başkası kendi amacı için argüman olarak kullanabilir. Sonuç olarak denilir ki Kur'an'ın ayetlerinden istifade edilebilir ama dikkatli olmak şarttır. Allah muhafaza insanları Kur'an'dan soğutmak gibi tehlikeli bir sonuç doğabilir.

---

[166] Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir, 1991), VII: 3620; Ayrıntılı Bilgi için bkz. Sertkaya, *Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresi'nin Tahlili*, 73.

[167] Tıp dilinde kış uykusu anlamına gelir. Genelde gıdaların saklanması için de başvurulan yöntemdir. Konserve dediğimiz yiyeceklerin saklanma yöntemleri de bu kavram sayesinde daha çok geliştirilmiştir.

[168] Ömer Çelik, "Tek Kaynak İki Irmak", *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar* (İzmir: Işık Akademi, 2009), 198-202; Sertkaya, *Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresi'nin Tahlili*, 73-74.

3. Ashâb-ı Kehf Kıssası Bağlamında İrşad

Dünya sebepsiz yere yaratılmamış, insanoğlu da başıboş bırakılmamıştır. Nitekim Allah Teala, "*İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanır?*[169] buyurmuştur. İnsanoğlu bu dünyaya sadece yeme-içme faaliyetlerini yürütülmesi için yaratılmış varlık değildir. Her şeyin bir hikmeti mutlaka vardır. Her şeyde bir hikmet aramak toplumumuza özgü bir şey olmayıp inancı olan herkesi bağlayan bir olgudur. Belki de hayatı anlamlı kılan en yüce duygulardan birisi budur. Bizler sadece musibetlerden değil, güzelliklerden de ders çıkarmasını bilen bir ümmet olmalıyız. Dünya bizlere ne anlatır? Kâinat bize ne söyler? Canlılar neden bu kadar çeşitlidir? Neden bu günümüz önceki günümüzden farklıdır? İnsanoğlu tüm bu soruların cevabını aramış ve bu yönde anlama arayışına dair yolculuğu devam etmektedir.

Ashab-ı Kehf, hayatlarının baharında olan yedi delikanlının inançları uğruna dönemin yönetiminden kaçarak sığındıkları mağarada uzun süre uykuya dalan ve Hak Teala'nın tekrar dirilmeye canlı bir örnek olarak Kur'an'da kıssalarını atattığı mucizevî bir hadisedir. Kıssalar sadece tarihi malumatların sunulduğu olaylar değildir. Onların mutlaka insanoğluna verdiği pek çok ders vardır. Yeter ki dersleri almaya açık bir zihnimiz olsun.

Yüce Allah insanoğluna Kur'an aracılığıyla birçok ders vermeye çalışmıştır. Bu dersleri vermeye çalışırken kimi zaman peygamber kıssalarından bahsetmiş, kimi zaman da kötü kimselerin hallerinden haber vermiştir. Zaten Kur'ân'ın amaçlarından en önemlisi insanoğlunu uyararak Allah'a hakkıyla kulluk etmesini sağlamaktır. Kur'ân'da adı geçen kıssalardan biri olan Ashâb-ı Kehf, bizlere îmân esaslarından biri olan ölümden sonra diriltilmeyi idrak ettirir. Ölümden sonraki hayata olan inanç ve yaptıklarımızdan sorguya çekilme duygusu bizleri kötü davranışlardan alıkoyan en önemli unsurların başında gelir. İnsanoğlu bazen "iyi ki ölüm var" der. Bunun sebebi ise çoğu zaman dünyada uğradığı zulümler ve haksızlıklardır. Nitekim bizler de sıkça zulme ve haksızlığa uğradığımızı dillendiririz. İnsan baki değildir. Ölümden sonra dirilmek haktır. Mağaraya sığınan gençler, uykuya daldırıldılar ve zamanı gelince de insanların ibret almaları için uyandırıldılar. Şüphesiz onların uzun bir uykudan sonra uyandırılmasından alınması gereken en önemli ders, Allah'ın ölümden sonra canlıları

---

[169] Kıyamet, 75/36.

tekrar diriltme kudretine sahip olmasıdır. Âhirete îmân mü'minin en önemli vasıflarındandır. Nitekim daha Kur'an'ın ikinci suresinin baş tarafında müttakî müminlerin özellikleri sayılırken "*Onlar ğayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar*"[170] buyrularak ahirete iman etmeyi onların temel vasıfları arasında zikredilmektedir. Ashâb-ı Kehf kıssasının bizlere verdiği en güzel mesaj da dirilişin hak olmasıdır. İnsan ne kadar yaşarsa yaşasın mutlaka diriltilecektir.[171]

İnsanın dünyaya gönderilişinin temel amaçlarından en önemlisi sadece Allah'a ibadet etmeleridir.[172] Ancak tarih boyunca insanlar, hak yoldan sapıp şirk bataklığına düşmüş, Allah Teâlâ da onlara tevhit yolunu göstermek ve onları irşat etmek üzere peygamberler ve beraberlerinde kitaplar göndermiştir. Bu nedenle tarih boyunca tevhit ve şirk mücadelesi hep süre gelmiştir. Ashâb-ı Kehf de tevhit mücadelesini veren ender şahsiyetlerdendir. Başta da ifade ettiğimiz gibi haksızlığa ve putperestliğe göz yummuş olsalardı belki hayatlarının sonuna kadar varlık içinde yaşayacaklardı ama onlar mücadele etmiş ve Yüce Allah da onlara dünya ve âhirette hatırlanmayı bahşetmiştir. Onları gelecek nesillere örnek olarak göstermiş ve âyetlerinde onlara yer vermiştir.[173]

İbn Kesîr o gençlerin Allah'a tam olarak îmân ettiklerini ve Allah'ın vahdaniyetini kabullendiklerini, bu yüzden de Allah'ın kendilerine üstün kul olma şerefini bahşettiğini söylemiştir.[174] Günümüz gençleri de onların bu davranışlarını örnek alarak onların nail olduğu şerefe nail olabilirler. Onlar yaşadıkları toplumda şirk gibi yanlış bir inançla mücadele ettiler. Oysa bugün insanlık sadece şirk düşüncesiyle değil, Rönesans, reform ve sanayi devrimiyle birlikte gelişen teknolojinin, iletişim ve bilişim çağının sebep olduğu pek çok yanlış, inanç, düşünce ve yozlaşmış ahlakî değerlerle mücadele etmek durumundadır. O yüzden karşılaştırma yapmayı da doğru bulmuyoruz. Bir karşılaştırma yapılacaksa o da mücadele yöntemleridir. Günümüz

---

[170] Bakara, 2/2.
[171] Hüsnü Ezber Bodur, "Dini Kıssaların Sosyal Bütünleşmedeki Yeri ve Rolü", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu*, 2012, 1: 55-61; Ayrıntılı Bilgi için bkz. Vırıt, *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf*, 60-61.
[172] Ayrıntılı Bilgi için bkz. Zâriyat, 51/56.
[173] Vırıt, *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf*, 61.
[174] Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri* (İstanbul: Çağrı, 1985), IX: 4959; Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Vırıt, *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf*, 61.

insanı yöntemlerle ve fikirlerle mücadele ediyor. Oysa o dönemde yöntemler de fikirler de farklıydı.

Ashab-ı Kehf kıssası Kur'an'da sadece tarihi bir olay olarak veya nüzul sebebinin ne olduğunun araştırılıp bilinmesi için anlatılmış bir kıssa değildir. Kıssanın Kur'an'da sunulması bizlere gerek hayat ve gerek ölüm için önemli mesajlar veriyor. Aslında Ashâb-ı Kehf bir öğrenme modelini de bizlere sunmuş oluyor. Kıssa ile anlatılan gerçekler bizlere eğitimde kıssanın önemini ortaya koymaktadır. Bozulmuş toplumlar, her zaman ıslah edilmeye ve manevî olarak irşat edilmeye ihtiyaç duyarlar. Kur'an'ın rol model olarak anlattığı o gençler, öncelikle kendilerini ıslah etmiş, toplumlarını da manevî olarak irşat etme gibi bir misyon ve vazife yüklenmişlerdi. İnanç, söz tutum ve davranışlarında tutarlılık gösteren gençler, hatırı sayılır bir netice almadıklarını anlayınca da imanları uğruna mağaraya çekilmişlerdi. Cahiliye devrinde de toplum bozulmuş, ıslah ve irşada şiddetle muhtaç hale gelmişti. Mekke toplumunda insanların taptığı çok sayıda put ortaya çıkmıştı. Hz. Muhammed nübüvvet vazifesi ile görevlendirilince gelince batıl bir inanç olan şirk düşüncesiyle mücadele etti ve 23 yıl gibi kısa bir zamanda Mekke saadet asrı haline geldi.[175] Fakat tevhit inancını ikame etmek için büyük çileler çekti, o ve sahabî inançları uğruna hicrete etmek durumunda kaldı.

Sonuç olarak Ashâb-ı Kehf kıssası bizlere şu dersleri vermektedir:

- Ölümden sonra diriliş haktır. Onu inkâr eden kişiye en güzel kanıt da Ashâb-ı Kehf kıssasıdır.
- Gençlik hayatın en doludizgin hâlidir değerlendirilebilirse toplumların düzelmesi daha da hızlanacaktır.
- Allah'tan başka kimseye boyun eğmeyen kimseler bu dünyada da âhirette de karşılığını mutlaka görecektir. Bunun en güzel kanıtı Ashâb-ı Kehf'tir.
- Toplumlar peygamberleri ve Allah'ın veli kullarını rehber olarak kabul ettikleri sürece kolay kolay bozulmazlar.

[175] Yıldız, *Ashab-ı Kehf*, 71-72.

- Eğitimde kıssaların anlatılmasının en büyük amacı toplumların geliştirilmesine yardımcı olmaktır.
- İrşad; insanlara doğru yolu ve hidayet kaynağını gösteren bir yöntem ve rehberliktir.
- Topluma yol gösteren mürşid ne kadar iyi yetişmiş, bildikleriyle amel ederse o derece etkili ve inandırıcı olur ve gelecek nesillerin manevî olarak irşat edilmesinde olumlu rol oynar.

B. ZÜLKARNEYN (A.S) KISSASI VE İRŞAD AÇISINDAN ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerim'de adları geçen ve görevleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız şahsiyetler vardır. Örneğin Lokman (a.s) ve Zülkarneyn (a.s) gibi kimseler. Kur'ân'da belirtilen peygamberlerin sayısı 25 olarak geçmektedir. Bahsettiğimiz bu zatların ise peygamber mi veli mi olduklarına dair birçok kaynakta farklı bilgiler bulunmaktadır. Bizler bu bilgileri genelde tefsir, hadis, kelâm ve tarih kaynaklarında buluruz. Zülkarneyn de adı zikredilen fakat şahsiyeti hakkında bilgi verilmeyen kimseler arasındadır. Kimine göre peygamber, kimine göre kral, kimine göre ise bir savaşçıdır. Geçen bölümde bahsettiğimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'e gelen sorular arasında yer alan bir kıssadır. Zülkarneyn (a.s) seyahatleriyle meşhur olmuş bir kişiliktir. Bizler de bu bölümde Zülkarneyn (a.s) ile ilgileri bilgileri başta tefsir olmak üzere muhtelif kaynaklardan derleyerek sunmaya çalışacağız.

1. Zülkarneyn'in Kelime Anlamı

Zülkarneyn aslında bir isim değil lakaptır. Örneğin Hz. Osman (Ra.)'a verilen (زن نورين) gibi bir lakaptır. Hz. Osman'a Hz. Muhammed (a.s)'in iki kızıyla evlenmiş olmasından dolayı bu lakap verilmiştir. (ذو القرنين)'de işte lakap olarak tanınmış bir şahsiyettir. Şahsiyet diyoruz çünkü ne olduğunu ve hangi görevi icra için yeryüzüne gönderildiğini tam olarak bilemiyoruz. (ذو) Arapçada iki kavramını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. (قرن) kelimesi ise Arapçada boynuz, asır, kuşak, aynı çağda yaşayanlar, anten, duyarga ve müzikte kullanılan boru[176] anlamına gelir.

Karn kelimesi aynı zamanda geçmiş dönemde yaşayan ve bir kavme ait olan iki devleti de ifade eder. Başka bir ifadeyle öküz koç gibi hayvanları veya insanın başındaki sağ ve solda bulunan iki kemiği de ifade eder.[177]

Yukarıda belirttiğimiz anlamların dışında yine başka anlamlar da verilmiştir. Nitekim Hz. Ali'ye göre Zülkarneyn'e bu ismin verilmesinin sebebi iki kere vurulup öldükten sonra tekrar diriltilmesidir. Rivayete göre Zülkarneyn sâlih bir kuldu. O sağından vuruldu ve Allah onu tekrar diriltti. Solundan vuruldu Allah onu tekrar

[176] Kadir Güneş, "Karn", *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep, 2018), 946.
[177] İbn Manzûr, "Karn", *Lisanu'l-Arab* (Beyrut, t.y.); Türe, *Zülkarneyn,* 56.

diriltti. Allah yolunda o sâlih bir kuldu.[178] Buradan da anlaşılacağı üzere kendisine bu lakap Allah'ın ona bahşettiği şeyler üzerinden verilmiştir.

Başka bir rivayette dünyanın doğusuna ve batısına seyahat ettiği için bu ismin verildiği belirtilir. Hz. Muhammed (a.s) onun doğuya ve batıya gittiği için böyle isimlendirildiğini söylemiştir.[179]

Bir başka rivayete göre de başında bulunan bakırdan iki boynuzdan dolayı bu isim verilmiştir.[180] Bu rivayetin kaynağı Ehl-i Kitap olarak düşünülmüştür.

Taberi'ye göre Zülkarneyn'e bu ismin verilmesinin nedeni milletini tevhide davet etmesinden dolayıdır. Başka bir rivayetinde de 200 yıl yaşamasından dolayı bu ismin verildiğini dile getirmiştir.[181]

2. Hz. Zülkarneyn (a.s)'in Kimliği

Hz. Zülkarneyn hakkında çok fazla malumat olan bir kişiliktir. Kur'an'da hakkında inen ayetler sadece Kehf Süresi'nin belli yerlerinde olsa da tarih ve tefsir kaynaklarında tersine bir durum söz konusudur.

Bir rivayete göre Zülkarneyn Hz. İbrahim (a.s) döneminde yaşamış[182] ve onun önderliğinde Müslüman olmuş bir gençtir. Daha sonra Zülkarneyn Hz. İsmail ile birlikte Kâbe'yi tavaf etmiştir. Hz. İbrahim'in duası ve teveccühüyle bulutlar kendisinin emrine verilmiştir.[183] Kâtip Çelebi tarafından da doğrulanan[184] bilginin fazlaca tartışılacak bir tarafı da yoktur.

Katade'den rivayet olunduğuna göre Zülkarneyn aslında İskender'dir. Hz. İbrahim zamanında yaşamış adil bir kimse idi. Bu arada o dönemde iki İskender'den bahsedildiği söylenir. Bunlardan biri adına sıkça rastladığımız Büyük İskender namıyla ünlenen Makedonyalı İskender'dir.[185] Bir diğer İskender ise Rum diyarından

---

[178] Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II: 316.
[179] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 248.
[180] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5062.
[181] Taberî, *Câmiu'l-Beyan* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 13: 8; Ayrıntılı bilgi için bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 133.
[182] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 180; Ayrıntılı bilgi için bkz. İskender Türe, *Zülkarneyn* (İstanbul: Ötüken, 2020), 69.
[183] Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd el-Hasenî el-Huseynî el-Bağdâdî Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî* (Beyrut, t.y.), 27; Türe, *Zülkarneyn*, 69.
[184] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 27; Türe, *Zülkarneyn*, 69.
[185] İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, IX: 5062.

bir gençtir. Bu iki şahsiyetin birbirine karıştırılmaması gerekir. Çünkü Makedonyalı İskender adı iyilikle anılan bir kişilik değildir. Kaynaklarda geçtiğine göre Makedonyalı İskender ile Zülkarneyn arasında 3000 sene fark vardır. Zülkarneyn 2000 yıl boyunca hükümdarlık yapmış ve veziri de Hızır (a.s) olmuştur. Gayet adaletli olan İskender-i Rûmî ile diğerinin bu yüzden karıştırılmaması gerekmektedir. Makedonyalı İskender bir rivayete göre 36 yaşında vefat etmiştir.[186]

Başka bir rivayete göre Zülkarneyn Nuh (a.s)'in oğlu Yafes'in torunu ya da Semûd kavminden sonra yaşamış bir şahsiyettir. Yaşı ile alakalı bazı kaynaklarda 3000, bazı kaynaklarda 2000[187] ve bazı kaynaklarda da 1600[188] yıldır.

Yaşadığı dönem ve yer ile alakalı olarak aşağıda bilgi vereceğimizden dolayı kimliğiyle alakalı bu kadar bilginin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

a. Hz. Zülkarneyn Nebi mi Kral mı?

Zülkarneyn ile alakalı olarak çok fazla bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler daha önce belirttiğimiz gibi Kur'an'da geçmemektedir. Hadislerin de varlığından fazla söz edilmesi mümkün görünmemektedir. Müfessirler Zülkarneyn ile alakalı bilgilerin çoğunu tarihi kaynaklardan ya da te'vîl ile başka kaynaklardan almışlardır. Zülkarneyn ile alakalı olarak bazı kimseler melek tabirini kullanmışlardır. Tabi bu kaynak sahipleri onun üstün güçlerini referans almışlardır. Ayetlerde görevi hakkında bilgi verilmemiş olan Zülkarneyn'in melek olması muhtemel dairesinde olmasa da Âlûsî onun bir melek olabileceğini söylemiştir.[189]

Bazı müfessirlerin kaynaklarında yer verdiği bir hadise göre Hz. Ömer (r.a.) bir adamın yanında bulunan bir şahsa "Ya Zelkarneyn" diye seslendiğini duydu ve tepki olarak çocuklara meleklerin adının verilmesinin uygun olmadığını telkin etti.[190]

Zülkarneyn ismi Kur'an'da sadece Kehf Süresinde geçmektedir. Ayette *biz ona imkân sağladık ve sebep verdik*[191] buyrulması bazı müfessirlerce o sebebin

---

[186] Nâsıruddîn Ömer Kâdı Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* (İstanbul: Matbaai Osmaniye, 1306), 272; Türe, *Zülkarneyn*, 70.
[187] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 181.
[188] Kâdı Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 273.
[189] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 24.
[190] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 24; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 13: 13; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 381-382; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 180; Türe, *Zülkarneyn*, 63.
[191] Kehf, 18/84.

Peygamberlik olarak yorumlanmasına yol açmıştır. İmkân verilmesi de bazı müfessirlerce peygamber olduğunun delilidir.[192]

Hasan Basrî (ö. 110/728)'ye göre Zülkarneyn bir peygamberdir. Görüşünü temellendirmek için de "*Ey Zülkarneyn! Onları ya cezalandıracak veya haklarında iyi davranma yolunu seçeceksin dedik"*[193] ayetini referans olarak kullanmıştır.[194] Hz. Ali ise onun peygamber değil sâlih bir kul olduğunu ifade etmiştir. O, Zülkarneyn'in hükümdar ya da peygamber olmadığını söylemiştir.[195] Mâtürîdî bu ifadenin Hasan Basri'nin kaynaklarında bulamadığını söyler.[196]

Ukbe'nin rivayetine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) Zülkarneyn'in bir Rum genci olduğunu ve ona hükümdarlık verildiğini söylemişlerdir.[197] Celâleddîn Mahallî ve Suyuti'ye göre de Zülkarneyn bir nebi değildir.[198]Sâbûnî'ye göre Zülkarneyn bir hükümdardır.[199]

Bazı müfessirler de Hasan Basri gibi yukarıdaki ayeti kullanarak Zülkarneyn'in peygamber olabileceğini rivayet etmişlerdir.[200] İbn Kesir onun peygamber olduğuna dair rivayetlerin az olduğunu, onun ancak adil bir hükümdar olduğunu söylemiştir.[201]

Nesefî ve Mücahid Zülkarneyn'in kral olduklarını rivayet etmişlerdir. Onlar dünyaya şimdiye kadar iki âdil iki de zalim kralın geldiğini söylerler. Bu âdil kralların biri Süleyman (a.s), diğeri de Zülkarneyn'dir. İki zalim ise biri Nemrud biri de Buhtunnasır'dır.[202] Zülkarneyn'in Nemrud'tan sonra yaşadığına dair bilgiler de mevcuttur. Çünkü aynı anda iki hükümdarın olması mümkün olmayabilir.

Bayraklı tefsirinde Zülkarneyn'in bir ayetten ötürü peygamber olarak isimlendirildiğini yazmıştır. "Kuşkusuz Biz ona yeryüzünde imkân sağladık ve kendisine ulaşacağı bilgi verdik"[203] ayetinin peygamberliğine kanıt olarak

---

192 er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 249.
193 Kehf, 18/86.
194 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 132.
195 Kurtubî, *el- Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI: 52.
196 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 132-133.
197 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 13: 7-8.
198 Celâleddîn Suyûtî - Celâleddîn Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Diyarbakır: Seyda, 2016), 301.
199 Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 680.
200 Mahmûd b. Yavsî Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebu's-Sûd Efendi, *İrşâdu Akli's-Selîm* (Kâhire, 1308), 576; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 34; Ayrıntılı bilgi için bkz. Türe, *Zülkarneyn*, 65.
201 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 180.
202 Zemahşerî, *el-Keşşâf* , II: 714; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II: 316.
203 Kehf, 18/84.

gösterildiğini ifade etmiştir. Bayraklı bu ayetten hareketle Yüce Allah'ın onunla konuştuğunu ve peygamber diye niteleyenlerin bu ayeti delil olarak gösterdiklerini ifade etmiştir.[204]

Rivayetler ışığında Zülkarneyn hakkında bazı bilgileri inceledik. Sonuç olarak söylemek gerekirse bazıları onun melek olduğunu bazıları ise peygamber ya da hükümdar olduğunu söylerler. Hakkında fazlaca ayet olmadığı verilen ayetlerde de onun peygamber olduğunu ifade eden bir şey olmadığı için kesin bir şey söylenmemiştir. Kur'an mu'ciz bir beyandır. Onun hükümdar ya da nebi olduğunu söylememesi müfessirlerin ihtilafa düşmesine zemin hazırlamıştır. Kısacası hakkındaki rivayetlerin azlığı ve sıhhati sebebiyle bizler de kesin bir şey söyleyemeyiz. Şüphesiz her şeyi bilen ancak Allah'tır. O'nun bize bildirmesinden daha fazla bilgi elde edemeyiz.

b. Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Zülkarneyn

Daha önceki bölümlerde temas edildiği üzere Zülkarneyn hakkında tefsir ve tarih kaynaklarında birçok bilgi vardır. Çalışmamızın temel unsurlarından en önemlisi elimizden geldiğince çok kaynaktan faydalanmaktır. Müfessirlerin kaleme aldığı Zülkarneyn ile tarihçilerin kaleme aldığı Zülkarneyn arasında pek fazla fark yoktur. Zülkarneyn kıssası sadece bu iki bilim alanının değil astronomi ile uğraşan kimselerin de ilgisini fazlaca cezbetmiştir. Günümüzdeki teknoloji ile yapılamayan şeylerin anlatılması olayların nasıl gerçekleştiği konusunda bilim insanlarında merak uyandırmıştır. Bizler çalışmamızın bu bölümünde bilimden ziyade tarih ile ilgileneceğiz. Bilim dallarının birbiri ile olan ilişkileri göz önüne alındığında tarih ile diğer bilimlerin birbirleriyle sıkı ilişkiler içinde olduğunu görüyoruz. Bu nedenle sadece tarih değil tefsir, hadis ve gerektiğinde muhtelif birçok bilim dalından istifade etmeye çalışacağız.

Zülkarneyn, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gönderilen müşriklerin sordukları bir soruda geçen bir şahsiyettir. Önceki bölümde ifade ettiğimiz doğu ile batı arasında yolculuk yapan kişi Zülkarneyn'dir. Zülkarneyn bir rivayete göre Hz. İbrahim zamanında yaşamış sâlih bir kuldur. Asıl adını bilmediğimiz bu kişinin İskender-i Rûmî olduğu söylenmektedir. Onun vezirlerinden biri de Hızır'dır. İskender-i

---

[204] Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı, 2007), 42-43.

Rûmî'nin annesi bir Rum kadınıdır ve diğer İskender ile karıştırılmamalıdır. Diğer İskender Yunan'dır. Himyerli olduğuna dair rivayetler vardır.[205]

Bazı müfessirler de İskender-i Rûmî ile Makedonyalı İskender'in aynı olmadıklarını ifade etmişlerdir. Âlûsî'ye göre Zülkarneyn Rûmî değil Makedonyalıdır. Ona göre Rûm ve Yunanlar Kahtânî soyuna bağlı kimselerdir. O delillerini temellendirmek için Yakup b. İshak'ın Yunanlılar Kahtânîler'in kardeşlerdir sözünü kullanmıştır.[206]

Zülkarneyn hakkında bilgi veren müfessirlerden biri de Biruni'dir. Ona göre Zülkarneyn Himyerli bir kraldır. İddiasını temellendirmek için de Himyerli şairin;

Dedem Zülkarneyn Müslüman bir melikti,

Yeryüzünde yüceldi, zayıf görüşlü değildi.

Doğulara ve Batılara ulaştı,

Doğru yolu gösterecek bir hâkimden padişahlık yolları arıyordu, şiirini delil olarak kullanmıştır. Ayrıca ona göre başında "Zûn" eki olan isimler genelde Yemenli isimleridir.[207]

Elmalılı bu iddiaya karşılık olarak böyle bir şeyin imkânsız olduğunu söyler. Çünkü Himyerli Ebû Kerb Semiyy tarihi bir şahsiyet olarak tanınmaz. Himyerli devleti o kadar da etkili olan bir devlet değildir.[208]

Zülkarneyn'in tarihte kim olduğu hakkında daha çok bilgi mevcuttur. Lâkin basık gelen bilgiler arasında en dikkat çekeni meşhur İskender'dir. Zîra İskender 13 yıl boyunca dünyanın birçok yerini fethetmiş ve dönemin krallarının kendisine boyun eğmesini sağlamıştır. Zülkarneyn o mudur? Buna cevap olarak günümüz yazarları sert eleştiriler yapmışlardır. Zîra onlara göre Büyük İskender ile Zülkarneyn arasında hiçbir bağ yoktur. Zülkarneyn Allah'ın kendisine ilim ve sebep verdiği bir şahsiyettir. Oysa Büyük İskender denen şahıs Müslüman değildi. Aksine putperestti. Allah'ın Kur'an'da bahsettiği Zülkarneyn ise sâlih bir kimse idi. İskender diye tanınan meşhur

---

[205] İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, IX: 5062; Kâdı Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 272.
[206] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 27.
[207] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 383-384.
[208] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 384.

şahıs ise Kur'an'da ismi sâlihler arasında sayılabilecek bir şahıs değildir. Onun şarap içtiği, gittiği yerde katliamlar yaptığı ve Mısır tanrılarından Amon'a taptığı gibi rivayetler onun sâlih bir kul olmadığına işarettir. Bu şahıs öldüğünde 36 yaşındaydı. Arkasında bu kadar kan bırakan birinin Zülkarneyn olduğunu söylemek en büyük yanlışlıktır. Zülkarneyn Ye'cüc ve Me'cüc ile savaşmıştır. Makedonyalı şahsın savaştığı kimseler Ye'cüc ve Me'cüc değildir. O dünyada hükümdarlığını kabul ettirmek için katliamlar yapmış bir kimsedir.[209]

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Zülkarneyn'in kim olduğunu tespit etmeye çalıştık. Kimilerine göre Yemenli, kimine göre Rûm genci, başka bir kesime göre de İskender'dir. Tarih bilimi ne kadar gelişirse gelişsin tarihin belli zamanlarına kadar ancak gidebilir. Rivayetler arası mesafe ne kadar çok olursa yanılma payı da o derece çok olur. Her şahsiyetin kimliğini bilme zorunluluğu yoktur. Dünyanın yaşını tam olarak bilmek için yıllarca arkeologlar çalışmış ve çalışmaya devam ediyorlar. Binlerce fikir ortaya atıldı fakat nesnellikleri halen tartışılıyor. Tarihi malumatlar belli zamana kadar ancak sağlam kalabilir. Şahit olduğumuz en önemli şey ise Kur'an'da adı geçen kimselerin belirli bir kavim tarafından değil birçok kavim tarafından sahiplendikleridir. Kimi atam demiş, kimi benim dinimden demiş, kimi de efsaneler uydurmuştur. Gerçek olan şey şudur; En doğrusunu yine Allah bilir. Zülkarneyn tarihte yaşamış olan bir şahsiyet olabilir. Onun öğretilerinin o tarihlere çakılı kalması imkân dahilinde değildir. Zülkarneyn gelecek nesillere örnek olması gereken bilgi yüklü bir şahsiyettir. Bilginin sınırı ise yaşadığı devirle kalmaz aksine gelecek nesillere örnek olarak devam eder. Günümüz insanı da onun bilginliğini bugüne ve geleceğe taşımak zorundadır.[210]

3. Zülkarneyn'in Seferleri

Kur'an'da Zülkarneyn'in iki seferinden bahsedilir. Biri güneşin doğduğu yere diğeri de battığı yere olan seferidir. Güneşin doğduğu veya battığı yerin anlamı nedir? Coğrafi bir seyahatten mi bahsediliyor? Müfessirler bu konuda hangi görüşlere başvurmuşlar? Bütün bu soruların cevabını aşağıda vermeye gayret edeceğiz.

---

[209] İskender Pala, "İskender mi Zülkarneyn mi?", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 26 (31 Temmuz 2012): 128.
[210] Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 43.

Ayette "*ve uzun bir yolculuğun ardından nihayet güneşin doğduğu yere* yani doğu yönündeki en uzak diyarlara *ulaşınca sıcağa karşı kendilerine bir siper yapmadığımız bir topluluk üzerinde güneşin doğduğunu gördü.*[211] Onlara gerekli eğitimi verdikten sonra Allah'a sâlih kullar olmaları için onları eğitti[212] buyrulmuştur. Hasan Basri'ye göre onların üzerlerine güneş doğduğu zaman evlerinde perde olmadığı için güneş direkt olarak kendilerine vururdu. Aynı zamanda evlerinin yerleri sürekli bir sarsıntı halindeydi. Onlar güneş doğduğu zaman denize girer ve batana kadar denizden çıkmazlardı.[213] İbn Abbas'a göre güneş direkt olarak bir yere vurduğu zaman orada elbise ve tahta namına bir şey bırakmaz onları kül ederdi.[214]

Müfessirlere göre güneşin doğduğu yer en doğuyu ya da oraya en yakın bölgeyi ifade eder.[215] Bazı bilginlere göre ise orası çıplaktı ağaç ya da ona benzer orayı güneşten koruyacak bir şey yoktu. Onlar güneşten korunmak için tüneller kazmışlar ve geçimlerini sağlamak için bu tünelleri kullanmışlardır. Başka bir görüşe göre de onların üstü başı yoktu, çıplak gezerlerdi. Bu tanıma en uygun yerde bugünkü Afrika toprakları ya da ekvatorun tam ortasında bir yerdir.[216]

Mücahid'e göre onlar akşama kadar rızıklarını aramak için çıkan kısa boylu ve siyah kimselerdi. Onların üzerlerinde elbise de yoktu.[217] Celâleyn tefsirinde güneşin doğduğu yer, üzerlerine güneş doğunca saklanacak gölgeleri bulunmayan yer şeklinde tasvir edilmiştir. O da önceki müfessirlerin görüşü gibi güneşin doğduğu yerdeki yani doğudaki insanın hâlini tasvir eder.[218] Seyyid Kutub da yukarıda belirttiğimiz müfessirlerin görüşleri gibi bir görüş öne sürmüştür. Ona göre gittiği yerin özelliklerine bakılırsa güneş ışınlarını engelleyecek bir şey bulunmamaktadır. Tepeler dâhi güneşin etkisinden nasibini almaktaymış. Ayrıca ona göre bu kavim olsa olsa Orta Afrika'da bir yerde bulunan bir kavimdir. O kavmin insanları da çıplaktır.[219]

---

211 Kehf, 18/90.
212 Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 324.
213 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 9: 136-137.
214 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 13: 12.
215 Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, VII: 466; el-Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III: 395.
216 er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 255; Ebu's-Sûd Efendi, *İrşâdu Akli's-Selîm*, 578; Ayrıntılı bilgi için bkz. Türe, *Zülkarneyn*, 177-179.
217 Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II: 318.
218 Suyûtî - Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 680-681.
219 Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, VII: 467.

Beydâvî ve Elmalılı diğer müfessirlerle aynı görüştedirler. Onlara göre de o kavmin insanları çıplaktı. Elmalılı bu yerin Sudan ya da Avustralya olduğunu tahmin ettiğini dile getirir.[220]

Başka bir görüşe göre ise bu nokta kutuplara yakın olan bir noktadır. Nitekim orada güneşin uzun süre batmadığı yerler vardır. Bilindiği üzere kutuplarda 6 ay güneşin batmadığı yerler mevcuttur.[221] Bu görüşü ne kadar sunmuş olsak da bunun kabul edilebilir yönü bulunmamaktadır. Çünkü orada güneşten yanan nesne ve canlılardan bahsediliyor. Nitekim kutuplar soğuk yerlerdir. Ne kadar güneş oralarda batmasa da sürekli soğuktur. Güneşin yere geliş açısına bakılırsa bu yerin kutuplar değil ekvatora yakın bölgeler olduğu söylenebilir.

Kur'an'da Zülkarneyn ile alakalı bilgi verilirken batıya yaptığı seferden de bahsedilir. Ayette "*böylece* Zülkarneyn batıya doğru *bir yol tuttu*. Arka arkaya ülkeler fethederek *nihayet güneşin battığı yerlere*, yani batı sahillerine *ulaşınca*, derin ve *bulanık bir suda*, okyanusun koyu mavi sularında muhteşem bir manzara halinde *güneşin batışını* hayranlıkla *izledi*. *Orada* azgın *bir topluluğa rastladı* ve onları egemenliği altına aldı. Ona vahiy yoluyla, *Ey Zülkarneyn! Dedik. İstersen onları* yaptıkları kötülüklerden dolayı *cezalandırırsın*, *istersen* kendilerine iyilik edip bu seferlik *affedersin*.[222] Toplumsal huzurun sağlanması için bazen böyle şeylerin yapılması kaçınılmazdır.[223] Burada Zülkarneyn'in insafına bırakılan şeyler garip karşılanabilir. Bu ıslah şekli Osmanlı'da "Nush ile uslanmayanı etmeli tekdir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir" sözüyle açıklanabilir. Adaletin sağlanması için bazen insanları uyarmak gereklidir. Türkçe'de kullanılan "bir musibet bin nasihatten evladır" sözü de aslında bizlere bu konu hakkında bilgi verir.

Hak Teâlâ Zülkarneyn'e mücadele ettiği topluluğu cezalandırabilme yetkisi vermesine rağmen onun bu topluluğu cezalandırmaması insanlara öğüt vererek, nasihat edip irşat ederek rehberlik etmenin eğitici ve öğretici açısından daha etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

---

[220] Kâdı Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 274; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 389; Türe, *Zülkarneyn*, 179.
[221] Mustafa Muhammed et-Tayr, "Zülkarneyn Yeftahu el-Maşrik ve Yebni Sedde Ye'cüc ve Me'cüc", *Mecelletü'l-Ezher* 51/9 (1979): 2041.
[222] Kehf, 18/85-86.
[223] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 324.

Bazı müfessirlere göre Allah Zülkarneyn'e bir sebep vermiş ve o da batıya hatta en batıya kadar savaşarak ilerlemiştir. Gittiği yerdeki toprakları fethetmiş ve oradaki kavimleri de etkisi altına almıştır. Yukarıdaki yorum göz önüne alındığında böyle bir fethin olması ihtimal dâhilindedir. Ancak bazı kaynaklarda Zülkarneyn hakkında cihangir bir kral olmadığına dair rivayetler de bulunmaktadır.[224]

Güneşin battığı yer tefsirlerde son nokta olarak yorumlanmıştır. Okyanusun olduğu yerler ya da batıda gidilebilecek en son nokta da tahminler arasında yer almaktadır.[225]

Başka bir rivayete göre ise bunun yeryüzünün şekli ile alakası vardır. Nitekim yeryüzü küre şeklindedir. Güneş de bir yörünge halinde bulunur. Dünya ve diğer gezegenler onun etrafında dönerler. Yoksa güneşin yanında bir kavim buldu ibaresi güneşe yakın kavim olarak yorumlanamaz. Belki de bir göz yanılması olmuştur. Daha önce okyanusu görmeyen biri de güneşin suda battığını zanneder. Batıda bulunan denizlerin de güneşin etkisiyle sıcak olması ihtimal dahilindedir. Yine bu suların yakınında balçık olması doğaldır. Rivayetçiler, güneş suyu ve balçığı çok olan gözede batar demişlerdir. Onlar bu olayın ay tutulması ile açıklandığını bildirmişlerdir.[226]

İbn Kesir'e göre bu ayette Zülkarneyn'in fetihlerini yaparak en batıya ulaştığına delildir.[227] Yani o dünyanın en batısına kadar fetihler yapmıştır.[228]

Konuya geçmeden önce ayetin mealine bakmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz. *Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir bedel ödesek kabul eder misin?" Zülkarneyn şöyle cevap verdi: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret sizinkinden üstündür. Siz bana kuvvetinizle destek olun da sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım. Bana, demir kütleleri getirin." Nihayet (vadiyi demirle doldurup) iki dağın arasını aynı seviyeye getirince, "Ateşi*

---

[224] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 13: 8; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 31; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 249; Türe, *Zülkarneyn*, 139.

[225] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 31; Ebu's-Sûd Efendi, *İrşâdu Akli's-Selîm*, 575; Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, VII: 464; el-Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III: 195; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 388.

[226] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 250-251.

[227] Fatma Köksal Albayrak, *Kur'an'ın Işığında Zülkarneyn Kıssası* (Doktora, Marmara Üniversitesi, 2012), 117.

[228] el-Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, III: 195.

körükleyin!" dedi. Artık onu kor haline getirdiği vakit, "Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim" dedi. Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler.[229]

Kur'an'da sedd kelimesi bu ayette düşmandan korunmak için yapılan duvar anlamında kullanılmıştır. Sözlükte ise (سدّ) kelimesi birkaç anlamda kullanılmıştır. Bunlardan bir tanesi isabetli olmak, kapı pencere ve delik tıkamak gibi birkaç anlamda kullanılmıştır. [230]

Ayette geçen kavramlardan biri de Ye'cüc ve Me'cüc'tür. Onlarla alakalı rivayetlere aşağıda değineceğimiz için bu bölümde sadece sedd ile alakalı kısmına değineceğiz. Ayette geçen seddin nasıl olduğu meselesi müfessirler tarafından tartışılmıştır. Bazıları tuğladan olduğunu ve demir kadar sağlam olduğunu söylemişler.[231] Bazıları ise ayette fazla yoruma gitmeden bu setin demirden yapıldığını ve düşmanın geçmesine imkân olmadığını dile getirmişlerdir. Tarihte sedd denildiğinde yapılan şeyler arasında bugün de varlığını sürdüren Çin seddi akla gelmektedir. Acaba Zülkarneyn'in yaptığı söylenen sedd ile Çin Seddi arasında bir ilgi var mı? Bu sorunun cevabını da ileriki aşamalarda vermeye çalışacağız.

Müfessirler arasında ihtilaf olunan bir diğer mesele de seddin nerede yapıldığı meselesidir. Elmalılı'ya göre bu sedd iki dağın arasında yapılmıştır. Zemahşerî ve Ebu's-Suud'a göre ise bu sedd kuzey ve doğu taraflarında Türk sınırının bittiği yerde iki dağın arasındadır.[232] Türklerin yaşadığı yerden maksat bugünkü Maverahünnehir kastedilmektedir. Bu görüş Çin Seddinin yapılma amaçlarının desteklendiği manasına gelir.[233]

Başka bir görüşe göre ise bu sedd Ermenistan ile Azerbaycan arasında yapılmıştır. Kadı Beydâvî'ye göre burası da Türk topraklarının bittiği yerdir.[234] Râzî'ye göre de seddin burada inşa edilmesi imkân dâhilindedir.[235] Sâbûnî'de aşağı yukarı aynı görüşü paylaşmaktadır.[236]

---

229 Kehf, 18/94-97.
230 Kadir Güneş, "Sedd", *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep, 2018), 563.
231 Türe, *Zülkarneyn*, 116.
232 Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II, II: 497; Ebu's-Sûd Efendi, *İrşâdu Akli's-Selîm*, 244; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 390.
233 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2001, V: 390.
234 Kâdı Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 27.
235 er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 256.
236 Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 681.

Zülkarneyn'in yaptığı seddin mahiyeti elbet ihtilaf meselesi olmuştur. Acaba demir ile altın arasında böyle farklar oluşabilir mi? Altın, özü itibariyle binaya nasıl bir sağlamlık katmaktadır? Bu gibi tartışmalar bizim alanımıza girmez. Bizim için önemli olan seddin hangi malzemeden veya nerede yapıldığı tartışma konusu değildir. Seddin yapılış amacı bizleri ilgilendiren konudur.

Seddin yapılması Zülkarneyn'in Ye'cüc ve Me'cüc ile olan mücadelesini anlatmak, onları düşmanın maddi ve manevi şerrinden ve kötülüklerinden korumaktır. Zülkarneyn kıssası, günümüz insanına manevi irşadın önemini ve sorumluluk makamında olanların korumak ve gözetmekle mesul oldukları toplum bireylerini manevi yönden aydınlatmaları gerektiğini ifade eder. Bunun yanı sıra idare ve yönetimde inisiyatif sahibi olanların maddi ve manevi konularda toplumu adaletle yönetmesi gerektiğine dair bizlere yol göstermektedir. Sedd-i Zülkarneyn kıssası, toplumu şiddet ve baskıyla yönetme yerine, şefkat ve merhamet ederek yönetme prensiplerini barındır. Bireylerin de kendilerini ifade etmelerine fırsat verilmesi açısından önemli bir yere sahip olan kıssa, gündemdeki önemini korumaya devam etmektedir.

4. Ye'cüc ve Me'cüc ile Mücadelesi

Ye'cüc ve Me'cüc haklarında fazlaca ayet olan fakat kimlikleri hakkında pek fazla bilgiye sahip olunmayan kişi veya kişilerdir. Zülkarneyn seyahati sırasında bir kavimle karşılaşır. Bu kavim Zülkarneyn'e kendilerine Ye'cüc ve Me'cüc karşısında koruması karşılığında belli bir miktar para teklif eder. Zülkarneyn'de parayı kabul etmez fakat kendilerine yardım edeceğinin teminatını verir. Önceki bölümde de geçtiği üzere seddi inşa eder. Buradan da anlıyoruz ki o seddin inşasının sebebi Ye'cüc ile Me'cüc'tür.

Zülkarneyn'in karşılaştığı millet iptidai[237] bir dille konuşuyordu. Ye'cüc ve Me'cüc kendilerini rahatsız ediyor ve ürkütüyordu. Bir rivayete göre onlar iki milletten oluşuyordu. Özellikleri arasında iri yapılı olmaları, boylarının kısa olmaları ve insan eti yemeleri vardır.[238]

---

[237] İlkel.
[238] Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II: 319; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 681; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr),* XV: 257.

Ye’cüc ile Me’cüc’ün kavimleri hakkında Kur’an’da bir bilgiye rastlanmamıştır. Tevrat’ta onlardan Ye’cüc’ün Yafes’in oğlu olduğu bilgisi alınmıştır.[239] Elmalılı bu iki kavmin bozguncu olduklarını belirtmiştir. Mufsidûne[240] denmesinin sebebinin kalabalık olduklarından dolayı olduğu söylemiştir. Elmalılı bu milletin kıyamet alameti olduğunu ve yeryüzünü bozguna uğratacaklarını söylemiştir.[241]

Ye’cüc ile Me’cüc yeryüzünü kana bulamış olanlar anlamında kullanılmıştır. Tek kavim olduklarını söyleyen olduğu gibi onların iki kavim olduğunu söyleyenler de vardır. Râzî’ye göre Ye’cüc bir milleti, Me’cüc ise Ceyi ve Deylam kabileleridir.[242] Bu iddiasını da güçlendirmek için savaşların geçtiği yeri söylemektedir. Bu grubun genelde Orta Asya steplerinde bulunduğunu söyleyerek bu iddiasını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu iddia baştan da ifade ettiğimiz gibi İslâm’a hizmet eden bir millete en büyük haksızlıktır. İddia etmenin haksızlık olduğunu bilmezsek bizler de bugün Ye’cüc ve Me’cüc’ün kalabalık ülkeler olduğunu iddia ederdik. Onların Müslümanlara ne kadar eziyet yaptıklarını bilmeyenimiz yoktur. Moğolları katliamcı bir topluluk olarak görmek bir milleti karalamaya delil teşkil etmez. Bahsettiğimiz millet dahi 1200’lü yılların başlarında cinayetler işlemiş bir millettir. Bu yüzden Ye’cüc ve Me’cüc’ün bazı toplumlardan oluştuğunu söylemek büyük haksızlıktır.

5. Hz. Zülkarneyn Kıssası Bağlamında İrşad

Zülkarneyn kıssası özellikle adalet prensibine riayet etme gibi ülkeleri yönetenler için örnek alınabilecek esasları barındıran bir kıssadır. Adil bir yönetici olduğu söylenen Zülkarneyn’in bugünkü yöneticilere rehber olması açısından önemli bir rol modeldir. Bu nedenle Kur’an’da anlatılan kıssalar bizim hayat rehberimizdir. Tıpkı Yusuf (a.s) kıssası gibi Zülkarneyn kıssası da içinde nice hikmetleri barındıran bir kıssadır. Allah Zülkarneyn’e sebep ve geniş topraklara hükmetme gibi bir lütuf ihsan etmiştir. Zülkarneyn de o sebebin ardına düşerek insanlara zulmetmeyerek hak

[239] Tevrat, “Tekvin”, bab, 10/2.
[240] Yeryüzünde fesat çıkaranlar anlamındadır. Ye’cüc ve Me’cüc insan eti yiyen ve önüne geleni yakıp yıkan iki millettir. Zülkarneyn’de onlarla mücadelede seddi yapmış saldırıları ancak o şekilde durdurabilmiştir.
[241] Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2001, V: 391-392.
[242] er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 256.

adaletle hükmetmiştir. Yöneticilerin örnek alması gereken en önemli vasıf budur. Hâlbuki o isteseydi kendisinden yardım bekleyen kimseleri ezebilirdi.[243]

Zülkarneyn kıssası elinde fırsat olduğu halde insanlığa zulmetmemenin erdem olduğunu bizlere bildirmektedir. Dünya hali asla aynı kalmaz, hayat son derece dinamiktir. Bugün fakir olan yarın zengin olabilir. Tam tersi zengin olan da malını, mülkünü ve servetini kaybedebilir. Sıradan bir vatandaş yönetici olabilir ve yöneticilik vasıfları taşıyan herkesin ülkeyi yönetme imkânı doğabilir. Mal-mülk ve hatta iktidar sahibi olmak insana garip gelmemelidir. Önemli olan kişinin, elindeki iktidarı nasıl değerlendirdiğidir. Mü'min zalime karşı onurlu bir duruşa sahip olmalı, mazluma karşı da o derece merhametli olmalıdır.

Hz. Muhammed (a.s)'e servetler ve Mekke'nin en zengini olması teklif edilmişti. Dini yaymaktan vazgeçtiği takdirde bütün bunların sahibi olabilirdi. Zülkarneyn'e sebep ve ülkeleri yönetme imkânı verildi ama o insanlara zulmetmedi. Kendisi bugün alanında uzman bazı kimselerin aklına gelmeyecek tarzda bir sur yaptı ama asla o, bu yaptığı ile şımarmadı.[244] O, zalimlerin zulmüne karşı kendisinden yardım isteyenlere yol gösterip onları maddî ve manevi olarak irşad etti.

Sâlih kulların en büyük vasıfları arasında tevhîd düşüncesini ve adalet ilkesini yaymaktır. Binaenaleyh Müslüman bireyler de bu uğurda, zalime karşı ilkeli mazluma karşı da halim olmalıdır. Zülkarneyn kıssasından anlaşıldığına göre Müslümanlar, tevhit düşüncesini yayma, hak mesajını insanlara ulaştırma, tebliğ, davet ve irşatta bulunma hususunda çeşitli zorluklar ve engellerle karşılaşabilirler. Bu nedenle özünü tevhidin oluşturduğu ilahî mesajı yaymayı kendine şiar edinen Müslüman, tebliğ ve irşatta bulunurken yoluna çıkan zorluklara karşı sabretmelidir. Kendisine verilen imkânları asla kötü yönde kullanmamalıdır. "Ben yaptım" ya da "ben kazandım" gibi hareket tarzları Müslümanın vasfına uyan yaklaşımlar değildir. Allah'ın insanlara verdiği *yönetme* kudret, gereği gibi kullanılmazsa işte o zaman yönetim insan elinde bir zulüm aracına dönüşebilir.

Cenneti kazanmak varken cehenneme duçar olmak kimsenin hoşuna gitmez. Sabır genel manada tevhidin, özel manada ise irşadın yayılmasında önemli bir araçtır.

---

[243] Sertkaya, *Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresi'nin Tahlili*, 160.
[244] Kurtubî, *el- Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI: 60; Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, VII: 2291; Sertkaya, *Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresi'nin Tahlili*, 160.

Allah insanoğlunun fıtratını bilmekte ve bu yüzden de Kur'an'ın birçok ayetinde insana sabrı tavsiye etmektedir. Allah'ın dilemesiyle insanların hepsi dine yönelir[245] fakat o zaman insanı yaratmanın bir esprisi olamaz.

Bilindiği üzere Zülkarneyn üç yönde sefere çıkmıştır. Bunlardan ilki batıya, ikincisi doğuya, üçüncüsü ise iki dağın arasınadır. Genel kabul gören görüşe göre ilim her zaman doğudan batıya doğru uzanan bir gerçekliktir. Göçlerin batıya doğru gitmesinin temel sebeplerinden biri de budur. Bayraklı güneşin batması tabirini ilmin ışığının sönmesi anlamına geldiğini belirtir. Zülkarneyn aynı zamanda bir eğitici aynı zamanda mürşiddir. Mürşidin en temel özelliği etrafına ışık saçmasıdır. İlmi ile amel etmeyen bilginler müstesna.[246]

Zülkarneyn'in ikinci seferi doğu yönüne olmuştur. Doğu peygamberlerin doğduğu mekânları temsil eden bir olgudur. Doğuda bulunan insanlar günah kirine bulaşmış ve arınmaları gerekiyordu. Zülkarneyn aslında hem iyi bir mürşid hem de ülkeleri adalet ile idare eden bir hükümdardır. Toplumlar üçe ayrılır. Bir kısmında bilgi vardır amel eksiktir, bir kısmında amel vardır fakat bilgi eksiktir, bir başka toplumda ise ne amel ne de bilgi vardır. Son değinilen toplumlar genelde anlayışı kıt insanlardan oluşur. Zülkarneyn her topluma ayrı doktrinler sunmuştur. Batıdaki toplumu bilgi ile aydınlatmış, doğudaki toplumu yönetici rolü üstlenerek dizayn etmiş, set yaptığı toplumu ise dışarıdan gelebilecek akımlara karşı korumuştur.[247]

İrşad faaliyetleri Zülkarneyn'den önce de vardı sonra da vardı. Bu faaliyet Hz. Âdem'den beri var olagelen bir ahlâk tarzıdır.[248] Gelen peygamberlerin hepsi de irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Başta da ifade ettiğimiz gibi Zülkarneyn birçok kavimle karşılaşmış ve onlara tevhit düşüncesini ve İslâm dininin güzelliklerini tebliğ etmiştir. Anlaşılan o, tebliğ ve irşatta bulunurken muhatapların durumunu dikkate almıştır. Bu nedenle, muhataplarının durumuna göre onun tatlı- sert bir yöntem kullandığı söylenebilir. Zira tebliğ ve irşada muhatap olan bireyler, her zaman anlayışlı insanlar olmayabilir. Bazen öyle bir toplum mürşidin karşısına çıkar ki mürşidi canından bezdirebilir. İnsanlar peygamberler ve onların varisleri olan mürşit âlimlere

---

245 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hud, 11/118.
246 Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 46.
247 Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 46-47.
248 Süleyman Uludağ, *İslâm'da İrşâd,* (İstanbul: Dergâh, 2019), 24.

ihtiyaç olmadan hak yolu bulabilselerdi insanları doğru yola irşat etmek için yol gösterici mürşide ihtiyaç olmazdı.

Hak yolda engebeler, dikenler ve tuzaklar vardır; tırmanması zor ve yürümesi güçtür. Batıl yol ise kalbe lezzet veren, gözleri kamaştıran ve kulaklara hoş gelen sahte her türlü eğlence mekânları ile doludur. Fakat bu yol, tehlikeli ve ölümcül olup sonu helak ile sonuçlanır. Cennet yoluna davet eden ve o yolu gösteren davetçiler ve mürşitler vardır. Bunlar, peygamberler ve onların varisleri olan hakiki alim ve mürşitlerdir. Cehennem yolu üzerinde de o yola çağıran, onu özendiren davetçiler bulunmaktadır. Bu davetçiler ise şeytanlardır. Allah, âlimleri peygamberlerin varisleri kılmıştır. Âlimler, Hz. Muhammed'den bu davayı miras almışlardır. Şu hâlde bu davaya hakkıyla sahip çıkan ve samimiyetle irşatta bulunan kimse bu mirasın şerefine müstahak olur.[249]

Zülkarneyn kıssasından şu dersleri çıkarabiliriz.

- Zülkarneyn ilmi temsil eden bir ordu ile bu seferlerini yapmıştır. Çünkü bir toplumun bir kişinin emri ile düzelmesi neredeyse imkânsızdır. Eğer bu ordu bir eğitmen ordusu ise bunun etkisiz kalması düşünülemez.
- Allah Zülkarneyn kıssasından insanın hür iradeye sahip olduğunu bizlere bildirmiştir. Bir kimse eğitime önem vermeye gayret ederse Allah o kişiyi o yolda muvaffak kılar.
- Ceza ile iyi muamelenin eğitimde nasıl işe yaradığı anlaşılmaktadır. Toplumlar vardır ceza ile eğitilmek ister, toplumlar vardır cezadan nefret eder. Kişilerin karakterleri değişken yapıda olup her kişide aynı etkiyi görmek imkânsızdır. Kötülüğe dalmış toplumların ceza ile eğitilmesi kaçınılmazdır. Siyaset de böyledir. Toplumlar siyasetin yönetme biçiminde etkilidirler. Zülkarneyn ordusu eğitimci ordusunu temsil edebilir.[250]

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere ilk mürşid Hz. Âdem (a.s) son mürşid ise kıyamete kadar dini hakkıyla tebliğ eden ilimleriyle amel eden âlim mürşitlerdir. İlk bölümde üzerinde durduğumuz Ashâb-ı Kehf ile Zülkarneyn'in bu noktada benzer yönleri vardır. Ashâb-ı Kehf mürşid olmak için mağaraya sığınmış ve irşadı, ölmek

---

[249] Ali Tantavî, Ana Hatlarıyla İslâm Dini, (Çev. Naim Döner, Nida Yayınları, 2017, İstanbul, 33-34.
[250] Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 47.

üzereyken tamamlamışlardır. Zülkarneyn ise elindeki imkânları değerlendirerek Doğu ve Batı yönlerine giderek geniş bir coğrafyada maddî rehberlikte ve manevî irşatta bulunmuştur.

C. HZ. MÛSA İLE HZ. HIZIR KISSASI VE İRŞAD AÇISINDAN ÖNEMİ

Hz. Musa (a.s) Kur'an'da adı en fazla zikredilen peygamberdir. Kıssalarında genellikle Firavun ile mücadeleleri konu alınmıştır. İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine kitap olarak Tevrat verilen bir peygamberdir. Tevhîd mücadelesinde yaşadığı zorluklara daha Kur'an'ın en başındaki sürelerden olan Bakara süresinde şahit oluyoruz. Allah İsrâiloğulları'na bir buzağı kesmesini emreder. Onlar ise peygambere gelen bu vahye sürekli bahane bularak işi aksatmaya çalışırlar.[251] Kendilerine haram kılındığı halde Cumartesi Yasağını hilelerle delmeye çalışırlar.[252] Bunun gibi daha yüzlerce ayette adı geçen Hz. Musa hem kavminden hem de dönemin yöneticisi olan Firavundan çok çekmiştir. Kehf süresinin de ikinci kıssası olan ve Hızır ile yolculuğundan bahsedilen bir peygamber olarak karşımıza çıkmıştır. Bu yolculukta Hızır (a.s) ile olan diyalogları dikkat çekmiştir. Bu diyaloglar sadece o ana has olan diyaloglar değildir. Günümüz öğretmen-öğrenci ilişkisinin de başlangıç noktasıdır. Bu vesileyle çalışmamızın bu bölümü oldukça çetrefilli olacaktır. Çünkü bu bölümde sadece tefsir alanını değil aynı zamanda din eğitimi alanını irdeleyeceğiz. Bazen de eğitim bilimlerinin sahasına iştirak edeceğiz.

1. Genç (Fetâ) فتى

Arapçada (f-t-y) harflerinden türemiş olan fetâ kelimesi kız ya da erkek ayrımı olmaksızın hür gençleri ifade etmekte[253] olup, Kur'an'da on yerde geçmektedir.[254]

Kur'an'da adı geçen gençlerden ilkine Hz. İbrahim (a.s)'ı örnek gösterebiliriz. Putperest bir milletin olduğu dönemde var olan Hz. İbrahim (a.s)'a kavmin ileri gelenleri fetâ demişlerdir. Putları kırmasından ötürü kendisine bu şekilde hitap edilmiştir.[255] Kur'an'da adı geçen bir diğer genç ise Yusuf (a.s)'dır. Yusuf ismi gibi

---

[251] Bakara, 2/67-71.
[252] Bakara, 2/65.
[253] İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*, 79.
[254] M. Fuâd Abdülbâkī, "fty", *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm* (Kâhire, 1950), 512 ayrıca bkz. Bilal Yararlı, *Kur'ân'da Müsbet ve Menfi Gençlik* (Bingöl Üniversitesi, 2021), 11.
[255] Enbiya, 21/60.

kendisi de kimsenin bakmaya kıyamadığı alımlı bir gençtir. Emir'in karısı kendisinden murad almak istemiş fakat Yusuf Allah'tan korktuğunu söyleyerek kadının bu teklifini geri çevirmiştir.[256]

Kur'an'da anlatılan başka gençler de vardır. Bu gençlerin diğer bir kısmı da çalışmamıza konu olan Ashab-ı Kehf'tir. Onlar dinlerini daha özgürce yaşayabilmek için mağaraya sığınmış olan örnek şahsiyetlerdir.[257]

1.1. Ğilmân (الغلمان)

Ğulâm (غلام)kelimesinin çoğulu olan ğilmân (غلمان)henüz bıyığı terlememiş olan cennet ehli genç demektir. Ayrıca Kur'an'da ğilmân cennet ehlinin emrine verilmiş olan ve hiç yaşlanmayacak olan genç demektir.[258]

Kur'an'da ğilmân ifadesi sadece bir ayette[259] geçmekte olup, o ayette de kabuğundan yeni çıkmış anlamında kullanılmıştır. Kur'an'da genç yerine kullanılan başka bir isim ise "vildan"dır. Vildan kelimesi de Kur'an'da iki yerde geçmekte olup tekili "velîd"'dir. Velîd küçük olana verilen bir addır.[260]

2. Kur'an'da Hz. Musa ve Hz. Hızır Kıssası

Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile yolculuğu Kehf süresinde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Hz. İbrahim Allah'a yalvarmış ve ölüleri nasıl diriltttiğini bir misal ile öğrenmiştir. Hz. Musa'da Allah'a işlerin görünmeyen yüzü hakkında yalvarmış ve Allah ona işlerin iç yüzünü öğretme fırsatını bahşetmiştir. Nedir bu hayat? Ölüm ile dirilme arasında nasıl bir fark vardır? Yaptığımız amellerin hikmeti nedir? Hz. Musa'nın bu yakarışı üzerine Allah ona iki denizin arasına yolculuk yapmasını ve oraya gidince de durmasını söyler. Olağan dışı bir hareketlilik gördüğü takdirde de durmasını söyler. Kendisine bir yoldaş vereceğini ve olayların iç yüzünü kendisine öğreteceğini söyler. Musa (a.s) kendisinden sonra İsrâiloğulları'na peygamber olacak Hz. Yuşa'yı da alarak yola çıkar. İşte bu yolculuğun sonunda da Hızır (a.s) ile karşılaşacak ve öğrenmek istediği bazı olayların hikmeti kendisine anlatılacaktır. Bu

---

256 Yusufç,12/36.
257 Kehf,18/13.
258 Yusuf Şevki Yavuz, "Gılman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1996), 14: 50.
259 Tûr, 52/24.
260 Vakıâ,56/17, İnsan,76/19.

olayların iç yüzünü bilmeyen Musa (a.s) Hızır (a.s)'a sürekli olanların iç yüzünü soracaktır.[261]

a. Kıssadaki Şahıslar

Kur'an Musa ile Hızır kıssasını bizlere sunarken şahıslardan bizzat bahsetmemiştir. Örneğin Musa (a.s)'nın yanındaki şahıstan bahsederken genç ifadesini kullanmıştır. Hızır (a.s) değil de sâlih bir kul demiştir. Açıkçası bizler kıssalardaki kahramanların asıl kimliklerini tefsir kaynaklarından ya da tarihi kaynaklardan öğreniyoruz.

Kıssadaki şahısların başında şüphesiz Musa (a.s) gelmektedir. Ama bu şahsın peygamber olan Musa olup olmadığı tartışma konusudur. Yahudi kaynaklarında yolculuğa çıkanın Hz. Musa olmadığını söyleyenler olmuştur. İbn Abbas buna şiddetle karşı çıkarak o şahsın Musa (a.s)'dan başkasının olmasının mümkün olmadığını söyler.[262]

Kıssadaki diğer şahıs ise Elmalılı'ya göre Yuşa b. Nûn'dur. O şahıs Musa (a.s)'ın hizmetine koşan ve onun yanında bulunan bir gençtir. O dönemde hizmetçilerin büyük çoğunluğunun genç olması dolayısıyla Kur'an genç ifadesini kullanmıştır.[263] Sâbûnî ve Nesefî'de o gencin Yuşa olduğunu rivayet etmiştir.[264] Kıssadaki üçüncü şahıs ise müfessirlerin çoğunluğuna göre Hızır (a.s)'dır.[265]

b. Mecmau'l-Bahreyn

Mecmau'l-Bahreyn ayette ifade edilen ve iki denizin ya da suyun birleştiği yer anlamındadır. Hz. Musa'nın kendisinden daha alim olduğunu bildiği şahısla buluştuğu yerdir. O yer bir kısım müfessirlere göre Fars ve Rum denizinin birleştiği yerdir.[266]

Elmalılı'ya göre buradan kasıt boğaz anlamındadır. Sebte boğazıdır. Mücahid ve Katade ise boğazdan maksadın İran ve Rum denizi olduğunu ifade etmişlerdir. Rum denizi Akdeniz olduğuna göre İran denizi Basra körfezi olmalıdır. Bu iki deniz arasında da bahsedilen bir boğaz yoktur. O halde bir çıkıntıdan bahsedilebilir. İran

---

[261] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 321-322.
[262] Müslim, "Fezâil", 170-171; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim, t.y.), V: 366.
[263] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, t.y., V: 366.
[264] Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II: 308; Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 674.
[265] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 211.
[266] Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 674; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II: 309.

bağlantılı olduğuna göre buranın Hint Okyanusu olma ihtimali de vardır. Hint okyanusunu birleştiren boğaz ise Süveyş Kanalı'dır.[267] Başka bir görüşe göre mecmau'l-bahreyn özel bir yerin adı da olabilir. Bundan kasıt ise Bahreyn ve Umman'ı kapsayan genişçe bir yerdir.[268]

Râzî'de iki denizin birleştiği yerin Rum ve İran denizlerinin olabileceğini belirtir. Fakat o iki denizin isimleri açıkça belirtilmemiştir. O yüzden fazla iddiada bulunmaya da gerek yoktur. Başka bir rivayete göre iki deniz Musa ile Hızır'dır. Çünkü onların ikisi de ilim bakımından deryaları kıskandıracak seviyededir.[269]

c. Yolculuğun Sebebi

Hızır ile Musa (a.s)'ın yolcuğunun sebepleri hakkında birçok rivayet bulunur. Bir rivayete göre İsrailoğulları Hz. Musa'ya yeryüzünde en bilge kimseyi sorarlar. Hz. Musa ben deyince Allah kendisinin en bilge kimse olmadığını ve yolculuğa çıkarsa o kişiyle karşılaşacağını kendisine bildirir.[270]

Elmalılı'ya göre de Musa (a.s) Yüce Allah'a dünyada kendisinden daha bilgin olup olmadığını sorar. Allah dünyada kendisinden daha bilgili biri olduğunu ve onu iki denizin birleştiği yerde kayanın üzerine gittiğinde bulacağını söyler.[271]

Kehf süresinin 60-82. ayetleri Musa ile Hızır (a.s)'ın kıssasını bizlere ayrıntılı bir şekilde anlatır. 70. ayete kadar yolculuğun sebebine değinilir. *Hani Mûsâ yardımcısına* "*Yıllarca yürümem gerekse bile iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar* durup dinlenmeden *yoluma devam edeceğim*" demişti.[272] Ve uzun bir süre yürüdükten sonra *iki denizin birleştiği yere vardıklarında*, yanlarına aldıkları azıkları bir köşeye yemek üzere bıraktılar ve kayanın gölgesine çekildiler. Bu arada ikisi de azıkları olan *balığı unutmuş* ve *balık* Hz. Yûşa'nın gözlerinin önünde *suya atlamıştı*.[273] Yûşa bu hali Hz. Musa'ya anlatmayı unutmuş ve yol almışlardı.[274] *Oradan biraz uzaklaşınca* Musa *yol arkadaşına; şu azığımızı getir de karnımızı doyuralım demişti*.

---

[267] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, t.y., V: 368.
[268] Ebu Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah Yâkût el-Hamevi, *Mu'cemü'l-Büldan* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), I: 346-347; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, t.y., V: 368.
[269] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*, XV: 214.
[270] Ahmet Yaşar Ocak, *Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü* (İstanbul: Timaş, 2019), 54.
[271] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, t.y., V: 366-367.
[272] Kehf, 18/60.
[273] Kehf, 18/61.
[274] Ayetin te'vili için bkz. Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 322.

Doğrusu bu yolculuk bizi epey yordu.[275] Yardımcısı; "gördün mü şu başımıza geleni" dedi. "*Kayanın yanında dinlenirken balığın suya atlayıp gittiğini sana söylemeyi herhalde şeytan unutturdu*" dedi. *Bir görseydin balık nasıl da suya atlayıp yol alıp gitmişti*.[276] *Musa* (a.s) heyecanlanarak; "Demek *aradığımız yer orasıydı*" *dedi ve hemen izlerini takip ederek gerisin geriye döndüler*.[277]

Ve o kayanın başında peygamberlerimizden biri olan *Hızır ile karşılaştılar*. *Biz ona katımızdan* engin bir *lütuf* ve *rahmet bahşetmiş* ve yine katımızdan, *evrenin* dahi bilmediği nice *hikmetlerle*[278] *donatmıştık*.[279] Mûsâ ona, "*Allah tarafından sana bahşedilen hikmet* ve engin bilgilerle *donatılmam için öğrencin olarak seninle gelebilir miyim*?" *diye sordu*.[280] *Hızır* "Elbette fakat sen bir peygamber olarak *sana vahyedilen bilgilerle* hükümlü bir peygamber olduğundan *benim yaptıklarıma sabredemezsin*" *dedi*.[281] Öyle ya daha *iç yüzünü bilmediğin*, daha önce sana vahyedilen hükümlere *zıt gibi görünen şeyler karşısında nasıl sabredebilirsin ki*?[282] Musa, "*Allah izin verirse*" dedi ve "ne kadar *sabırlı olduğumu göreceksin, sana bilmediğim hiçbir konuda itiraz etmeyeceğim*" dedi.[283]

O da "Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!" diye tembih etti.[284]

Yolculuğun buradan sonraki kısmını başka başlık altında alacağımızdan diğer ayetlere değinmedik. Hızır (a.s) bundan sonra Musa (a.s)'yı uyarır. Kendisi söylemedikçe olayların yorumu hakkında konuşmamasını tembihler. Günümüz öğrenci stilinin de Hz. Musa örneğinde olduğu gibi -fıtrat gereği- sabırsız olduğuna ileriki aşamalarda değineceğiz. İnsan bilmediği ve hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı şeylerin peşinden koşar. Bilmediği şeyin peşinden koşan insanın unuttuğu en büyük güzellik ise eşyadaki hikmet ölçüsüdür. Hızır (a.s) Allah'ın peygamberine bile hikmetini bilmediği konularda yorum yapmamasını telkin etmiştir. Ona sabredemezsin

---

[275] Kehf, 18/62.
[276] Kehf, 18/63.
[277] Kehf, 18/64.
[278] Bakara, 2/253.
[279] Kehf, 18/65.
[280] Kehf, 18/66.
[281] Kehf, 18/67.
[282] Kehf, 18/68.
[283] Kehf, 18/69.
[284] Kehf, 18/70.

demiştir. İleride değindiğimizde günümüz insanının da sabırsız olduğunu idrak edeceğiz.

d. Üç Hadise ve Te'vili

Hz. Musa bazı şeyleri öğrenmek için Hızır (a.s)'ı ikna etmiş ve beraber yolculuğa çıkmışlardır. Bu üç hadisenin te'vilini önce Kur'an'dan daha sonra ise tefsirlerden öğrenmeye çalışacağız. Ayette: "*böylece* Hızır ile Musa *birlikte yola koyuldular*, sahil boyunca yürürken bir yolcu gemisine rast geldiler. Karşı kıyıya geçmek için *gemiye bindiklerin*de tam denizin ortasına geldiklerinde Hızır *gemide bir delik açtı*. Buna şahit olan Musa öfkeye kapılarak: Ne yaptın sen?[285] *İçindeki yolcuları boğmak için mi deldin gemiyi diye çıkıştı. Doğrusu sen çok çirkin bir işte bulundun*."[286]

Bunun üzerine Hızır "*Ben Sana benimle arkadaşlık yapmaya dayanamazsın demedim mi*?" dedi.[287] *Mûsâ özür dileyerek*; "*Unutarak yaptığım bir şeyden dolayı beni suçlam*a ve şu ilim ve hikmet öğrenme işimde bana lütfen *güçlük çıkarma*" dedi.[288] Mûsâ'nın özrü kabul edildi ve gemiden inip *yollarına devam ettiler*. Yolda *bir çocuğa rastladılar*. Hızır ani bir hareketle onu oracıkta *öldürüverdi*. Dehşetten donakalan *Musa* "*Hiç kimseyi öldürmediği halde masum bir cana nasıl kıydın sen*?" diye haykırdı. "*İşte şimdi gerçekten korkunç bir iş yaptın*!"[289] Hızır yine, "*Ben sana benimle arkadaşlığa dayanamazsın demedim mi*?"[290] Bunun üzerine *Musa* "tamam!" dedi. "*Bundan böyle eğer sana itiraz amacıyla bir şey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme; o takdirde benden ayrılmakta mâzur sayılırsın*" dedi.[291] *Yine yollarına devam ettiler. Derken, bir kasabaya varıp halkından yiyecek bir şeyler istediler fakat hiç kimse onlar ağırlamaya yanaşmadı. Orada* dolaşırken kasabanın ortasında *yıkılmaya yüz tutmuş* yüksekçe bir *duvar gördüler*. Hızır kasabalıları rahatsız eden bu *duvarı* güzelce tamir edip *düzeltti*. Musa yine dayanamayıp, "bir parça ekmeği Tanrı misafirinden esirgeyen bu insanlara[292] bizi aç bıraktılar diye mükâfat mı

---

[285] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 322-323.
[286] Kehf, 18/71.
[287] Kehf, 18/72.
[288] Kehf, 18/73.
[289] Kehf, 18/74.
[290] Kehf, 18/75.
[291] Kehf, 18/76.
[292] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 323.

veriyorsun?" diye sitem etti. *İsteseydin bu hizmetine karşılık bir ücret alabilirdin*. Hiç değilse karnımızı doyuracak kadar bir ücret alsaydın *dedi*.[293]

Bunun üzerine Hızır "*İşte bu yollarımızın ayrılmasına sebep olan son itirazın oldu*" dedi. *Şimdi sana dayanamayıp itiraz ettiğin olayların iç yüzünü anlatacağım*.[294] O hasar verdiğim *gemi ekmeğini o gemiden çıkaran fakir kişilere aitti. Onu bilerek kusurlu hale getirdim; çünkü güzergahları üzerinde bütün sağlam gemilere zorla el koyan ve gemi sahiplerini de zorla esir eden zalim bir kral vardı*.[295] Gemiye vermiş olduğum küçücük zarar daha büyük zararları engelledi.[296] *Öldürdüğüm o çocuğa gelince; o çocuğun anne-babası çok iyi tertemiz birer mü'mindi*. *Biz* bu çocuğun taşkıncı eğilimle eğitildiğini ve o taşkınlığıyla ileride ana-babasına asi olacağını biliyorduk. *Onun onları azgınlık ve inkâra sürüklemesinden sakındık* da[297] anne babasına olan rahmetimizden dolayı o azgın çocuğun canını aldık. *Düzelttiğim o duvara gelince; o şehirde yaşayan iki yetim çocuğa aitti ve yıkılmak üzere olan o duvarın altında vaktiyle onlar için saklanmış bir hazine gömülüydü. Rahmetli babaları da çok iyi bir insandı. Bu yüzden Rabbin bu çocukların ergenlik çağına eriştiklerinde o hazineyi çıkarmalarını diledi*.[298] Bunun için o duvarın en azından çocukların ergenliğe ulaşıncaya kadar ayakta kalması gerekiyordu. Eğer duvar o vakte ulaşıncaya kadar ayakta kalmasaydı o yetimlerin hakkı olan hazine o azgın kasaba halkı tarafından yağmalanacaktı. Bizler de misafirlerine bir lokma ekmeği çok gören bu kasaba halkının yetimlerin haklarına girmelerine engel olduk. O duvarı inşa etmekle onlara ödül değil aslında ceza vermiş olduk. Yetimlerin de haklarını korumuş olduk. Bütün bunlar Rabbinin sonsuz şefkat ve merhametinin tecellileri olarak gerçekleşti. *Gördüğün gibi bunların hiçbirini ben kendiliğimden yapmış değilim. Senin kötü zannedip tahammül edemediğin bu olayların içyüzü ve altında yatan hikmet işte bundan ibarettir.*[299]

Ayetlere baktığımızda şu yorumları yapmanın gerekli olacağını düşündük. Olaylara hikmet nazarıyla bakmak hayatın anlamı için önemlidir. Dünyada görünen

---

[293] Kehf, 18/77.
[294] Kehf, 18/78.
[295] Kehf, 18/79.
[296] Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, 323.
[297] Kehf, 18/80.
[298] Kehf, 18/81.
[299] Kehf, 18/81.

şeylerin aslında bir de arka planı vardır. Hızır (a.s) yaptığı hareketlerin Allah'ın emri olduğunu söylüyor. Allah'tan başka hiçbir varlığın işin iç yüzünü tam olarak bilmesi mümkün değildir. Hızır (a.s) da bizler gibi Allah'a karşı sorumlulukları olan bir varlıktır.

Diğer Kaynaklarda Hz. Musa ve Hz. Hızır

Hadis kaynaklarına Hızır ve Musa ile ilgili bazı rivayetler bulunmaktadır. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere pek çok hadis kaynağında Hızır ile ilgili rivayetlere rastlanmaktadır. Ancak rivayet edilen hadislerin çoğu aynı formattadır. Kehf süresinde geçen Musa isminin İsrâiloğulları'na gönderilen Hz. Musa olmadığını söyleyenler olmuştur. İbn Abbas onların yalancı olduklarını ve Kehf süresinde geçen kişinin Hz. Musa olduğunu söylemiştir.[300]

Bir rivayete göre İsrailoğulları Hz. Musa'ya dünyanın en alim kişisini sorarlar. Hz. Musa benim cevabını verince Allah tarafından uyarılmıştır. Ona Hadr isminde bir zatın olduğunu ve bu zatın kendisinden bilgili olduğunu bildirmiştir. Ebu Hureyre Hadr'ın yeşillik anlamına geldiğini ve o kişinin üzerinde otu yeşerttiğini rivayet etmiştir.[301]

Başka bir zayıf rivayete göre de Hızır'ın firavunlar döneminde yaşamış daha sonra gizlice dini öğrenmiş ve ortaya çıkınca da dağlara sığındığı rivayet edilmiştir.[302]

3. Hz. Hızır'ın Hayatta Olup Olmaması Meselesi

Müfessirler ile mutasavvıflar arasındaki tartışma noktalarından biri de Hızır (a.s)'ın hayatta olup olmadığı meselesidir. Müfessirlerin ve muhaddislerin çoğunluğuna göre Hızır hayatta değildir. O da her canlı gibi ebediyete intikal etmiştir. Mutasavvıflara özellikle de Şii yönü ağır basan kimselere göre de Hızır hayattadır ve kıyamete kadar hayatta olacaktır. Şimdi bu tartışmalar ışığında hayatta olup olmadığına dair rivayetleri inceleyelim.

[300] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî Buhârî, "İlim", *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul, 1992), 44; Müslim, "Fezâil", 174.
[301] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî Buhârî, "Enbiya", *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul, 1992), 27; İlyas Çelebi, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1998), 17: 411-412.
[302] Çelebi, "Hızır", 17: 411-412.

a. Hayatta Olduğunu Kabul Edenler

Hızır (a.s)'ın hayatta olduğunu kabul edenlerin başında mutasavvıflar gelir. Halkın çoğunluğu da mutasavvıflar gibi düşünür. Onun yaşadığını kabul edenler arasında Sa'lebi ve Makdisi gibi tarihçiler de bulunur.[303] Köprülü Numan b. Mustafa'da Hızır (a.s)'ın hayatta olduğunu kabul edenlerdendir.[304] Hızır'ın hayatta olduğunu söyleyenlerin delillerinden bazıları ise şunlardır.

- Zülkarneyn ile Hızır hayat çeşmesinden içen iki şahıstır. Bu şahısların ölümsüz olması kaçınılmazdır. Hızır (a.s) hayatta olup Hz. Âdem'in cenazesinin başında durmuştur.
- Hz. Nuh zamanında da ortaya çıkmıştır. Âdem (a.s)'ın cenazesinin başında bulunduğu için de Allah onun ömrünü uzatmıştır.
- Son olarak Şia taraftarları onun Hz. Ali'nin ve Hz. Hüseyin'in görüldüğüne şahitlik etmişlerdir. Onlara göre Hızır cenaze merasimlerine katıldı ve Ehl-i Beyte taziyede bulundu.[305]
- Bunun yanı sıra onun hayatta olduğunu söyleyenler arasında başka kimseler de vardır. Onlara göre Hz. Muhammed (a.s) ile Enes b. Malik'in elçisi olarak görüşmüş ve Hz. Muhammed'in cenazesinde bulunmuştur. O sırada olanlar onun sesini duymuş fakat onu görememişlerdir.[306]

Hızır'ın hayatta olduğunu söyleyenlerin sayısı oldukça azdır. Onun hayatta olduğunu söyleyenler bu iddialarının Kur'an'a ve sünnete aykırı olmadığını iddia ederler. Ancak ayetlerde hiçbir insana ölümsüzlük verilmediği söylenmektedir. Öyle olsaydı Hz. Muhammed (a.s) onun hakkında elbette böyle bir şeyi söylemekten çekinmezdi.[307]

Hızır'ın hayatta olduğunu söyleyenlerden bazıları da Nusayri ve Şiilerdir. Onların mitolojilerinde Hızır gayet önemli bir yere sahiptir. Onlara göre Hızır her zaman vardır ve bizlere yardım etmektedir.[308]

---

[303] Ocak, *Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, 75.
[304] Ocak, *Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, 76.
[305] Ocak, *Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, 77.
[306] Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989), 256-257; Ayrıntılı Bilgi için Bkz Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Hakikatin Keşfi Hz. Musa ve Hızır* (İstanbul: Rağbet, 2019), 77.
[307] Çelebi, "Hızır", 17: 411-412.
[308] Çelebi, "Hızır", 17: 411-412.

Hızır'ın hayatta olduğunu söyleyen mutasavvıflar genellikle onunla görüştüğünü iddia ederler. Onlara göre İbrahim Ethem onunla görüşmüş ve zühd yoluna beraber girmişlerdir. Hatta kendilerine ism-i azamı öğretenin Hızır olduğunu söylemişlerdir.[309]

Tasavvufta Hızır ile alakalı birçok menkıbe bulunmaktadır. Onlara göre Hızır ak sakallı ve birçok defa evlenmiş biridir. Fakat şu anda halen bekârdır. Halk arasında söylenen "kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş" sözü de bu menkıbelerden dolayı söylenmektedir. Bayramlar arasında zikredilen Hıdırellez de bu sözün devamı olarak kutlanmaktadır.[310]

Sonuç olarak denebilir ki Hızır'ın hayatta olduğunu kabul edenlerin çoğunluğu mutasavvıflardır. Ancak ayet ve hadislerde onun yaşadığına dair bilgiler bulunmaması bizleri şüpheye düşürmektedir. Halk arasında dolaşan "her geceyi kadir her geleni Hızır bil" sözü bizlerin iyiliği sürekli canlı tutmak için söylenmiş güzel bir sözdür. Ancak her kişi mutlaka ölecektir. Bu canlılar için en büyük nimettir. Hızır öğretisi bizleri iyilik yapmaya yönlendirebilir fakat fazlaca da kapılmamak gerekir. Yoksa Allah korusun başka mecralara kayabilir hayatı tam anlamıyla idrak edemeyebiliriz.

b. Hayatta Olduğunu Kabul Etmeyenler

Hızır (a.s)'ın hayatta olmadığını söyleyenler genellikle muhaddisler ve müfessirlerdir. Buhari başta olmak üzere muhaddislerin çoğunluğu onun hayatta olmadığını söylerler. Onlar bu iddialarını güçlendirmek için Kur'an ayetlerini ve hadisleri kullanırlar. Biz senden önce hiçbir insana ölümsüzlük vermedik[311] ayetini onlar Hızır'ın hayatta olmadığını kanıtlamak için kullanmışlardır. Başta Buhârî olmak üzere Ahmed b. Hanbel, İbn Cevzî, İbn Kesir gibi şahıslar Hızır'ın hayatta olamayacağını savunmuşlardır.

Hızır (a.s)'ın yaşadığı konusunda Kur'an ve Hadislerde öyle güçlü deliller bulunmamaktadır. Bırakın güçlü delili zayıf derecesine dahi ulaşmış hadis yoktur. Onun yaşadığı bizlerin halk hikâyelerinde, menkıbelerde ve mutasavvıfların kitaplarında söylenmektedir. Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi onların büyük

---

[309] Süleyman Uludağ, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1998), 17: 409-411.
[310] Uludağ, "Hızır", 17: 409-411.
[311] Enbiya, 21/34.

delilleri abı hayat suyundan İlyas ve Zülkarneyn ile beraber içtikleri ve kıyamete kadar beraber oldukları söylenen rivayettir.[312]

4. Hz. Musa ile Hz. Hızır Kıssası Bağlamında İrşad

İslâm Dini özel manada irşâd faaliyetlerine genel manada ise eğitim ve öğretime önem veren bir dindir. İslâm'ın ilk emri "Oku"[313] olmuştur. Okumak Allah'ı tanımak, evrende var olmaktır. Müslüman birey asla okumaktan geri duramaz. Dünyanın okumada çağ atladığı bir dönemde diğer bireylerden ve toplumlardan geri duramaz. Hayat, insana bahşedilen en değerli şey ise okumak da onun tamamlayıcısıdır. Eğitim salt bireyin hayatı anlaması için olan bir eylem değildir. Okumanın en büyük amacı hayata yansımasıdır. Eğitimin amacı da irşâdla neredeyse aynıdır. İrşâd ve eğitim İslâm dininin en büyük gayelerindendir. Eğitimin en büyük gayesi ise bireyin kendisini tanımasına yardımcı olmasıdır.[314] Yunus Emre'nin dediği gibi;

"İlim ilim bilmektir,

İlim kendin bilmektir,

Sen kendini bilmezsen,

Ya nice okumaktır".[315]

Eğitim insanın kendisini tanımasına fırsat vermiyorsa görevini tam olarak yapmıyor demektir. Kendini bilen ve tanıyan birey topluma nasıl örnek olacağını da iyi bilir. Eğitici olarak görev yapan ve insanları irşat eden kişi de bireyin kendini tanıması için ona fırsat vermelidir. Aksi halde alt-üst ilişkisi dışında hiçbir yararı olmaz.

"İnsan fıtrat üzere doğar daha sonra ailesi onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yapar"[316] hadisi eğitimin fıtrat üzerindeki etkisini bizlere anlatır. İslâm eğitiminin en büyük amaçlarından biri de bireyi fıtratına göre eğitmektir. Atalarımız bir çocuğu

---

[312] Bardakçı, *Hakikatin Keşfi Hz. Musa ve Hızır*, 77.
[313] Alak, 96/1.
[314] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri,* 19.
[315] Hayri Selçuk, *Yunus Dîvânı* (İstanbul, 1979), 294.
[316] Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî Müslim, "Kader", *Sahîhu Müslim* (İstanbul, 1992), 6.

eğitirken ona en sevdikleri meslekleri telkin ederlerdi. Örneğin çocuğun öğretmen olmasını istiyorlarsa sürekli öğretmenim derlerdi. Çocuk daha küçüklükten buna alıştırılır ve ailenin diğer bireylerinin istediği mesleği seçerlerdi. Oysa İslâm dini çocuğun ne olmak istediğine karışmaz. Neye meyilli olduğuna önce eğitmeni "ki bu öğretmen ya da başka bir meslek sahibi olabilir" karar verir. Çocuğu yıllarca yetiştiren kendisi olduğu için hangi alanda daha başarılı olacağını bilir. Her türlü eğitim verilir fakat yine de başarılı olduğu alana yönlendirilir. Osmanlı bu işi gayet iyi yürütmüş ve bireylerin çoğunu eğitimin en üst seviyesine ulaştırmıştır.[317]

İslâm'da eğitimin bir başka amacı iyi insan yetiştirmektir. Zaman zaman bazı insanlar iyi vatandaş ile iyi insanı birbirine karıştırırlar. Oysa her iyi vatandaş iyi bir insan olmayabilir. Geçmişte toplumları için zulmetmiş bazı kimseler, ülkesinin gözünde, kahraman ve en iyi vatandaş olarak algılanması mümkündür. İyi insan bir yerde iyi, başka bir yerde kötü olamaz. İçi dışı bir bireyler yetiştirmek de İslâm eğitiminin en büyük amacıdır. "*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*"[318] ayeti bizlere bunu öğretir.

Allah her bireyi farklı karakterlerde yaratmıştır. Fıtrat ile alakalı görünse de bu fıtrat değil huy ile alakalıdır. Her birey aynı dallarda yarışamaz. Kiminin aklı çobanlığa, kiminin öğretmenliğe, kimininki de ticarete veya zanaata yatkındır. İşte eğitimin en büyük amaçlarından biri de bireyin kendisini tanımasına yardımcı olmaktır.[319] İslâm'da eğitimin en büyük amacı iyi bireyler yetiştirmek ve eğitimde bireyi ihya etmektir.[320] Birey yeter ki eğitimi istesin yoksa Gazzâli'nin dediği gibi kötü ruhlu bireyler asla ıslah olmazlar. Aksine onlar kötülükleriyle övünen gaddar kimselerdir.[321] Ancak İslâmî bir eğitim iyi bireylerin yetişmesine ortam hazırlar. İslam'ın ruhuna ve dini iklime uygun bir hür düşüncenin olduğu bir ortamda ideal anlamda topluma faydalı bireylerin yetişmesi mümkündür.

Kur'an eğitim modeli yönünden diğer sistemlerden ayrılır. Kur'an'ın belli yöntemleri vardır. Bunlar eğitim modelimizde de kullanılmaktadır. Kur'an bireyi

---

317 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 19.
318 Hûd, 11/112.
319 Burhânüddîn Zernücî, *Ta'limü'l-Müteallim* (İstanbul, 1323), 15; Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 20.
320 Zernücî, *Ta'limü'l-Müteallim*, 6.
321 Ebu Hamid Muhammed Gazzâli, *İhyau Ulumu'd-Dîn* (Beyrut, t.y.), II: 1439.

eğitirken bireye ahireti hatırlatan telkinlerde bulunur. Bu telkinlerde bulunurken peygamberler gibi örnek şahsiyetlerin hayatından kesitler sunar. Örneğin edepli bireylerin yetişmesi için Yusuf süresinden örnekler verir. Anne-babaya saygı için Lokman (a.s)'ın kıssasından örnekler sunar Sabır için Eyüp (a.s)'dan örnekler verir. Eğitim açısından aceleci davranılmaması için Musa (a.s) kıssasından örnekler verir. Bunları yaparken de insanın fıtratına önem verir.[322]

İslâm eğitiminde kullanılan metotlardan biri de soru-cevap metodudur. Öğretmenin öğrenciyle olan ilişkisini güçlendirmek için gayet iyi bir yöntemdir. Tabi burada talep eden öğrencidir. Öğrenciye Arapça "talebe" denmesinin bir hikmeti de budur. Soru-cevap yöntemi öğrenciyi dinç tutma açısından gayet faydalı bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde öğrenci ve öğretmen iyi kaynaşır ve verilmek istenen ders iyi bir biçimde verilir.[323] Hz. Muhammed (a.s) Cibril hadisi diye bilinen "Ebû Hureyre (r.a)'dan rivayet edildiğine göre "Bir gün Rasûlullâh (a.s) insanlar arasında oturuyordu. Bir adam geldi ve Ey Allah'ın Resulü îmân nedir diyerek bir soru sordu. Rasûlullâh (a.s) şöyle buyurdu: "*Allah'a, meleklerine, kitabına, O'na kavuşmaya, peygamberlerine îmân etmendir*" buyurdu. (Adam ayrıldıktan sonra) Rasûlullâh buyurdu ki "*Bu gelen Cibril'dir, insanlara dinini öğretmek için geldi*"[324] buyurmuşlardır. Hadiste îmânın şartlarını sahabeye soru-cevap metoduyla pekiştirmiştir.[325]

Soru-cevap metodu eğitim sistemlerinin omurgasını oluşturmaktadır. Yalnız dikkat edilmesi gereken hususlar da vardır. Bunlar; öğrenci her şeyi soramaz çünkü her sorulan soru cevaplanamaz. Hz. Muhammed (a.s)'e sorulan sorular mantıklı sorulardı nitekim sahabe "*bizler Rasûlullah (a.s)'a her soruyu soramazdık*"[326] der. Her sorulan soruya cevap verilmez. Bazen sorulan soru eğitmen tarafından cevaplanmaz bunun sebebi de ortama veya sorulmaya uygun olmamasıdır. Hz. Muhammed

---

322 Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 37.
323 Abdurrahman Nahalâvî, *Usûlu't-Terbiyeti'l-İslâmiyye* (Dımaşk, 1399), 22; Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 38-39.
324 Müslîm, "îmân", 5; Buhârî, "Îmân", 37.
325 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî Buhârî, "Îmân", *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul, 1992), 37; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî Müslim, "Îmân", *Sahîhu Müslim* (İstanbul, 1992), 1.
326 Müslim, "Îmân", 3.

sahabeye soru sorar ve öğretici olsun diye bazen de soruların cevabını kendisi verirdi.[327]

İslâm eğitiminde bunlardan başka yöntemler de kullanılmıştır. Bunlar; eğitimin tedrici olması, tekrar metodu, kıssa ile eğitim metodu ve duyguları eğitme metodudur.[328] Bu metotların hepsi şüphesiz bizlere gereklidir fakat çalışmamızın konusu olan Hızır-Musa kıssasında soru-cevap metodu kullanıldığı için üzerinde durmamız gereken metotlar da sınırlayıcıdır. Kıssa ile eğitim metoduna ise değineceğiz. Kıssalar bizlerin öğrenme ve eğitme metotları arasında önemli bir yere sahiptir. Kıssalar bizlere hayatın hangi alanında nerede duracağımızı öğretir. Konumuz olan Kehf süresi ve özellikle Hızır-Musa'nın yolculuğu da bu konuda bizlere fikirler sunmaktadır.

İslâm eğitim metodunda davetçide ve ona tabi olanlarda bulunması gereken özellikler aşağıda sıralanmıştır.

1. Feraset sahibi olması gerekir.[329] Hızır-Musa yolculuğuna baktığımız zaman orada Hz. Musa'nın sabırlı olmamasından ötürü yolculuğunun bittiğine şahit oluruz. Hızır burada feraset sahibi bir eğitici olarak karşımıza çıkar. Günümüz öğretmen ya da eğitmenlerin de bu özelliklere sahip olması öğrenci üzerinde iyi yönde etkiler bırakır.
2. Eğitici güzel ahlâk sahibi[330] kimselerden olmalıdır.[331] Nitekim İslâm'ın ilk öğretmeni olan Hz. Muhammed (a.s) güzel ahlâk sahibi[332] bir kimseydi. Onun öğretilerinin bir anda dünyanın her tarafına yayılmasının en büyük nedeni onun en yüce ahlâka sahip olmasıdır.
3. Mürşid tevazu[333] sahibi olmalıdır.

---

[327] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 65.
[328] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 65-72.
[329] Feraset bazı şeyleri önceden sezme ve ona göre cevap verme yöntemidir. Öğretmen formasyon eğitimini en iyi şekilde almış olan kişidir. Bu formasyonun yanında akıllı ve zeki olmalıdır. Nitekim kendine faydası olmayan öğreticinin öğrenciye bir şey katması beklenemez. Akakuş, *Din Eğitim Açısından Kehf Suresi*, 96.
[330] Akakuş, *Din Eğitim Açısından Kehf Suresi*, 97.
[331] Güzel ahlâk tüm bireylerin ortak özelliği olmalıdır. Öğretici güzel ahlâk sahibi olursa öğrenci üzerinde etkisi de o kadar azami derecede olur. Öğretmen güzel ahlâk sahibi olursa topluma kazandırdığı bireyler de güzel ahlâk sahibi olur.
[332] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalem, 68/4.
[333] Tevazu bir öğreticide mutlaka bulunması gereken özelliklerdendir. İnsanoğlu bir pıhtıdan yaratılmıştır. Yaratılışını unutmayan insan hiçbir zaman şımarmaz. Lokman (a.s)'ın oğluna tavsiyeleri arasında yeryüzünde böbürlenerek yürüme diye bir de uyarı vardır. Bir kimse öğretmen ya da herhangi

4. Mürşid sabır timsali olmalıdır. Bizim türkülerimizde bile “Yusuf sabır ile vardı Mısır’a”[334] diye mısralar vardır. Sabır bir öğreticide bulunması gereken en önemli vasıflardan biridir. Sabır insana insan olmayı öğreten en güzel yetenektir. Çünkü sabırlı olmak her kişinin yapacağı bir şey değildir. Öğretici asla dışarıdaki diğer bireyler gibi sabırsız olamaz. Sabırsızlık öğretmenlik ruhuna yakışmayan bir olgudur. Hızır (a.s) Musa (a.s)’ı uyarmış ve sabırlı olmasını telkin etmiştir. Fakat o sabredemediği için yolculuğu sonlanmıştır. Hızır sabırlı davranmış ve bugünkü öğretmenlere bir duygunun önemini kavratmıştır. Gazzâli bir öğretmenin öğrenciye karşı sabırlı olmasını ve sabrın en güzel şey olduğunu söylemiştir. Ona göre öğrencinin sorduğu en saçma sorulara bile öğretmenin sabırla cevap vermesi gerekir.[335] İslâm Dinini yaymaya çalışan ve bu uğurda canından geçen mürşidin sabırlı ve tevazu sahibi olması irşadın etkili olmasında genel bir kaidedir. İnsanlığın hidayeti, müridin sağlam olması amacıyla yola revan olan mürşid sabırla imtihan olmak zorundadır. Yangının çıktığı mekânda yangından bihaber olmak mümkün değildir. İslâm dünyası ne kadar yangın yerine dönmüşse de mürşidin bu yangını sabırla söndürmesi gerekmektedir. Bazen müridi kendisine olmadık sözler söylese de onun kalbine inkişaf etmek için sabır vazgeçilmez bir meziyettir. Müritten ziyade işin sırrına vakıf olmayan cahillerin hakaretlerine, ithamlarına ve iftiralarına karşı sabırlı olması gerekir. Davetçinin vazifesi ağır, yolu uzundur. Bu ağır vazife ve uzun yolda sabretmek ve tevazu sahibi olmak İslâm dininin ihyası için gayet önemlidir.[336]
5. Ümitvar olmak: İnsan doğası gereği bu dünyada sürekli imtihan halindedir. Bu imtihanlar bazen açlık, bazen yoksulluk ve maldan kısmakla[337] olur. Allah insanoğlunu dünyaya sadece zevk-u sefa içinde yaşaması için göndermedi. Gönderilişin en büyük amaçlarından biri ona hakkıyla kulluk etmektir. Bir eğitimcinin ise en büyük görevi bıkmadan usanmadan

---

bir yerde mesleğini icra eden kimse olabilir. Tevazu sahibi olması insan için en büyük erdemlerden biridir.

[334] Aşık İsmail Daimî-Mine Yalçın Erzincan Türküsü.

[335] Gazzâli, *İhyau Ulumu’d-Dîn*, II: 36.

[336] Meşhur Mustafa, *Min Fıkhı`d-Da`ve Tarîku’d-Da`ve* (Kâhire: el-Kâhira, 1979), 5; Önkal, *Rasûlullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 253-255.

[337] Bakara, 154-155.

mücadele etmek ve hiçbir zaman ümidini kesmemektir. Mürşidin genel özelliklerinden biri her türlü sıkıntıya sabretmek ve hiçbir halde ümidini kaybetmemektir. Ümitsizlik demek hayata yenik başlamak demektir. Mücadele ruhuna sahip olmayan mürşid her zaman kaybetmeye ve kaybettirmeye mahkûmdur. Her sıkıntıda hayata küsmek, köşeye çekilmek mürşide yakışmayan davranışlardır. Mürşid istikbalinden asla vazgeçmeyecek ve ümitsizlik girdabına düşmekten Allah'a sığınacaktır. O zaman görülecektir ki geçmişte yaşanan sıkıntılar tatlı birer anıya dönüşecektir.[338]

6. Sağlam bir inanç sahibi olmak: İslâm dinini tebliğ etmekle yükümlü olan mürşidin inancının sağlam olması gerekmektedir. Davetçi Allah'a ve İslâm akidesine bağlı olmalıdır. Karşıdaki kişinin kendisine uyduğunu ve bir sıkıntı olması durumunda gelecekte o kimsenin sıkıntıya düşeceğini unutmamalıdır. Yapacağı irşadın karşılığını yalnızca Allah'tan beklemeli ve kula dünyevi işleri için kimseden bir şey beklememelidir.[339]
7. Örnek bir yaşayışa sahip olmak: İslâm dinini tebliğ edecek olan kimse öncelikle kendisini düzeltmeli daha sonra irşad faaliyetlerini sıklaştırmalıdır. Kendisinde olmayan özellikleri karşı tarafa aktarması oldukça abestir. Başkasına sabrı tavsiye etmesi için kendisinde de sabır alametlerinin bulunması gerekir.[340]
8. Şefkat ve merhametli olmak: Günümüzden başlayarak geriye doğru gidildiğinde asık surat ve gaddarlığın İslâm daveti üzerindeki etkilerine şahitlik edilecektir. Sadece mürşid değil diğer meslek grupları da dahil olmak üzere asık suratlı bir eğitici tam olarak İslâm dinine ve eğitim dünyasına fayda sağlayamaz. Hz. Muhammed şefkatli bir peygamber, baba ve eşti. Hadislerinde bunu sürekli olarak telkin etmiş ve eğiticinin bundan ders çıkarmasını sağlamıştır.[341]

---

[338] Abdülkerim Zeydan, *Usûlü'd-Da`ve*, 3. Bs (Bağdat, 1976), 312; Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 255-257.
[339] Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 251-252.
[340] Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 252.
[341] Bakara, 2/157,178,218; Âli İmrân, 3/8,07,157; Buhârî, "Edeb", 18; "Tevhîd", 15; Müslîm, "Tevbe", 14.

9. Gerekli maddi imkânlara sahip olmak: Mürşid başkasına muhtaç olmadan yaşayabilmelidir. Başkasının eline bakan kimsenin etki altında kalmaması mümkün değildir.[342]

Şüphesiz bunlardan başka mürşitte bulunması gereken diğer özellikler de vardır. Konumuz ile alakalı olmadığından diğer özelliklere değinmedik. İslâm sadece mürşide değil müride de sorumluluklar vermiştir. Öğrencide bulunması gereken özellikler ise şunlardır;

1. Mürid öğrenmeye istekli olmalıdır. Öğrenmek öğrencinin asli vazifelerinden en önemli olanıdır. İnsanlar bir harf öğrenmek için onca yolu aşmışlar. Muhaddisler bir hadisi tedvin için onlarca km yol gitmişler. Günümüze baktığımızda ise öğrenci değil öğretmen yol gidiyor. Bu kolaylıklar içinde öğrenciye düşen en önemli vazife eğitimin değerini bilmek ve ona göre davranmaktır. Öğrenmenin en büyük zevki yollar ve denizler aşıp gitmektir.[343] Musa (a.s) bazı hikmetleri öğrenmek için belki de günlerce denizlerde veya sahralarda gezdi. Öğrenci bıkkınlık göstermeden ilim için uğraşmalı ve o uğurda uykularını yiyip bitirmelidir.[344]
2. Mürid mürşidine karşı saygılı olmalıdır. Mürşid, mürid için belki türlü çilelere katlanmaktadır. Müridin bunu fark etmesi belki de imkânsızdır. Gece gündüz kendisi için uğraşan eğitmenine karşı daha saygılı davranmak onun asli vazifeleri arasında yer alır. İlim günümüzde maalesef eskisi kadar rağbet görmüyor. Teknolojinin bizlere en büyük zararı belki de bu oldu. Öğrenci her şeyin cevabını kaynağını bilmediği platformlardan öğrenmeye çalışıyor. Alime olan saygı azalıyor. Olması gereken bu değildir. Olması gereken eğiticinin el ve göz üstünde tutulmasıdır.[345] Öğretmene saygı duyulurken bu saygı maddi menfaatler için değil kalpten geldiği için

[342] Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 253.
[343] M. Faruk Bayraktar, *İbn Cemaa'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler* (İstanbul: İFAV, 2009), 95.
[344] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 251; Akakuş, *Din Eğitim Açısından Kehf Suresi*, 102.
[345] Ali Akyüz, *Hz. Peygamberin Medeniyet Projesi* (İstanbul: Ensar, 2010), 53; Akakuş, *Din Eğitim Açısından Kehf Suresi*, 103.

olmalıdır. Aksi halde öğretmen ile öğrenci arasında sevgi bağının oluşması imkânsız olur.[346]

3. Öğrenmeye elverişli olan öğrencinin samimi olması gerekir. Samimiyet bir işin başarılmasının en güzel metodudur. Samimiyetini koruyan kim olursa olsun sonunda kazanacak olan odur. İbadetler dahi samimiyetle yapılmalıdır. Riyakâr olan hiçbir işte insana hayır gelmez.[347]
4. Öğrenci sabırlı olmalı ve işlerin hikmetini kavramadan eleştirmemelidir. Musa (a.s) Hızır (a.s) ile yolculuğa çıkmıştı. Anlaşmada sabır ön şarttı. Hızır insanın aceleci olduğunu biliyor fakat Musa (a.s)'nında bunu öğrenmesine fırsat tanıyordu. Musa (a.s) ilim öğrenmek için Hızır (a.s)'dan talep ediyordu fakat sabırsızlığının da bedelini ödüyordu.[348] Günümüz talebelerine en güzel örnek Hızır-Musa kıssasıdır. Çünkü kıssa günümüze güzel ibretler vadediyordu. Sabırsız öğrenci sonradan pişman olmaya mahkumdur.
5. Soru sorarken çok ince olmalıdır. Öğrenci soruyu sorarken asla öğretmeni kırıcı şekilde sormamalıdır.

Yukarıda mürşid ve müritte bulunması gereken özellikler sıralandı. Bu bölümde ise Hızır ile Musa arasında geçen konuşmalar ve Hızır'ın eğitim metodu işlenecektir. Kıssanın geçtiği ayetlerde şöyle buyrulmaktadır;

فَوَجَدَا عَبۡدٗا مِّنۡ عِبَادِنَآ ءَاتَيۡنَٰهُ رَحۡمَةٗ مِّنۡ عِندِنَا وَعَلَّمۡنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلۡمٗا. قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلۡ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمۡتَ رُشۡدٗا. قَالَ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا. وَكَيۡفَ تَصۡبِرُ عَلَىٰ مَا لَمۡ تُحِطۡ بِهِۦ خُبۡرٗا. قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرٗا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا. قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا.

"*Bu arada ikisi katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birini buldular. Musa ona: "Sana öğretileni bana hayra götüren bir bilgi olarak öğretmen için peşinden gelebilir miyim?" dedi. O: "Sen doğrusu benim yaptıklarıma dayanamazsın, bilgice kavrayamadığın bir şeye nasıl dayanabilirsin?" dedi. Musa: "İnşallah sabrettiğimi göreceksin, sana hiçbir işte baş kaldırmayacağım" dedi. O da: "O halde, bana uyacaksan, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında bana soru sormayacaksın" dedi. O da: "O halde, bana*

---

[346] Bayraktar, *İbn Cemaa'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, 78-79.
[347] Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, 254.
[348] Kehf, 18/66-69.

uyacaksan, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında bana soru sormayacaksın" dedi”[349]

Yukarıda verilen ayetlerde Hz. Musa ile Hz. Hızır’ın yolculuklarının başlandığı anlatılmaktadır. Hz. Hızır, Hz. Musa’ya sabredemeyeceğini telkin eder fakat Musa (a.s) ısrarla yolculuğa katılmak ister. Hz. Hızır öğrenmeye istekli olan peygamberi kırmaz ve yolculuğa başlanır. Hızır daha başta Hz. Musa’ya işin iç yüzünü bilmeden soru sormamasını telkin eder. Allah tarafından kendisine verilen ilim sayesinde insanın sabırsız olduğunu bilmektedir. Hz. Musa’nın yolculuk imtihanı bundan sonra başlamaktadır.[350] Üç hadisenin te’vili önceki bölümde verildiği için adı geçen ayetlere yer verilmeyecek sadece çıkarılması gereken hükümler manevî irşad kapsamında işlenecektir.

Hz. Musa bu kıssada aslında öğrenci/mürid rolüne bürünmüştür. Kıssada günümüz talebelerine büyük örnek ve öğütler vardır. Mürid sabırlı olması gereken kimsedir. Sabır sadece mürid için değil eğitim faaliyetinde bulunan herkes için olmazsa olmaz bir meziyettir. Adı geçen kıssada mürşid talebesine soru sormamasını öğütlemiştir. Sorunun yeri ve zamanı gelince sorulmasını istemiştir. Ama Hz. Musa bir mürid görevi gördüğü için öğrenmek için soru sorması gerektiğini düşünmüştür. Soru-cevap yöntemi eğitimde kullanılan ve öğrenmede etkili olan bir yöntemdir. Adı geçen kıssada soru sormanın adabı da öğretilmektedir. Günümüze uyarlanacak olursa şöyle denebilir; Öğrenci ya da müridin soru sorması gereken yerler farklıdır. Her aklına düşeni sorması insanın acziyetini gösterir. Her sorunun her yerde sorulması uygun düşmeyebilir.[351]

Hz. Musa aklına gelen tüm sorulara cevap bulmak için sabırsız davrandı ve Hızır ile olan yolculuğunu kendi diliyle sona erdirdi. Sabır denen olgu sadece öğretmen-öğrenci ilişkisinde değil arkadaşlıkta, dostlukta ve hayatın birçok alanında geçerlidir. Adı geçen ayetlerde yersiz soru sormanın sakıncaları öğretilmiştir. Pedagojik açıdan da yersiz sorunun zararları öğretilmiştir. Öğrenci-mürid dersin bitmesini beklemeli ve sorularını mürşidine-öğretmenine o şekilde sormalıdır. Hz. Musa sabredemediği için meselelerin iç yüzünü öğrendi ama Hızır ile olan yolculuğun

---

[349] Kehf, 18/65-70.
[350] Bayraklı, *Kur’an Tefsiri*, 2007, 20-26.
[351] Bayraklı, *Kur’an Tefsiri*, 2007, 26.

sona ermesine sebep oldu. Bu kıssadan çıkarılabilecek derslerden en önemlisi ilim yolculuğunda tecrübenin ve sabrın olması gerektiğidir. Hayat tecrübesinin de anahtarı budur. Mürşide düşen olayların iç yüzünü müride aktarmak, müride düşen ise sabırlı davranmaktır.[352]

Mürşid-Mürid ilişkilerinin temelleri yukarıda değindiğimiz özelliklere dayanırsa daha da kalıcı olacaktır. Musa ile Hızır (a.s) arasında geçen konuşmalara baktığımızda genellikle mürşid-mürid ilişkilerinin olduğunu idrak ediyoruz. Musa talep eden Hızır ise talebi karşılamaya çalışan olarak karşımıza çıkar. Kullanılan yöntem ise soru-cevap yöntemidir. Bunula beraber Musa (a.s) sabırsızlığının bedelini hikmetini bilmediği şeyleri eleştirel bir şekilde sorarak yolculuğun bitmesiyle ödemiştir. Eleştirel olmak demek yargılamak anlamına gelmez. İtiraz etmek her zaman işe yaramaz. Hikmetini bilmediğimiz konularda itiraz etmek bizi de irşadın ve eğitimin dışına itebilir

[352] Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 2007, 38-39.

SONUÇ

Kıssalar insana hayatı öğreten en önemli materyallerdir. Kur'an'ın eğitim metotlarından biri de kıssalardır. Kur'an'da anlatılan kıssalar, salt hayat hikâyeleri değil, bizlere ictimai, siyasi, hukukî, iktisâdî ve ahlakî alanda mesajlar veren araçlarıdır. Kıssaların en önemli amaçlarından biri insan hayatına etki ederek hayatı yaşanabilir hale getirmektir. Kehf süresi Kur'an'da mucize ve hikmetlerle dolu üç önemli kıssayı ele almaktadır.

Bu üç kıssadan birincisi Ashâb-ı Kehf kıssasıdır. Bu kıssada inançları uğruna dönemin yönetiminden kaçarak mağaraya sığınan bazı gençlerin ibretlerle dolu ibretlik öyküleri anlatılmıştır. İman insana verilen en mükemmel duygudur. Ashâb-ı Kehf'de o duyguyu iliklerine kadar yaşadığı için refah dolu hayatı terk etmiş ve mağaraya sığınarak Allah'a olan bağlılıklarını bildirmişlerdir. Onları rahat bırakmayan Dakyanus ise onların bulunduğu mağarayı betonla kapatmış ve sözde çıkmalarına engel olmak istemiştir. Kehf suresinde onların, 309 yıl mağarada uyuyakalıp tekrar uyanmaları ahirete iman ve tekrar dirilişe en üstün bir delil olarak zikredilmiştir.

Ashâb-ı Kehf bizlere hayatın kendisini öğreten gençler topluluğudur. Önemli olan onların ne zaman yaşadıkları değil, onların yaşamından ibret alıp ders çıkarmaktır. Ashâb-ı Kehf, bazı rivayetlere göre Hz. İsa'dan önce, bazılarına göre ise sonra yaşamışlardır.

Kehf Sûresi'nde geçen diğer kıssa Zülkarneyn kıssasıdır. Zülkarneyn'in kimliği hakkında yapılan tartışmalar kıssanın bir bölümünü oluşturur. Kimi müfessirler Zülkarneyn'in nebi olduğunu iddia etmiş, kimileri sâlih bir kimse olduğunu iddia etmişlerdir. Zülkarneyn'in kimliğinden öte bu çalışmada değinilen temel konu irşad ile olan ilişkisidir. Zülkarneyn irşad faaliyetlerini yürütmeye çalışan mürşitlere en güzel örneklerden bir tanesidir. Zülkarneyn kendisine ihtiyacı olan kimselere zulmetmemiş aksine onlara yardımcı olmaya çalışmıştır. Zülkarneyn'in seferlerinin bir amacı vardır. Her seferinde ona ihtiyacı olan kimselerle karşılaşmış ve onların müşküllerini gidermede onlara yardımcı olmuştur. Mürşitte kendisine ihtiyacı olan kimselere yardımcı olmaya çalışan kimsedir. Müridinin ihtiyaçlarını göz ardı eden mürşit irşad faaliyetlerini sekteye uğratmış demektir.

Zülkarneyn kıssasının amaçlarından biri de yöneticinin vasıflarını hatırlatmaktır. Seferlerine bakıldığında Zülkarneyn ayını zamanda bir yönetici vasfına sahiptir. Uğradığı milletlerin insanına yol göstermiş ve onlara rehberlik vazifesini yerine getirmiştir. Bir yönetici de ya da bir mürşitte olması gereken vasıfları günümüz yöneticilerine ve mürşit adaylarına en güzel şekilde sunmuştur. Korunma yöntemlerini o günün şartlarında insanlığa öğretmiş ve insanlara hizmet etmiştir. Bu vasfı ile de günümüz sektör temsilcilerine örnek olmuştur.

Kehf süresinin bir başka kıssası Hızır ile Musa (a.s)'ın hikmet dolu yolculuğudur. O yolculuğun sebebi aslında Musa (a.s)'ın ilim öğrenme isteğidir. Yanındaki gencin Hz. Yuşa olduğu rivayet edilir. Musa (a.s) iki denizin birleştiği yere gelince Hızır (a.s) ile karşılaşır. Ona kendisiyle yolculuk yapmak istediğini iletir. Hızır (a.s)'ın baş şartı sabırdır. Musa (a.s) sabırlı olması ve olaylara müdahale etmemesidir. Bu da eğitim ve irşatta gerek eğiticinin ve mürşidin ve bilhassa eğitilen ve irşat edilen kimselerin eğitim ve irşat süreci boyunca sabırlı olması gerektiği sonucu ortaya koymaktadır. Fakat insan fıtratı gereği bazen çok sabırsız olabiliyor ve işin hikmetini ve olayların iç yüzünü kavramayabiliyor. Musa (a.s) hikmetini bilmediği olaylar yüzünden yolculuğa son verilmek zorunda kalınıyor. Günümüz öğretmen-öğrenci ilişkilerine zemin oluşturacak kıssada bizlere bazı mesajlar verilmiştir. İnsan fıtratı gereği acelecidir. Öğretici aceleci olan talebeye sabırla eğitim vermelidir. Eğitim alan talebeler de fizikî şartların yetersizliği, rehberleri durumunda olan öğretmeninden ve mürşitlerinden gelebilecek ve zahiren eğitim ve irşat açısından anlaşılması ilk bakışta zor olan olaylara, tutum ve davranışlara karşı sabırlı olması gerekir. Bu nedenle sabır insanda bulunması gereken en önemli meziyettir.

Özellikle Hz. Musa ve Hızır olduğu ifade edilen ve Allah katından özel bir bilgi ile donatılmış yol arkadaşının kıssasından insan hayatında önemli bir yeri olan irşad ile eğitimin önem arz ettiği, bu süreçler arasında sıkı bir ilişki bulunduğu ve insan hayatının ayrılmaz bir parçası olan bu sürecin hem öğretmen ve mürşit açısından hem de eğitimi alan talebe ve mürit açısından son derce hassas olduğu anlaşılmaktadır.

Musa ile Hızır kıssası günümüz değerler eğitimi için oldukça bereketli bir kıssadır. Eğitim metotlarının öğrenilmesinde eğitimciye katkıları da göz ardı edilemez. Günümüzde pedagojik formasyon adıyla meşhur olan sertifika programlarında tanıtılan yöntemler incelendiğinde kıssalardan faydalanmanın kaçınılmaz olduğu

görülecektir. Eğitim faaliyetlerinde kullanılan yöntemler Kur'an kıssalarının eğitim metoduyla birleşirse eğitim faaliyetleri daha da etkili olacaktır. Sadece Musa-Hızır kıssası değil diğer kıssalarda eğitim metoduna katkı sağlamışlardır. Bu kıssanın incelenmesinin en büyük sebeplerinden biri mürşid ile mürid arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Sokratik yöntem diye de bilinen soru ile gerçeğe ulaşma yöntemi Musa-Hızır kıssasında detaylı olarak işlenmiştir. Bu kıssada felsefî sorular olmasa da felsefenin yöntemlerine de ışık tuttuğu görülmektedir.

Buna göre irşad faaliyetleri insanın doğumundan ölümüne kadar devam eden bir süreçte sürekli güncel olarak varlığını devam ettirir. İrşadın alanları eğitim faaliyetleri ile iç içedir. İki alanı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Mürşid eğitimini tam olarak alabilirse işte o zaman işini daha iyi yapar. Tam aksine işinin hakkını veremediği zaman Hak katında sorumlu olduğu gibi görevini de layıkıyla yerine getiremez. Hak katında sorumlu olmak insanın vicdanına en ağır gelen duygudur. Birey açısından bakılacak olursa; bireyin toplumda sorumluluklarını yerine getirmemesi toplumda kargaşaya sebep olur. Dünyanın mamur olması ahiretin mamur olması manasına gelir. İki cihanın mamur olması da irşâd ve eğitim faaliyetlerine bağlıdır. Yüce Allah insanı dünyaya zevk-u sefa için göndermemiştir. Ona belli sorumluklar yüklemiş ve karşılığını da vereceğini bildirmiştir. Mürşid veya eğitici manevî olarak ağır sorumluk yüklenen kimsedir. Bu ağırlığın hakkını veremediği zaman hem bu dünyada hem de ahirette mesuldür. Bazı çözümler sunmak gerekirse sonuç olarak şunları söyleyebiliriz;

- Kur'an Yüce Allah tarafından bizlere gönderilen en yüce bir mürşiddir. Kıssalar da bizlerin iç dünyasında fırtınalar kopartan en güzel örneklerdir.
- İrşâd faaliyetleri ya da eğitim faaliyetleri Hz. Âdem'den başlayarak devam eden süreçlerdir. Birbirinden ayrı olarak düşünülmeyen bu iki faaliyet, birbirinden ayrıştırılması ve birbiriyle zıt olması toplumda kargaşaya sebebiyet verecektir.
- Donanımlı eğitici, aslında en iyi mürşid olacak ve gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakacaktır.

KAYNAKÇA

Abdulvehhab, Öztürk. *Beydavî Tefsiri*. İstanbul: Kahraman, 2011.

Abdülbâkī, M. Fuâd. “f-k-r”. *el-Muʿcemü’l-müfehres li-elfâẓi’l-Ḳurʾâni’l-Kerîm*. Kâhire, 1968.

Abdülbâkī, M. Fuâd. “fty”. *el-Muʿcemü’l-müfehres li-elfâẓi’l-Ḳurʾâni’l-Kerîm*. Kâhire, 1950.

Adevî, Muhammed Ahmed el-. *Da`vetü’r-Rasûl ilallâhi Teala*. Mısır, 1935.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî. *Müsned*. Mısır: Müessesetü Kurtuba, ts.

Akakuş, Recep. *Din Eğitim Açısından Kehf Suresi*. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 2012.

Akyüz, Ali. *Hz. Peygamberin Medeniyet Projesi*. İstanbul: Ensar, 2010.

Albayrak, Hâlis. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Şûle, 2009.

Âlûsî, Ebu’s-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd el-Hasenî el-Huseynî el-Bağdâdî. *Rûhu’l-Me’ânî*. XVI Cilt. Beyrut, t.y.

Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh, 1983.

Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâîliyyat*. Ankara: DİB, 1979.

Aydın Yağcıoğlu, Songül. *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*. Edebiyat. İstanbul, 1987. 47, 108. Millet Kütüphanesi.

Aydın Yağcıoğlu, Songül. *Ashab-ı Kehf Hikâyesi*. İstanbul: Büyüyen Ay, 2015.

Baktır, Mustafa. “Suffe”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 469-470. İstanbul: TDV, 2009.

Bardakçı, Mehmet Necmeddin. *Hakikatin Keşfi Hz. Musa ve Hızır*. İstanbul: Rağbet, 2019.

Batar, Yusuf. “Kur’an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili”. *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (2014): 155-185.

Bayraklı, Bayraktar. *Kur’an Tefsiri*. XI Cilt. İstanbul: Bayraklı, 2007.

Bayraklı, Bayraktar. *Kur’an Tefsiri*. XII Cilt. İstanbul: Bayraklı, 2007.

Bayraktar, M. Faruk. *İbn Cemaa’dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*. İstanbul: İFAV, 2009.

Bayraktar, M. Faruk. *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*. 12. Bs. İstanbul: İFAV, 2020.

Bekiroğlu, Harun - Taşdoğan, Ahmet. “İsrâiloğulları’nın Taşıdığı Yük Meselesi: Tâhâ Sûresi 20/87 Âyetiyle İlgili Bir İnceleme”. *Diyanet İlmî Dergi*. 56 (2020): 721-754.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri*. Ankara: Akçağ, ts.

Bodur, Hüsnü Ezber. “Dini Kıssaların Sosyal Bütünleşmedeki Yeri ve Rolü”. *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu*. 2012.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fî. “Enbiya”. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. İstanbul, 1992.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fî. “İlim”. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. İstanbul, 1992.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fî. “Îmân”. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. İstanbul, 1992.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fî. “Menâkıb”. *el-Câmiu’s-Sahîh*. İstanbul, 1992.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fî. “Teyemmüm”. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. İstanbul, 1992.

Cürcânî, Seyyid Şerif. “tevfîk”. *Kitâbü’t-Taʿrîfât*. İstanbul, 1327.

Çamdibi, Hasan Mahmud. *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*. İstanbul: Çamlıca, 2003.

Çelebi, Ahmet. *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi*. İstanbul: Damla, 1976.

Çelebi, İlyas. “Hızır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 411-412. İstanbul: TDV, 1998.

Çelik, Ömer. “Tek Kaynak İki Irmak”. *Kur’an’dan Teknolojik Yansımalar*. İzmir: Işık Akademi, 2009.

Dağ, Mehmet - Öymen, Hıfzurrahman Rasim. *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: MEB, 1974.

Ebu’s-Sûd Efendi, Mahmûd b. Yavsî Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *İrşâdu Akli’s-Selîm*. Kâhire, 1308.

Ersöz, İsmet. “Ashâb-ı Kehf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 465-467. İstanbul: TDV, 1991.

Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı*. İstanbul: İşaret, 2000.

Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed. *İhyau Ulumu’d-Dîn*. Beyrut, t.y.

Görgün, Tahsin. “Kur’ân Kıssalarının Anlam ve Değeri”. *V. Kur’an Haftası Kur’ân Sempozyumu* IV/4 (1998): 29-31.

Güneş, Abdurrahman. “Dini Eğitim Kurumları”. *Diyanet İlmî Dergi* 29/1 (1993): 71-85.

Güneş, Kadir. “Karn”. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep, 2018.

Güneş, Kadir. “Sedd”. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep, 2018.

Habergetiren, Şule. *Kehf Sûresi’nin Eğitim Açısından Tahlili ve Değerlendirilmesi*. Harran Üniversitesi, 2005.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî. *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.

Hamevi, Ebu Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah Yâkût el-. *Mu’cemü’l-Büldan*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. İstanbul: Beyan, 1969.

Hasan, Muhammed Seyyid. *Revaiu’l-İcaz fi’l-Kıssasi’l-Kur’ani*. İskenderiyye: el-Mektebetü’l- Camiu’l-Hadis, t.s.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ. *el-Bidâye ve’n-Nihâye*. Tefsîr. İstanbul.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ. *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsîri*. İstanbul: Çağrı, 1985.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tefsîru Ğarîbi’l-Kur’ân*. Beyrut, 1978.

İbn Manzûr. “Karn”. *Lisanu’l-Arab*. Beyrut, t.y.

İsfehânî, Ebu’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râğıb. *el-Müfredât fi Ğarîbi’l-Kur’an*. Kâhire: Matbaai Mustafa el-Bali, 1961.

Kâdı Beydâvî, Nâsıruddîn Ömer. *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*. İstanbul: Matbaai Osmaniye, 1306.

Karaman, Hayreddîn - Dönmez, İbrahim Kâfi - Çağrıcı, Mustafa - Gümüş, Sadrettin. *Kur’an Yolu Tefsiri*. Ankara: DİB, 2018.

Kaya, Remzi. “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (01 Haziran 2002).

Kısa, Mahmut. *Kısa Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali*. Konya: Armağan Kitaplar, 2017.

Köksal Albayrak, Fatma. *Kur’an’ın Işığında Zülkarneyn Kıssası*. Doktora, Marmara Üniversitesi, 2012.

Köksal, M. Asım. *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*. Ankara, 1966.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî. *el- Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut, 1416.

Kutup, Seyyid. *Fî Zilali'l-Kur'ân*. İstanbul: Emir, 1993.

Massignon, Luis. *Opera Minora*. Fransa, 1963.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Mevdudî, Ebu'l-A'lâ. *Tarih Boyunca Tevhîd Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*. 1. Bs, II Cilt. İstanbul: Pınar, 2019.

Mevdûdi, Ebu'l-A'lâ el-. *Tefhimu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan, 1997.

Mustafa, Meşhur. *Min Fıkhı`d-Da`ve Tarîku'd-Da`ve*. 1 Cilt. Kâhire: el-Kâhira, 1979.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî. "Fezâil". *Sahîhu Müslim*. İstanbul, 1992.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî. "Îmân". *Sahîhu Müslim*. İstanbul, 1992.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî. "Kader". *Sahîhu Müslim*. İstanbul, 1992.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâburî. "Mesâcid". *Sahîhu Müslim*. İstanbul, 1992.

Nahalâvî, Abdurrahman. *Usûlu't-Terbiyeti'l-İslâmiyye*. Dımaşk, 1399.

Necâtî, Muhammed Emîn. *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf*. İstanbul: Kesit, 2017.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Tefsîru'n-Nesefî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2017.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Timaş, 2019.

Önkal, Ahmet. *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*. İstanbul: Hikmetevi, 2020.

Pala, İskender. "İskender mi Zülkarneyn mi?" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 26 (31 Temmuz 2012): 117-146.

Râzî, Fahruddîn er-. *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîr-i Kebîr)*. İstanbul: Huzur, 2013.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-Tefâsîr*. Lübnan: Ensar, 2014.

Sâbûnî, Nûreddîn Ahmed b. Mahmud b. Ebû Bekr. *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn (Mâtürîdîyye Akâidi)*. Ankara: TDV, 1979.

Selçuk, Hayri. *Yunus Dîvânı*. İstanbul, 1979.

Sertkaya, Süleyman. *Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresi'nin Tahlili*. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 2009.

Suyûtî, Celâleddîn - Mahallî, Celâleddîn. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Diyarbakır: Seyda, 2016.

Suyuti, Celâleddîn es-. *ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*. VIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 2002.

Şengül, İdris. "Kıssa". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 498-501. Ankara: TDV, 2002.

Şimşek, M.Sait. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. Konya: Kardelen, 2013.

Taberî. *Câmiu'l-Beyan*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Taberî. *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.

Tantavi, Ali. *Ana Hatlarıyla İslam Dini (İslam Akaidi)*. İstanbul: Nida, 2017.

Tayr, Mustafa Muhammed et-. "Zülkarneyn Yeftahu el-Maşrik ve Yebni Sedde Ye'cüc ve Me'cüc". *Mecelletü'l-Ezher* 51/9 (1979): 2030-2043.

Topaloğlu, Bekir. "İrşad". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 454-455. Ankara: TDV, 2020.

Türe, İskender. *Zülkarneyn*. İstanbul: Ötüken, 2020.

Uludağ, Süleyman. "Hızır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 409-411. İstanbul: TDV, 1998.

Uludağ, Süleyman. *İslâm'da İrşâd*. İstanbul: Dergâh, 2019.

Ünsal, Hikmet. *İmam Mâtürîdî'ye Göre İnsan Hürriyeti Bağlamında Kötülük Problemi*. Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi, 2018.

Vırıt, Halil. *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf*. İstanbul: Buhara, 2018.

Yararlı, Bilal. *Kur'ân'da Müsbet ve Menfî Gençlik*. Bingöl Üniversitesi, 2021.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Gılman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 325-328. İstanbul: TDV, 1996.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. X Cilt. İstanbul: Merve, 2001.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim, t.y.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir, 1991.

Yıldırım, Mehmet Şirin. *Müslüman Gençlere Bir Rol-Model: Ashâb-ı Kehf*. Muş Alparslan Üniversitesi, 2019.

Yıldız, Sinan. *Ashab-ı Kehf*. İstanbul: Mevsimler, 2020.

Zemahşerî, el-İmâm Ebî'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf*. Beyrut, 1995.

Zernûcî, Burhânüddîn. *Ta'limü'l-Müteallim*. İstanbul, 1323.

Zeydan, Abdülkerim. *Usûlü'd-Da`ve*. 3. Bs. Bağdat, 1976.

